

MASTEROPPGAVE

Emnekode:

SO330 Masteroppgave

Navn / kandidatnr.:

Bente Evensen / nr. 41

Ungdoms bruk av alkohol – et spill av tilfeldigheter?

Dato: 14. mai 2019

Totalt antall sider: 110

Forord

Masterstudiet i Samfunnsvitenskap med fordypning i sosialt arbeid, har vært en spennende og lærerik prosess. I studiet har jeg fordypet meg i et tema jeg har vært opptatt av i mange år, nemlig ungdomsskoleelevers alkoholbruk. Det har vært motiverende å bruke kvantitativ metode og Ungdata i studien. Det å utarbeide et langt, sammenhengende skriftlig resonnement slik en masteravhandling er, har vært utviklende og gitt mulighet til å reflektere over egen praksis.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Øystein Henriksen, som gjennom faglig støtte og gode råd har vært med på å utvikle prosjektet. Din gode veiledning, og tro på prosjektet har vært helt nødvendig for å komme i mål.

Ungdommene som har svart på Ungdata har gitt viktige bidrag til kunnskapsgrunnlaget for kommunenes ungdomspolitik, og til forskning på tema tilknyttet ungdom. En stor takk til alle dere som gjennom Ungdata gir oss innblikk i mange forhold i livene deres. Takk også til Vegard Svagård i Ungdata-sekretariatet på NOVA, som har bidratt med innspill til analysen og datasett til studien.

Gode kollegaer på KoRus-Nord takkes også, for å ha vist interesse for studien, teknisk hjelp, og ikke minst gode faglige diskusjoner om tematikken. Det er godt å være i et støttende arbeidsmiljø.

Mine venner, Torunn og Renate, har også vært viktige støttespillere, samtalepartnere og korrekturlesere. Dere har beriket arbeidsprosessen med denne studien.

Til sist, men ikke minst - takk til min klippe i livet, Geir. Du har gitt meg mot og støtte gjennom hele studiet.

Narvik, mai 2019

Bente Evensen

Sammendrag

«Ungdoms bruk av alkohol - et spill av tilfeldigheter?»

Alkohol har en naturlig plass i samfunnet, og det sees på som normalt at ungdommer på vei mot voksenlivet begynner å drikke før lovlig alder for alkoholbruk. For noen starter denne utprøvingen vel tidlig, og denne oppgaven handler om ungdomsskoleelevers alkoholbruk. Det går bra med de fleste ungdommene som debuterer med alkohol tidlig, men forskning viser også direkte sammenheng mellom debutalder, senere forbruk og alkoholrelaterte problemer (Torsheim, Sørli, Olseth & Bjørnebekk, 2015).

Stortingsmeldinger med folkehelseperspektiv (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, 2015a, 2019), og opptrappingsplanen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b) som fokuserer på de som har eller er i ferd med å utvikle rusmiddelproblemer, fremhever viktigheten av å forebygge problematisk alkoholbruk. Andre dokumenter som er mer direkte styrende for ungdomspolitikken, er mindre tydelig med å løfte frem det forebyggende perspektivet. #Ungdomshelse - regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016) har ingen uttalte mål om økt debutalder eller forebygging av rusmiddelproblemer.

I oppgaven argumenterer jeg for hvorfor det rusmiddelforebyggende arbeid er en viktig del av det generelle folkehelsearbeidet lokalt og nasjonalt. Ungdata gjør det mulig å undersøke variasjonene i alkoholbruk i kommunene, og analysere om forhold i oppvekstmiljøet har betydning for de store forskjellene vi ser i alkoholbruken blant 13-16 åringer. Studiens problemstilling er som følger:

Hvilke forhold ved oppvekstmiljø i nordnorske kommuner synes å påvirke de unges alkoholbruk?

Jeg har valgt et undersøkelsesdesign hvor jeg er opptatt av hvordan kollektive forhold påvirker individuelle handlinger, inspirert av Durkheims sosiologi (Durkheim, 2012). Bronfenbrenners økologiske systemteori (Bronfenbrenner, 1979) og Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital (Bourdieu, 1984) utgjør oppgavens teoretiske rammeverk. Analysens hovedfunn drøftes i disse teoriene, samt tidligere forskning.

I analysekapitlet drøftes først alkoholbruken i ungdomstrinn og videregående opplæring i Nord-Norge, inkludert risiko tilknyttet alkoholbruk. Spørsmålet: *Har du vært «tydelig beruset» en eller flere ganger siste 12 mnd.* brukes som avhengig variabel. Det ble etablert to

kommunegrupper med høy/lav andel unge i ungdomstrinnet som har vært «tydelig beruset», som sammenlignes i forhold til holdninger til tenåringsdrikking og helsefremmende forhold.

Tittelen på oppgaven er «Ungdoms bruk av alkohol - et spill av tilfeldigheter?» Studiens konklusjon er at det ikke er et spill av tilfeldigheter. Analysene viser forskjeller mellom kommunegruppene på en rekke områder. I kommunegruppen der flest ungdom har vært «tydelig beruset», er de sosioøkonomiske forholdene dårligere. Foreldrene har mindre oversikt over fritiden til ungdommene, og er mindre restriktive til at de yngste tenåringene drikker alkohol. Alkohol gis også mer status i denne kommunegruppen, det er færre ungdommer som trives på skolen, er med i organiserte fritidsaktiviteter, er fornøyd med lokalsamfunnet, har gode vennerelasjoner og opplever å ha gode personlig støtte. Hver for seg er ikke forskjellene så store, men samlet sett, og siden de trekker i samme retning, skaper disse forholdene en betydelig forskjell i ungdoms oppvekstforhold.

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Sammendrag	ii
Innholdsfortegnelse	iv
Modeller, figurer og tabeller	vi
1. Innledning	1
1.1 Bakgrunn for studien	1
1.1.1 Tenårsdrikking sett i et folkehelseperspektiv	2
1.1.2 Folkehelse- og alkoholpolitikk	5
1.1.3 Regjeringens strategi for ungdomshelse	8
1.2 Problemstilling og delspørsmål	9
1.3 Betydning for praksis	11
1.4 Oppgavens videre oppbygning	12
2. Folkehelse og oppvekstvilkår	14
2.1 Ungdoms tilgjengelighet til alkohol	14
2.2 Holdninger til at ungdom drikker alkohol	17
2.3 Betydningen av helse og trivsel	19
2.4 Samtidige innsatser	23
3. Teoretiske perspektiver	25
3.1 Uri Bronfenbrenners økologiske systemteori	25
3.3 Pierre Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital	28
4. Data og metode	33
4.1 Vitenskapelig posisjon og forskningsdesign	33
4.2 Ungdata	35
4.2.1 Spørreundersøkelsen	35
4.2.2 Datainnsamling	36
4.2.3 Datagrunnlag	36
4.3 Variabler	38
4.3.1 Avhengig variabel	38
4.3.2 Uavhengige variabler	40
4.4 Analysemetoder	42
4.5 Metodekvalitet	43
4.6 Forskningsetikk	46
4.6.2 Eget forhold til tema	47

5. Resultater	49
5.1 Ungdoms alkoholbruk i nordnorske kommuner	49
5.2 Ungdoms tilgjengelighet til alkohol	58
5.3 Holdninger til at ungdom bruker av alkohol	60
5.4 Helse og trivsel blant ungdom	61
5.4.1 Sosioøkonomiske forhold	62
5.4.2 Skoleforhold	63
5.4.3 Deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter	63
5.4.4 Vennskap og personlig støtte	66
5.5 Oppsummering av hovedfunn	67
6. Analyse og drøfting	70
6.1 Hva er status på alkoholbruk blant unge i Nord-Norge	70
6.2 Hvilken betydning har tilgjengelighet til alkohol for ungdoms forbruk	75
6.3 Hvordan påvirkes de unges drikking av holdninger fra betydningsfulle andre	76
6.4 Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk	79
7. Oppsummering og konklusjon	85
7.1 Bruk av funn	90
7.2 Videre forskning	90
Litteraturliste	91
Vedlegg	I
Vedlegg 1 – Informasjon til foresatt og ungdom	I
Vedlegg 2 – Variablene i studien	II
Vedlegg 3 - Variabeloversikt	VI

Modeller, figurer og tabeller

Modell 1 Forhold og arenaer for Ungdata-undersøkelsen	10
Modell 2 Sammenhengen mellom tilgjengelighet og helse-/sosiale skader	15
Modell 3 Bronfenbrenners modell	26
Modell 4 Bourdieus sosiale rom	29
Figur 1 Andel unge som har «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset», Nord-Norge	49
Figur 2 «Drukket alkohol» og «tydelig beruset», pr klassetrinn og kjønn, Nord-Norge	50
Figur 3 Andel som har vært "tydelig beruset", Nord-Norge og Norge	51
Figur 4 Alder for første gangs drikking av en enhet alkohol, Nord-Norge	52
Figur 5 Alkoholbruk i ungdomstrinnet i nordnorske kommunene, med ulik sortering	54
Figur 6 Andelen som har vært «tydelig beruset» i kommunegruppene	56
Figur 7 Risikoatferd	57
Figur 8 Bruk av hasj/marihuana/cannabis i forhold til alkoholberuselse	58
Figur 9 Hvor får ungdommene tak i alkohol	59
Figur 10 Foreldreforhold	60
Figur 11 Foreldreholdninger til ungdomsskoleelevenes alkoholbruk	61
Figur 12 Familieøkonomi	62
Figur 13 Skoleforhold	63
Figur 14 Deltakelse i organisasjoner, klubber, lag eller foreninger	64
Figur 15 Deltakelse i aktiviteter, møter, øvelser	64
Figur 16 Fornøydhet med fritidsklubb, idrettsanl., kulturtilbud, kollektivtransport	65
Figur 17 Forhold til venner	66
Figur 18 Nære relasjoner	67
Tabell 1 Spørsmål om rusmidler i Ungdata	38
Tabell 2 Fordeling av kommuner i kommunegruppene	55

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for studien

Det er natt til 17. Mai. Tradisjonen tro, har feststemte, våryre ungdommer kommet sammen i sentrum for å feire. Det er en varm og fin vårkveld, og stemningen er på topp. To venninner fra en 9. klasse i utkanten av byen har sett frem til denne kvelden i lang tid. De har drukket alkohol, føler spenningen med å være i byen sammen med andre ungdommer, og bruser av lykke. Det er ikke første gang de drikker alkohol, men denne kvelden blir de svært fulle. Så fulle at de raver rundt i byens gater, og de kommer bort fra hverandre. Den ene jenta treffer på en eldre venn, og de drar sammen på en hjemmefest. Politiet patruljerer gatene denne kvelden, og fanger opp den andre. Hun er da så beruset at hun knapt klarer å stå på beina. De kontakter foreldrene som henter henne hjem.

Denne historien viser mitt tema i masteravhandlingen, som er ungdom og alkohol. Tittelen på masteroppgaven er «Ungdoms bruk av alkohol - et spill av tilfeldigheter?», og speiler min interesse for å undersøke variasjonen i andelen av ungdomsskoleelever som drikker alkohol i nordnorske kommuner. Er variasjonen tilfeldig, eller er det mulig å finne forklaringer i ungdommenes oppvekstmiljø i kommunene?

Etter årtusenskiftet har andelen ungdommer som rapporterer at de har vært tydelig beruset blant ungdomsskoleelever i Norge vist en jevn nedgang. I 2010 rapporterte nær 17 prosent at de hadde vært tydelig beruset, mens andelen var på 12 prosent i 2018 (Bakken, 2018c).

Variasjonene mellom kommunene i andelen unge som har vært beruset er stor, og lå mellom hele 40 prosent og 2 prosent i 2018 (NOVA, u.a.). Det er i snitt flere ungdom som drikker i Nord-Norge enn resten av landet. Variasjonen i alkoholbruken har jeg blitt klar over gjennom resultater fra Ungdata, som jeg jobber med på KoRus-Nord (kompetansesenter rus, Nord-Norge). I møter med kommuner spørres det ofte om forhold i lokalsamfunnet har betydning for hvor stor andel ungdom som drikker alkohol allerede i ungdomstrinnet. Dette er bakgrunnen for denne oppgaven. Bak valg av tema ligger også en oppfattelse av at tenåringsdriking er lite i fokus hos offentlige myndigheter for tiden, til tross for at det er gode grunner til å gi det oppmerksomhet.

Masteravhandlingen bygger på kvantitativ data fra levekårsundersøkelsen Ungdata, som sentrale myndigheter har anbefalt kommunene å bruke siden Folkehelseloven (2011) ble innført i 2012. Loven påla kommunene å ha oversikt over helsetilstanden i befolkningen

(Folkehelseloven, 2011, § 1), og samtidig ble gjennomføring av Ungdata et gratistilbud til landets kommuner og fylkeskommuner. Ungdata gir svar på svært mange forhold tilknyttet ungdommer på arenaene skole, familie og fritid, og er viktige styringsverktøy for kommuner i arbeidet med oppvekstsvilkår (Hartberg, 2018).

1.1.1 Tenårsdrikking sett i et folkehelseperspektiv

Ifølge Folkehelse rapporten (Bye) drikker nordmenn over 15 år i gjennomsnitt ca. sju liter alkohol i året. Forbruket i Norge økte kraftig fra 1990 til 2008, og har etter det blitt noe redusert. Konsumet er vesentlig mindre enn i andre europeiske land. Menn står for dobbelt så mye av konsumet som kvinner. Omtrent halvparten av det totale alkoholforbruket Norge drikkes av de ti prosentene av befolkningen som drikker mest. Norske ungdommer drikker mindre enn ellers i Europa og forbruket gikk jevnt ned fra tusenårsskiftet frem til 2015.

Ungdata viser imidlertid at nedgangen i alkoholbruken har stagnert etter 2015. I perioden 2016-2018 rapporterer ca. 12 prosent av ungdomsskoleelevene at de har vært «tydelig beruset» en gang eller flere, med relativt lik kjønnsfordeling. På videregående trinn har andelen som har drukket seg «tydelig beruset» økt de siste årene, særlig blant guttene. Nær 60 prosent av elever i videregående skole har vært «tydelig beruset» (Bakken, 2018c).

Det er sosial ulikhet i drikkemønster blant voksne, de i det høyeste sjiktet av inntekt drikker mest. Likevel er det flest med lav inntekt som får alkoholproblemer (W. Pedersen, 2015). Blant de yngste ungdommene er det flest som kommer fra familier med lav sosial status som debuterer tidlig med alkohol, drikker mest og oftest (Pape, Rossow, Andreas & Norström, 2018).

Alkoholbruk i voksenbefolkningen er vanlig i mange sosiale sammenhenger, og forbindes ofte med fest og feiringer, ferier, god mat, og til å dempe følelser, roe ned, eller som flukt fra vanskeligheter (Henriksen, 2002). Andelen voksne som har drukket alkohol i 2017 er i snitt 83 prosent, hvorav 85 prosent menn og 80 prosent kvinner (Folkehelseinstituttet, 2018a).

Foreldre/foresattes alkoholvaner har vist seg å ha stor betydning for barn og unge, fordi ungdommenes forhold til alkohol ofte følger foreldrenes mønster (W. Pedersen, 2015).

Alkohol sees for mange på som en naturlig og forventet del av ungdomstiden, og kan være et symbol på overgangen fra barn til ungdom, eller fra ungdom til voksen. Alkohol på fest letter stemningen i forhold til ha det moro og flørte, fordi beruselse er med på å forsterke følelser

av glede og lykke (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b). Drikkingen er ofte et ritual, som utføres i drikkeleker som et slags spill mellom ungdommene på fest (W. Pedersen, 2015). Å drikke alkohol eller ikke, kan ha betydning for å være «en i gjengen» og bli invitert på fest der det drikkes alkohol (Aalmen & Henriksen, 2018). Så blir spørsmålet om drikking av alkohol og litt ungdomsfyll er så farlig, da?

Respondentene i denne studien er ungdomsskoleelever, altså ungdom mellom 13-16 år. Alkoholbruk i unge år kan gi negative konsekvenser for helse og livskvalitet på kort og lang sikt. En stor andel akutte helseskader, trafikkulykker, seksuelle overgrep og vold blant ungdom skjer i beruselse (Torsheim et al., 2015). Risikofylt alkoholbruk kan gi sosiale problemer, som dårlig relasjoner til venner og familie og øke risikoen for å bli ekskludert fra sosiale arenaer (Klingemann & Gmel, referert i Bye, 2018). Skolefravall er også forbundet med risikofylt rusbruk (Heradstveit, Skogen, Hetland & Hysing, 2017).

Det er sammenheng mellom tidlig alkoholdebut og høyere forbruk senere tenårene og i voksenlivet (Torsheim et al., 2015). Jo yngre de unge er når de starter å drikke, jo større er sjansen for annen risikoatferd som bruk av illegale rusmidler (Grundbaum et al., referert i Torsheim et al., 2015). Langvarig og høyt alkoholforbruk gir økt risiko for avhengighet, psykiske og somatiske plager, negative sosiale og økonomiske konsekvenser og redusert levealder (Mørland & Waal, 2016). Heving av debutalderen for alkohol vil på bakgrunn av dette gi positive helseeffekter (Hole, 2014).

Det er veldokumentert at alkoholforbruk samvarierer med alkoholrelaterte skader på enkeltpersonen, men også pårørende og samfunnet som helhet rammes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012). Samlet sett er de samfunnsøkonomiske kostnadene knyttet til alkohol store (Folkehelseinstituttet, 2018c), og kommunenes utfordringer med alkoholrelaterte problemer er betydelige. By- og regionforskningsinstituttet NIBR og Høgskolen i Vestfold og Buskerud gjennomførte i 2013, på oppdrag fra Kommunenes sentralforbund, en undersøkelse om kommunalt folkehelsearbeid og forebygging i 304 kommuner. Resultatene viser at rus plasserer seg som den viktigste folkehelseutfordringen kommunene oppfatter at de har (Helgesen et al., 2014).

Masteravhandlingen har et folkehelseperspektiv og handler om ungdoms oppvekstforhold i kommunene. Både stat, fylkeskommune og kommune har ansvar for folkehelsearbeid (Folkehelseloven, 2011, § 1). Perspektivet mitt er at en rekke forhold, på ulike nivåer i

samfunnet indirekte og direkte kan påvirke ungdomsmiljøet i forhold til bruk av alkohol.

Valg av perspektiv i studien er forankret i følgende definisjon av sosialt arbeid:

«Overordnet kan vi si at sosialt arbeid er et fag som retter seg mot problemer som oppstår mellom individ og samfunn eller grupper og samfunn. Sosialt arbeid foregår på ulike nivåer – både individ-, gruppe- og samfunnsnivå – og foregår på mange arenaer, forholder seg til mennesker i ulike situasjoner og utføres innenfor forskjellige rammer». Ellingsen (2015, s. 19)

Forebyggende sosialt arbeid er et beslektet begrep til folkehelsearbeid, som kan forstås som:

«samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykiske og somatisk sykdom, skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, samt arbeider for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helsen». (Folkehelseloven, 2011, § 3-b)

En rekke helsefremmende og forebyggende innsatser kan påvirke ungdomsmiljøet i forhold til rusmiddelbruk. Helsefremmende innsatser er, sammen med sykdomsforebyggende innsatser to viktige tradisjoner i rusmiddelforebyggende arbeid (Lillefjell, Knudtsen & Wist, 2011). Helsefremmende tiltak har som mål å fremme helse og livskvalitet, og skapes på de unges arenaer (Hauger, 2018). Tilrettelegging for godt lokalmiljø, skoletrivsel og deltakelse i fritidsaktiviteter er derfor sentralt i folkehelsearbeidet. Sykdomsforebyggende innsatser er på den ene siden forhold som regulerer tilbudet og tilgangen til alkohol, og på den andre siden forhold som tar sikte på å påvirke holdninger og etterspørselen etter alkohol.

Helse er ikke jevnt fordelt i samfunnet, noe begrepet sosial ulikhet referer til.

Samfunnsmessige og individuelle forhold skaper forskjeller i helse, og det er et overordnet mål å utjevne helseforskjeller. Dette har i lang tid fått stor politisk oppmerksomhet, og fremmes i flere av landets lover (Folkehelseloven, 2011; Plan- og bygningsloven, 2008), og i førende dokumenter som er sentrale på rusfeltet slik som stortingsmeldinger og opptrappingsplanen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, 2015a, b, 2019; Sosialdepartementet, 1992—93).

Forebygging ligger i spennet mellom å fremme livskvalitet, og å eliminere uønsket utvikling/hindre problemutvikling. Regjeringen har som mål «at det skal forebygges mer og bedre» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, s. 59), og forebygging av rusmiddelproblemer er en viktig del av kommunens folkehelsearbeid. Det er nødvendig å

tenke folkehelse (å fremme helsen), og rusforebygging (hindre problemutvikling) på tvers av etater/instanser/politikkområder.

Folkehelseutfordringer skal ivaretas av sentral og lokal politikk, blant annet rammet inn av Folkehelseloven (2011) og Alkoholloven (1989).

1.1.2 Folkehelse- og alkoholpolitikk

Ifølge Folkehelseloven (2011, § 1) har både statlige helsemyndigheter, fylkeskommuner og kommuner ansvar for folkehelsearbeid, og kommunene er utpekt som den viktigste ivaretakeren av folkehelsa. Nettopp det er viktig for å sikre at folkehelsepolitikken ikke utelukkende styres ovenfra, men med lokale blikk på nære forhold. Jeg vil forklare dette med et eksempel fra en liten nordnorsk kystkommune, der andelen av berusede ungdommer økte fra 15 prosent til 40 prosent mellom 2014 og 2016, altså stikk i motsetning til den dalende alkoholbruken ellers i landet. Høsten 2016 hadde bygdas eneste ungdomsskole fått ny rektor, og elevene hadde fått gjennomslag for å ta opp igjen tradisjonen med å være «Orange-russ» og feire avslutningen på 10 års skolegang. Våren 2016 bar derfor preg av russetid, med hyppige fester og mye drikking blant elevene. Oppvekstlederen i kommunen forklarte at «Orange-russ»-tradisjonen var avviklet våren 2013, og at det hadde vært lite alkoholbruk våren 2014, noe Ungdata også viste, og frem til «Orange-russen» igjen preget bygda i 2016. Dette sannsynliggjør at en bestemt endring kan gi store utslag på statistikken, noe som vanskelig kan forklares uten å ha lokalkunnskap.

Formålet med folkehelseloven (2011, § 1) er: «å bidra til en samfunnsutvikling som fremmer folkehelse, herunder utjevner sosiale helseforskjeller». Loven bygger på fem prinsipper som folkehelsepolitikken skal ivareta i folkehelsearbeidet: *Utjevning (1)*: Politikken skal rette innsatser mot tiltak der målsettingen er å utjevne sosiale forskjeller. Studier har vist at ungdom fra lavinntektsfamilier har en tendens til å få større problemer tilknyttet drikkingen enn andre ungdom. En forklaring er at de har mindre beskyttelsesfaktorer (W. Pedersen, 2015). Kommunens ungdomspolitikken skal hensynta slike forhold. «Helse i alt vi gjør» (2) skal være kjernen i folkehelsearbeidet, og innebærer ei tverretattlig tenking i det helsefremmende arbeidet. Politiske beslutninger på andre områder enn helse kan få betydning for helsen. Tiltak rettet mot barn og unge fremmes spesielt, og kan være tilrettelegging for å kunne ta gode valg med hensyn til fysisk aktivitet, helsefremmende arenaer og sunn mat og drikke. Kollektivtransport-tilbud kan for eksempel øke ungdoms mulighet til å delta på

aktiviteter sammen med andre. Geografiske avstander mellom bolig og sosiale treffpunkter er i mange kommuner store, og det er ikke alle foreldre som kan skysse sine ungdommer.

Slike forhold vil være etterspørselsregulerende. Folkehelsepolitikken skal bygge på «*føre-var-prinsippet*» (3), med at hensynet til befolkningens helse skal vurderes når politikken fatter vedtak som kan føre til helseskade. Dette betyr for eksempel at det skal tas hensyn til hvilke konsekvenser kommunens alkoholpolitikk kan få for ungdomsbefolkningen. God helse har individuell betydning, men utgjør også samfunnets viktigste ressurs. En sunn og produktiv befolkning gir de beste forutsetningene for *bærekraftig utvikling* (4). Forebygging av tidlig alkoholdebut for å hindre problemutvikling, vil være positivt i et bærekraftsprinsipp. Folkehelsearbeidet skal ivareta de unges rett til å *medvirke* (5), som er viktig for å kunne ivareta deres behov og fatte gode tiltak. Involvering og samarbeid med frivillige organisasjoner, næringsliv og det sivile samfunnet skal også ivaretas av folkehelsepolitikken. Fritidsorganisasjoner har en særlig viktig rolle for at ungdom skal kunne ha en meningsfull fritid. Deltakelse i organisasjoner har betydning ut over det å ha det trivelig, de har også ofte en oppdragende effekt med henblikk på gjeldende normer og regler, blant annet med hensyn til alkoholbruk (Helse- og omsorgsdepartementet, 2013).

Alkoholloven (1989) regulerer alkoholbruk og «*har som mål å begrense i størst mulig utstrekning de samfunnsmessige og individuelle skader som alkoholbruk kan innebære*» (Alkoholloven, 1989, § 1-1). Loven har for eksempel satt 18 års aldersgrense (og 20 år for drikke med sterkere alkoholprosent) for kjøp av alkohol. Hensikten er å beskytte ungdom mot alkoholens uheldige virkninger, og er sammen med en rekke andre tiltak et regulatorisk virkemiddel.

Folkehelsemeldingen fremmer folkehelseperspektivet i rusmiddelpolitikken. Der kommer det frem at «*kommunene i større grad skal ta ut potensialet i alkohollovgevingen som en del av arbeidet med å fremme folkehelsen og begrense rusmiddelrelaterte skader (...) og ha folkehelseperspektivet med i sin alkoholpolitikk*» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015a, s. 77). Alkoholloven gir rom for lokale tilpasninger av politikken, noe som betyr at kommunene kan velge å praktisere en mer restriktiv alkoholpolitikk enn de rammene som er satt av loven. Det er med andre ord opp til kommunene å bestemme om ungdom skal forholde seg til alkohol på for eksempel idrettsarena og kino. Og om nærmiljøet skal preges av alkoholpåvirkede innbyggere på sene kvelds- og nattetider. Kommunene kan også kontrollere

om salgs- og utesteder praktiserer 18 årsgrensen, med hyppigere kontroller enn det som er lovens minstekrav.

I et folkehelseperspektiv vil idealet være en restriktiv alkoholpolitikk, men realiteten er at politikerne har flere hensyn å ta i utformingen av kommunens lovpålagte alkoholpolitiske handlingsplan (Alkoholloven, 1989, § 1-7d). I revideringen av Bodø kommunes plan i 2016, fremmet NHO (næringslivets hovedorganisasjon) næringslivets interesser i en artikkel i Avisa Nordland (an.no, 18.5.2016). Ole Hjartøy, direktør for Nordland NHO, argumenter for at maksimale skjenketider har betydning for turisme, bolyst, trivsel, økt sysselsetting, økte inntekter til kommunen og verdiskaping. NHO fremmer særlig alkoholservingens sosiale betydning for de unge i kommunen: «*Den sosiale betydningen av et godt utelivstilbud er særlig viktig for de unge*» (an.no, 18.5.2016). NHO ser også behovet for å ivareta tilreisende ungdommer med romslige tider for alkoholserving : «*turister, særlig de unge, vil også utforske nattelivet når de kommer til nye steder*» (an.no, 18.5.2016). Å sette folkehelsehensyn foran næringshensyn kan by på interessemotsetninger, noe vi ofte får høre i kommunestyremøter der alkoholstatistikk fra Ungdata presenteres, og mulige sammenhenger med regulatoriske virkemidler diskuteres. Forholdet mellom ideal og realitet er viktige spenninger som utfordrer prinsippet om at rusforebygging skal skje på tvers av forvaltningsnivå og sektorer i kommunene (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012), jf. de tidligere nevnte prinsippene i folkehelseloven (2011).

Verdens helseorganisasjon (WHO) har som mål å redusere skadelig bruk av alkohol med 10 prosent innen 2025, og Norge er tilsluttet dette 10-prosentmålet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015a). Norge har 18-årsgrense for alkoholbruk (Alkoholloven, 1989, § 1-5, men den reelle debutalderen er imidlertid ca. 15 år (Hole, 2014). Det er et betydelig gap mellom lovlig og kulturell aldersgrense (Henriksen, 2012) for alkoholbruk. Statlige myndigheter har en viktig rolle i folkehelsearbeidet med å utforme nasjonal politikk, normer og standarder for folkehelsearbeidet, samt overvåke og utarbeide oversikt over helsetilstanden i befolkningen (Folkehelseloven, 2011, §§ 22-25). I dette arbeidet utformer myndighetene statistikker på alkoholomsetning pr innbygger fra 15 år og oppover (Bye). Myndighetene erkjenner, og rapporterer på alkoholbruk langt under lovens 18 årsgrense. En naturlig følge av lovgivningens 18-årsgrense ville være å finne formulerte mål og strategier for å bygge opp om lovens grense, men så er ikke tilfelle.

1.1.3 Regjeringens strategi for ungdomshelse

I 2016 ble Norges første ungdomshelsestrategi vedtatt, #Ungdomshelse - regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Bak strategien står syv departementer, og målgruppen er de unge selv og de som arbeider med barn og unge. Strategiens overordnede mål er blant annet å redusere sosiale helseforskjeller, og har målformuleringer for alkohol og illegale rusmidler, tobakk, fysisk aktivitet og seksuell helse. Det som undrer meg med strategien, er at den har målformuleringer som retter seg mot ungdommenes livsstil og levevaner for alle temaene *utenom* alkohol og illegale rusmidler. Sistnevnte tema har kun målformuleringer som omhandler fagansattes kompetanse: «Kompetansen om rus og avhengighetsproblematikk skal økes i alle sektorer» og «Øke kompetansen og bruk av faste rutiner knyttet til avdekking og kartlegging av rusproblemer i kommunene og i somatiske sykehusavdelinger» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 21). Disse målene ligger mot behandling, i stedet for mot folkehelse/forebygging, i motsetning til målene for tobakk: «En tobakksfri ungdomsgenerasjon (...)» og «Tobakksprodukter skal ikke selges til personer under 18 år» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 21). Tilsvarende mål for alkohol ville vært viktige signaler til fagfolk og politikere som skal prioritere tiltak og kjempe for ressurser lokalt i kommunene, og til ungdommene som også er målgruppe for strategien. Et annet moment er at ungdomshelsestrategien ikke skiller mellom alkohol og illegale rusmidler. Dette til tross for at samfunnets regulering bør gi ulike «konsekvenser for forebygging og samfunnsmessige tiltak» (Mørland & Waal, 2016, s. 273) for alkohol, som er lovlig og sosialt akseptert, og illegale rusmidler som brukes av svært få og som medfører kriminelle handlinger.

Den markante nedgangen vi har sett i alkoholbruk blant unge, har muligens dempet det offentlige trykk og fokus på alkohol. Ett svakere fokus på tenåringsdriking gjenspeiler seg i skolens læreplanmål for ungdomstrinnet. I L97 omhandlet læreplanmål temaet rus i både samfunnsfag, natur og miljøfag, heimkunnskap og kroppsøving for ungdomstrinnet (Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet, 1996). I Læreplanverket for Kunnskapsløftet (LK 06) finnes det nå kun ett mål som omhandler rusbruk, og det er knyttet til samfunnsfag (Utdanningsdirektoratet, u.å.). Nye læreplaner skal tas i bruk fra 2020 (Utdanningsdirektoratet, 2019a). Folkehelse og livsmestring er et av tre tverrfaglige temaer i den overordnede delen av lærerplanfornyelsen, og rusmidler er herunder et av flere aktuelle temaer (Utdanningsdirektoratet, 2019b). Tiden vil vise om, og hvordan alkohol tematiseres og målsettes i ulike fag.

Helsedirektoratets pågående folkehelsesatsing «Program for folkehelsearbeid i kommunene», har barn og unge som målgruppe, og skal bidra til «å fremme god psykisk helse og å forebygge og begrense alkohol- og annen rusbruk» (Helsedirektoratet, 2018b). Satsingen går over 10 år (2007-2017) og tiltaksutvikling basert på lokale utfordringer står sentralt. Så langt er det utviklet i underkant av 100 tiltak, og det viser seg at majoriteten av kommunene velger tema psykisk helse og livskvalitet fremfor rusmiddelforebygging (Forebygging.no, u.å.).

I Evaluering av opptrappingsplanen, (Hansen, Tofteng, Holst, Flatval & Bråthen, 2018), viser utviklingen at det er en nedgang i andel kommuner som svarer at «de gir et svært godt eller godt tilbud til barn med milde og kortvarige rusmiddelproblemer og/eller psykiske problemer/lidelser» (Hansen et al., 2018, s. 69). Nedgangen er på tre prosent, fra 81 prosent i 2016 til 78 prosent i 2017. I samme tidsrom har antall meldinger til barnevern om barns rusmiddelbruk økt fra 1252 til 1499.

Alkoholbruk har betydning for ungdomshelsen, og det er vesentlig at samfunnets innsats settes inn før problemene oppstår, altså i retning helsefremming og forebygging. Den største effekten av tiltak oppnås ved universelle tiltak, altså tiltak som rettes mot hele befolkningen framfor tiltak rettet mot risikogrupper. Dette kalles forebyggingsparadokset (Mørland & Waal, 2016). Dette begrepet får særlig styrke i kommuner der en liten andel drikker seg «tydelig beruset» i ung alder.

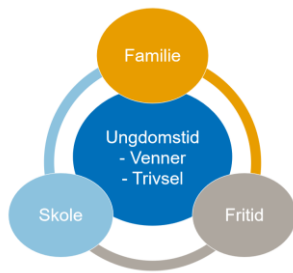
Tilbake til historien innledningsvis. Hendelsen har flere interessante faktorer. Hvorfor er det interessant for disse unge jentene å drikke, hvor får de tak i alkohol, hjemmefester, hva er betydningen av vennskap, og hva med foreldrerollen og politiets rolle. Er det forhold i dette samfunnet som øker sjansen for tenåringsdriking? Dette leder til problemstillingen for denne masteravhandlingen.

1.2 Problemstilling og delspørsmål

Oppgaven handler om forhold ved unges oppvekstmiljø, som kan ha betydning for alkoholbruk blant ungdomsskole-elever. Spesifikt vil jeg se på variasjonen i alkoholberuselse mellom kommuner, om deltakelse eller manglende deltakelse i sosiale nettverk har betydning for alkoholbruk, betydningen av sosial ulikhet, skoletrivsel, vennerelasjoner og foreldrerelasjoner. For å undersøke dette, bruker jeg kvantitative data fra

levekårsundersøkelsen Ungdata. Figuren under viser forhold og arenaer som Ungdata-undersøkelsen omhandler (Bakken, 2018a).

Modell 1 Forhold og arenaer for Ungdata-undersøkelsen

Dataene i studien er fra Ungdata-undersøkelser gjennomført i ungdomstrinnene i nordnorske kommuner i 2017 og 2018. Oppgavens problemstilling er:

Hvilke forhold ved oppvekstmiljø i nordnorske kommuner synes å påvirke de unges alkoholbruk?

Dette åpner for en vid og omfattende undersøkelse av forhold som kan forklare ungdoms alkoholbruk, og problemstillingen begrenses derfor med følgende fire delspørsmål:

I Hva er status på alkoholbruk blant unge i Nord-Norge

Her fokuserer jeg på hvordan ungdommer i Nord-Norge bruker alkohol, og hvordan dette varierer mellom kommuner.

II Hvilken betydning har tilgjengelighet til alkohol for ungdoms forbruk

Forholdet mellom tilgjengelighet og forbruk belyses, og jeg undersøker konkret hvor ungdomsskoleelever får tak i alkoholen de drikker.

III Hvordan påvirkes de unges drikking av holdninger fra betydningsfulle andre

Samfunnets generelle holdninger til ungdomsdrikking belyses. Betydningsfulle andre er foreldre og venner i denne studien. Jeg undersøker variasjoner i deres holdninger mellom kommuner med høy og lav andel ungdommer som har vært «tydelig beruset».

IV Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk

Med dette delspørsmålet ønsker jeg å fange opp sosial ulikhet mellom kommuner med høy og lav andel ungdommer som har vært «tydelig beruset». Dette sees i forhold til

familieøkonomi, skoletrivsel, deltakelse i fritidsorganisasjoner, fornøydhet med lokalsamfunn, vennerelasjoner og personlig støtte.

Forskning viser at forhold det er redegjort for i delspørsmål I til IV hver for seg, og i samspill, påvirker unges alkoholbruk (Kristjansson et al., 2015). I folkehelsearbeidet er det vanlig å skille mellom tiltak som har til hensikt å forebygge, i tre tiltaksnivåer. Universelle tiltak er befolkningsrettede tiltak, selektive tiltak er grupperettede og indikative tiltak er individrettet (Mørland & Waal, 2016). I studien er jeg opptatt av forhold i oppvekstmiljøet som kommunen kan påvirke med universelle tiltak, på politikkområdene kultur, nærmiljø, fritid, skole og familie. Universelle tiltak treffer bredt og når ut til alle, både til de som har størst og minst risiko for å utvikle alkoholproblemer. Som nevnt oppnås størst effekt på totaltallene med universelle strategier, jf. forebyggingsparadokset (Mørland & Waal, 2016).

Relevant forskning tilknyttet problemstillingens delspørsmål presenteres i kapitlet Folkehelse og oppvekstvilkår. Problemstillingen belyses i Bronfenbrenners økologiske systemteori (Bronfenbrenner, 1979) og Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital (Bourdieu, 1984). De kvantitative dataene er som nevnt fra Nord-Norge. Det er forskjeller mellom kommuner med *høy* og *lav* andel ungdomsskoleelever som har vært «tydelig beruset», som er i fokus, og det gjøres noen sammenligninger med gjennomsnittstall for Norge.

1.3 Betydning for praksis

Kommunen skal ha oversikt over påvirkningsfaktorer som kan virke inn på befolkningens helse: «Kommunen skal særlig være oppmerksom på trekk ved utviklingen som kan skape eller opprettholde sosiale eller helsemessige problemer eller sosiale helseforskjeller.» (Folkehelseloven, 2011, § 5). Kunnskap om forhold i oppvekstmiljøet som samvarierer med ungdoms alkoholbruk kan brukes til utforming av politikk med betydning for de unge, med både langsiktig og kortsiktige målsettinger. Denne kunnskapen kan gi treffsikre og målrettede tiltak i det forebyggende folkehelsearbeidet på tvers av politikkområdene (Helsedirektoratet, 2017). Dette er særlig aktuelt i tiltaksutviklingen i «Program for folkehelsearbeid i kommunene», der rusforebygging er et sentralt tema (Helsedirektoratet, 2018b). «Større satsing på forebyggende og helsefremmende arbeid for å skape gode levekår og avlaste helsetjenestene» (Kommunenes sentralforbund (KS), 2017, s. 7) kan bidra til at de unge får

de beste forutsetningene for å leve sine liv med god helse. Jeg vil vise kommunene hvilke virkemidler de allerede har, og få frem sammenhengen mellom regulatoriske, holdnings- og helsefremmende forhold. Den økonomiske og helsemessige gevinsten med iverksetting og drift av folkehelseiltak ligger langt fram i tid. Kommunene vil derfor ha samtidige utgifter på både folkehelseiltak og behandling av rusproblemer. Det er kunnskap som er viktig å ha med i argumentasjonen for ressursbruk til rusmiddelforebygging som del av folkehelsearbeidet.

I Opptrappingsplanen for rusfeltet angis manglende oversikt som en utfordring, og ett av fem prioriterte tiltak i planen er «økt kompetanse om rus- og avhengighetsproblematikk i alle sektorer» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b, s. 6). Dette er som nevnt også et mål i ungdomshelsestrategien (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Holdninger til alkoholbruk blant ungdom kan ha betydning for hvordan tenåringsdrikkning blir håndtert. Sees det på det som normalt eller unormalt? Er holdningene at det er et privat anliggende som foreldrene har ansvar for, eller er det et sosialt problem som samfunnet erkjenner at de har et ansvar for å gjøre noe med (Durkheim, 2012). Kunnskap om fenomenet kan påvirke holdninger til politikere og fagfolk, og gi betydning for hvordan ungdomspolitikken i kommunene blir utformet.

Forebygging av problemutvikling som følge av alkoholbruk, vil være positivt for ungdommen, pårørende og samfunn. Kunnskapsspredning om årsakssammenhenger mellom faktorer i nordnorske kommuner og tenåringsdrikkning, kan være viktige bidrag til målretting av folkehelsearbeid også i andre regioner, og på nasjonalt nivå (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b). Med masteravhandlingen håper jeg å kunne peke på noen forhold i nordnorske kommunene som har sammenheng med alkoholbruk blant tenåringer, og også bidra til at alkoholbruk blant ungdom får økt lokal og nasjonal oppmerksomhet.

1.4 Oppgavens videre oppbygning

I innledningen introduserte jeg bakgrunnen for oppgaven, klargjorde utvalgte temaer, presenterte problemstilling og operasjonalisering i delspørsmål, samt betydning for praksis. Tidligere forskning legges frem i neste kapittel. I teorikapittelet defineres og drøftes teoriene som utdyper problemstillingen og som legges til grunn for analysene. Metodekapittelet redegjør for metodevalg som er tatt. Empiri presenteres i kapitlet Resultater. Empirien

analyseres i lys av tidligere forskning og teori i analysekapitlet. Til slutt oppsummeres studien, hovedfunn løftes frem og noen aktuelle nye forskningstema pekes ut.

2. Folkehelse og oppvekstsvilkår

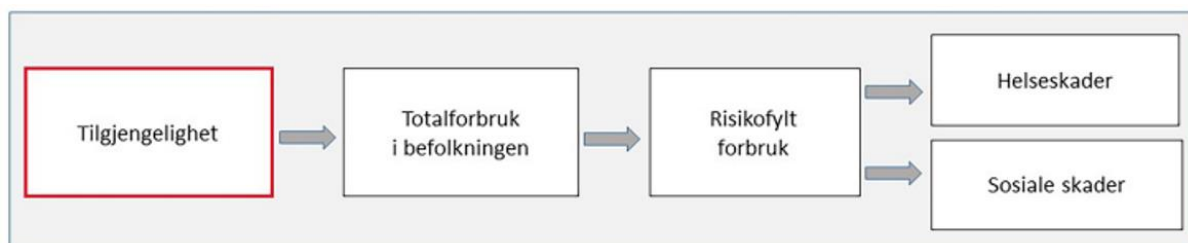
Studien handler som nevnt om forhold som kan påvirke ungdoms alkoholbruk i kommunene. Variablene jeg har valgt ut til analysene er knyttet til forhold på overordnet samfunnsnivå og i nærmiljøet til ungdommene, som hver for seg og samlet sett, kan ha betydning for alkoholbruken. Dette er forhold som kommunen gjennom sitt folkehelsearbeid kan påvirke, og som forskning viser kan ha betydning for alkoholbruk i unge år.

Teori og forskning som presenteres er delt inn i temaene regulatoriske-, holdnings- og helsefremmende forhold, med spesielt fokus på tenåringsdrikking. Regulatoriske- og holdningsforhold har sitt utspring i sykdomsforebyggende tradisjon, der formålet er å hindre eller begrense en uønsket utvikling (Lillefjell et al., 2011). Helsefremmende forhold handler om å bygge ressurser og legge til rette for sunne valg (Hauger, 2018). Sist i dette kapitlet presenteres forskning på studier med samtidige innsatser på flere områder.

2.1 Ungdoms tilgjengelighet til alkohol

Regulatoriske forhold har til hensikt å regulere tilgjengelighet til alkohol, og er et viktig element i det forebyggende rusarbeidet. En teori som kan forklare sammenhengen mellom forbruk av alkohol i samfunnet og alkoholrelaterte skader er totalkonsumteorien (Stortinget, u.å.). Den kan på enkelt vis forklares slik: jo mer alkohol du heller inn i et samfunn, jo mer alkoholrelaterte problemer får man. Lett tilgang til alkohol øker det samlede forbruket i befolkningen, som igjen øker andelen som utvikler risikofylt alkoholbruk og får alkoholrelaterte problemer (Babor et al., 2010).

Folkehelseinstituttet sin modell «Forenklet modell over sammenhengen mellom tilgjengelighet, forbruk, helsemessige og sosiale konsekvenser av alkoholbruk» (Folkehelseinstituttet, 2018b, s. 2), illustrerer godt sammenhengen mellom tilgjengelighet og alkoholrelaterte skader:

Modell 2 Sammenhengen mellom tilgjengelighet og helse-/sosiale skader

Denne teorien ligger til grunn for alkoholloven og dermed den statlige og kommunale alkoholpolitikken i Norge (Stortinget, u.å.). Alkoholloven (1989) har bestemmelser om aldersgrenser, vinmonopol, handelsdager, hvem som får selge alkohol, hvor alkohol kan selges, reklameforbud, etc. som kommunene må forholde seg til. I tillegg setter loven rammer for åpningstid, kontrolltiltak, etc. Lovens rammer er reguleringer på et overordnet samfunnsnivå, som kommunen kan operere innenfor. Dette gir kommunen handlingsvalg, og muligheter til å begrense tilgjengeligheten til alkohol ytterligere. På den måten kan kommunen bidra til å begrense forbruket og alkoholproblemene. Kommunene kan altså jobbe for økt folkehelse gjennom lokal forvaltning av alkoholpolitikken (Babor et al., 2010). Ifølge Helse- og omsorgsdepartementet (2013) er begrensning av tilgjengelighet gjennom en restriktiv alkoholpolitikk det mest forebyggende virkemidlet. Imidlertid kan en streng alkoholpolitikk være vanskelig å få politisk tilslutning til, for det kommer gjerne i konflikt med blant annet næringsinteresser siden økt salg gir økt inntjening. Argumenter for at individet selv bør få bestemme hvor og når man skal kunne kjøpe alkohol, taler også imot en streng alkoholpolitikk. Det har over tid skjedd en liberalisering av alkoholpolitikken, med blant annet økte kvoter for innføring av alkohol fra utlandet. Dette viser at det ofte kan være en spenning mellom politiske vedtak og det som regnes som etablert kunnskap.

Å redusere alkoholbruken i alle aldersgrupper, også blant de aller yngste, vil være i tråd med alkoholloven og WHO's globale mål om 10 prosent reduksjon i alkoholkonsumet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015a). Sett i forhold til totalkonsumteorien, vil sammenhengen mellom tilgjengelighet og forbruk, og alkoholrelaterte skader, også gjelde for ungdoms bruk av alkohol (Babor et al., 2010). Spørsmålet blir da hvor unge under 18 år får alkoholen de drikker i fra, og hvordan tilgjengeligheten kan begrenses.

Juvente er en avholdsorganisasjon som har drevet kampanjen «Skjenkekontrollen» siden 2007. I 2017 gjorde mindreårige (12-17 åringer) fra Juvente 1241 testkjøp i forhold til salg til mindreårige. Resultatene viser at mindreårige fikk kjøpt alkohol i 26 prosent av butikkene

som ble testet. Testkjøpene ble utført i 144 kommuner, i alle landets fylker (med unntak av Sør-Trøndelag). I Nordland, Troms og Finnmark fikk mindreårige kjøpt alkohol i 26 av 33 kommuner som ble testet, altså i 79 prosent av kommunene. «Skjenkekontrollen» er en politisk kampanje finansiert av Helsedirektoratet (Juvente, 2018).

Alkohol-lovgivningen skal hindre salg til mindreårige, og kommunen kan ikke være likegyldig til at unge under 18 år skaffer seg alkohol. Opplæring i lovverket og kontrolltiltak i salgs- og skjenkenæringen kan hindre at unge får kjøpt alkohol (Babor et al., 2010).

De viktigste kildene til anskaffelse av alkohol for ungdom er sosiale kilder. Dette er venner, bekjente, familiemedlemmer eller andre ikke-kommersielle kilder som gir, eller selger dem. Disse kildene er viktige for ungdom når alkohol fra salgs- og skjenkesteder ikke er tilgjengelig, men også fordi sosiale kilder gir lett tilgang til alkohol, er rimelig eller gratis. Forbruk av alkohol og alkoholproblemer påvirkes av tilgjengelighet fra både kommersielle og sosiale kilder. Innsatser som tar sikte på å begrense eller hindre tilgjengelighet må omfatte tilgangen til alkohol fra alle disse kildene (Babor et al., 2010).

Tenåringsdriking er hovedfokus i denne oppgaven, men det er verdt å nevne at cannabisbruk og alkoholbruk er nært koblet. Ungdata viser at det er få ungdommer som har brukt cannabis som ikke har drukket seg «tydelig beruset». Bruk av Cannabis gir bekymringer ut over alkoholbruk, blant annet fordi det er et illegalt rusmiddel med koblinger til kriminelle handlinger og miljøer (Bakken, 2018b). Med å redusere alkoholens tilgjengelighet for ungdommer, kan også bruk av cannabis reduseres.

Ansvarlig alkoholhåndtering er et tiltak utviklet av Helsedirektoratet. Hensikten med tiltaket er «å bidra til å redusere og forebygge overskjenking, salg og skjenking til mindreårige, vold og ordensforstyrrelser» (Rambøll Management Consulting, 2016, s. 9). Tiltaket innebærer samarbeid mellom kommune, politi og skjenkenæringen, som alle er viktige aktører i arbeidet med ansvarlig alkoholhåndtering. I 2015 ble det gjort en kartlegging i 10 kommuner knyttet til deres forvaltning av alkoholloven og dette tiltaket. Resultatene viser at samarbeidet mellom aktørene ble bedre etter gjennomføring av tiltaket. Den utelivsrelaterte volden ble også redusert, og alkoholpolitikken ble strengere i de fleste kommunene (Rambøll Management Consulting, 2016).

Drøftingen av «alkoholbruk» og «beruselse» i denne oppgaven gjøres på et overordnet, teoretisk nivå, på bakgrunn av totalkonsumteorien. «Hvor ungdom får alkohol i fra» gjøres på bakgrunn av kommuneresultatene fra de kommunene som har med det spørsmålet.

De nevnte regulatoriske forholdene har altså til hensikt å påvirke totalkonsumet, og er en strategi under den sykdomsforebyggende tradisjonen. En annen strategi i samme tradisjon, er å påvirke holdninger til at ungdom drikker alkohol.

2.2 Holdninger til at ungdom drikker alkohol

Hvilke holdninger til tenåringsdriking som finnes i samfunnet ungdommene lever i kan gi betydning. Politikernes holdninger påvirker politikutformingen, og som belyst i forrige kapittel har alkoholpolitikken betydning for ungdommene. Holdningene til kjøpmannen i lokalbutikken som har fått salgsbevilling fra kommunen kan gi betydning for om han forholder seg til de formelle reguleringene. Det har betydning, hvis holdningene til den lokale pubeieren er at flest mulig gjester og alkoholsalg er viktig fremfor å hindre salg til mindreårige. Viktige voksne, som lærere og fritidsledere sine holdninger, kan gi betydning. I denne studien måles holdninger til ungdoms alkoholbruk gjennom spørsmål til ungdommene om alkoholbruk gis status i vennegjengen, og hvordan ungdommene opplever foreldrenes holdninger til at ungdom drikker.

Alkoholkonsumet øker blant voksne, men faller blant de yngste. Årsaker til nedgangen i andelen ungdomsskoleelever som drikker, gir ikke forskning noe entydige svar på. Tidligere ble driking blant ungdom forklart med at det var et opprør mot foreldre (Øia & Vestel, 2014). Ettersom alkoholbruken har gått ned i ungdomsbefolkningen, spørres det om nedgangen er et opprør mot foreldrenes stadig økende forbruk (W. Pedersen, 2015). Foreldre som rollemodeller for sin ungdommer har vært tillagt stor betydning (Henriksen, 2002).

Storvoll, Rossow og Pape (2010) analyserte data fra en skoleundersøkelse blant 14-17 åringer i Norge for å finne ut hvor ungdommene befant seg når de drakk seg full. Resultatet viste at omtrent halvparten av drikkeepisodene skjedde i private hjem, en tiendedel på skjenkesteder, og svært få i tilknytning til skole- og fritidsarrangementer. Aalmen og Henriksen (2018) ga oss innblikk i hjemmefestens betydning for ungdommer. Det å bli invitert er viktig fordi festen er samtaletema allerede fra invitasjonene er ute, og drikkelekene på festen lever videre i snakken etter festen. Det avsløres drikkepress på disse festene, og også foreldrene vet at det drikkes, og aksepterer til en viss grad at det skjer. Foreldrekontroll med hjemmefester var en faktor i strategien for å dempe ungdoms alkoholbruk på Island (Kristjansson et al., 2015).

Foreldrenes «forventninger og regler for ungdoms bruk har stor betydning for ungdoms bruk» (Mørland & Waal, 2016, s. 332). Ungdom som serveres, eller får med seg alkohol på fest av sine foreldre, drikker mer enn andre ungdom (Henriksen, 2002). Iversen (2013) viser til at det er mer alkohol i samfunnet enn tidligere og flere voksne drikker. Likevel drikker færre av de yngste ungdommene alkohol. Dette kan bety at foreldrenes uttalte holdninger til tenåringsdriking veier mer enn deres egen alkoholpraksis gjør. Foreldrenes holdninger til alder for ungdoms alkoholdebut har beveget seg fra det som har vært den kulturelle normen, og mot den lovlige 18 årsgrensen (Henriksen, 2012).

Ungdommenes «holdninger er langt på vei et ekko av voksensamfunnets idealer» (Øia, 2013, s. 139), der sunnhet og prestasjoner på skole og i idrett gis høy status. Ifølge Øia (2006) er det ikke sosialt akseptert at de yngste tenåringene drikker alkohol.

Flere studier viser altså at foreldre har stor betydning i forhold til de unges alkoholbruk, og at deres restriktive holdninger virker dempende på bruken. God kommunikasjon med sine ungdommer og kontroll med hva de holder på med i fritiden fremmes som viktig for å hindre alkoholbruk i unge år (Torsheim et al., 2015).

Bakken (2018b) viser til at de aller fleste ungdommer er fornøyde med foreldrene sine, foreldre har god oversikt over ungdommenes fritidssysler og venner og dermed god mulighet til å kontrollere hva de gjør i fritiden. Denne nærheten mellom generasjonene skaper tillit, og gir også ungdommene mindre spillerom til å utforske ungdomstilværelsen. Når forholdet mellom ungdom og foreldre er preget av tillit, og foreldre har en restriktiv holdning til at deres ungdommer drikker alkohol, drikker ungdommene mindre (Øia, 2013). Pape, Rossow og Brunborg (2018) knytter også nedgangen i alkoholbruk til at foreldre mer enn før har en oppdragerstil med tydelige grenser mot bruk av alkohol. Ung i Oslo (Bakken, 2018b) viser at ungdommer med innvandrerbakgrunn drikker mindre enn andre unge, og knytter dette til religion. Religion ansees ikke som relevant variabel i min studie, siden andelen innvandrere er relativt lav i nordnorske kommuner.

Driking av alkohol skjer som nevnt i sosiale settinger som fester, eller andre anledninger ungdom møtes til (W. Pedersen, 2015). Bruk av alkohol kan åpne dører til nye fellesskap, og anledninger for å være sosial (Aalmen & Henriksen, 2018). Ungdommer som drikker alkohol påvirker andre ungdom til å drikke. Det å ha to eller flere venner som drikker gir størst risiko for tidlig alkoholdebut. Foreldre som ikke har oversikt over sine barns venner og aktiviteter viser seg også å være en risikofaktor for alkoholbruk (Torsheim et al., 2015). De har mindre

mulighet til å fange opp om det brukes alkohol i ungdomsmiljøet, noe det er grunn til å gjøre. Som Mari-Anne Sørлие ved Atferdssenteret uttalte til forskning.no: «Vi må ikke være naive og tro at barn ikke drikker før de kommer i tenårene. Noen gjør nemlig det».

Andersen og Dalen (2017) gjorde en studie på bakgrunn av Ungdata der de utviklet utsatthetsindikatorer for å identifisere ungdommer med svake relasjoner til foreldre, skolen og/eller venner. Andelen som hadde vært «tydelig beruset» økte med antall utsatthetsindikatorer. Her var imidlertid ett unntak. Færre ungdom med svake relasjoner til venner (men sterke relasjoner til foreldre og skole) drakk seg «tydelig beruset», enn de med sterke relasjoner. Flere jenter enn gutter med svak relasjon til foreldrene hadde vært «tydelig beruset», men ut over det var det små forskjeller mellom kjønnene.

Tiltak som regulerer tilgjengelighet gjør det vanskeligere å skaffe seg alkohol, og holdninger blant foreldre, venner og i omgivelser gir viktige påvirkninger i forhold til å redusere ungdoms etterspørsel etter alkohol. Som nevnt er dette forhold som ligger under den sykdomsforebyggende tradisjonen. Helsefremmende tradisjon omfatter tiltak som skal styrke helsen og fremme livskvalitet.

2.3 Betydningen av helse og trivsel

Helsefremmende samfunn skal legge til rette for at menneskene skal kunne ta sunne valg med hensyn til livsstil og levevaner. Helsefremmende tiltak rettet mot barn og unge skal særlig vektlegges (Helsedirektoratet, 2018a). Lokalsamfunnet er den viktigste arenaen for helsefremming og forebygging. Ungdom lever sine liv i familien, på skolen og i nærmiljøet/fritidsmiljøet, der de også utsettes for positive og negative påvirkninger som har betydning for hvordan de forholder seg til bruk av alkohol (Iversen, 2013).

Av miljørettede forebyggingsstrategier fremmes sosiale, kulturelle og fysiske påvirkningsfaktorer, med mål om å påvirke sosiale miljøer til mindre rusmiddelbruk. (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012).

Hvilke sosioøkonomiske forhold ungdom vokser opp under, kan ha betydning for mange forhold, som boforhold, skolemotivasjon, utdanningsvalg, deltakelse på fritidsarenaen og tilgang på hjelp og støtte i lokalsamfunnet. Det er godt dokumentert at inntekt samvarierer med helse. Jo mer man tjener, jo bedre helse har man.

I en norsk studie blant unge i 13-15 årsalderen fant Pape, Rossow, Andreas, et al. (2018) ut at ungdom fra lavere sosioøkonomisk klasse (foreldre m lav utdanning) debuterte tidligere med alkohol, drakk oftere, var oftere tydelig beruset og hadde mer risikofylt alkoholbruk enn andre unge. W. Pedersen (2015) viser også til at forskjeller i inntekt og utdanning gir utslag på ungdoms alkoholbruk, men med motsatt effekt. Vestkantungdom i Oslo, der de med høyest inntekt bor, drikker mest alkohol, men klarer seg likevel bedre enn ungdom på østkanten. I en senere studie viser det seg at elever som går på skoler der russetiden ansees som viktig, og familier er velstående, er alkoholforbruket høyest. En særlig grunn er foreldrenes ambivalente holdninger til alkohol (W. Pedersen, Bakken & Von Soest, 2017). Ifølge Frønes (2011) kan også rusmiddelmissbruk føre til fattigdom.

Skolen er en viktig arena for ungdommer, både i forhold til faglig og sosial læring, og utjevning av sosial ulikhet. Godt læringsmiljø og gode relasjoner mellom elever og lærere, og mellom elevene, antas å være «det beste forebyggingstiltaket som skolen kan gjennomføre» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, s. 67). Familieressurser kan ha betydning for tilpasning i skolen. «Enkelte samfunnsklasser, i større grad enn andre, evner å få sine barn til å lykkes i skolesammenheng», fastslår Andersen (2009, s. 125). Sosial ulikhet i barndommen skapes når barn ikke blir sosialt integrert, og Frønes (2018) knytter årsaker til barns utenforskap til foreldres utenforskap. Han hevder at det er dårlige prognoser for disse barna, og at det bør settes inn tidlig innsats overfor dem. I veilederen «Fra bekymring til handling» settes dårlig skoleprestasjoner og skulk i sammenheng med rusbruk (Helsedirektoratet, 2010). Heradstveit et al. (2017) påviste at bruk av alkohol og illegale rusmidler henger sammen med dårlig skolefungering, både i forhold til lave karakterer og høyt fravær. Samme studie påviser at dette ikke særlig gjelder for ungdom med lav sosioøkonomisk status.

Skolen er den eneste arena alle ungdommene og deres foresatte er tilknyttet. Dette er en sentral arena for folkehelsearbeid, og har også vært hovedarenaen for rusforebyggende arbeid. Helsemyndighetene har vært pådriver for rusmiddelforebygging på skolearenaen, og utarbeidet i 2014 «Støttmateriell - Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen - forslag til læringsaktiviteter» (Helsedirektoratet, 2012). Her anbefales det at skolen skal ha en plan for det forebyggende arbeidet, jobbe for et godt læringsmiljø, samarbeide med foresatt og andre samarbeidspartnere. Samarbeid med foresatte har særlig fokus på at det bør etableres felles klasseregler for ungdoms bruk av rusmidler. I en studie av foreldremøter med dette som mål, konkluderer Henriksen (2015, s. 60) med at «18-årsgrensen for de unges alkoholdebut står sterkt som felles grense i foreldrediskusjoner på rusforebyggende foreldremøter (...)». Felles

holdninger og regler antas å ha betydning for utprøving av rusmidler, men Demant og Sonne (2010) hevder imidlertid at felles regler for skoleklasser i forhold til alkoholbruk ikke har vært suksessfulle i Danmark.

Mange kommuner gjennomfører forebyggingsprogrammer, med lokal forankring i kommunale planer. Skolens rolle i det rusforebyggende arbeid beskrives imidlertid som «tvetydig og uklar» (Henriksen, Fylling & Sandvin, 2014, s. 76), begrunnet med at helsemyndighetenes ansvar for rusforebygging utøves på utdanningsmyndighetens arena, nemlig på skolen. Den rusforebyggende innsatsen mangler dermed forankring i skolens formål og i øverste skolemyndigheter.

Utjevning av helseforskjellene handler også om tilrettelegging av fritidsmiljø slik at alle kan få muligheten til å delta (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012). Staten, kommunene og frivilligheten vedtok i 2016 «Frivillighetserklæringen», med mål om å sikre at alle barn og unge skal få muligheten til å «delta jevnlig i én organisert fritidsaktivitet» (Regjeringen.no, 2016). Deltakelse i fritidsaktiviteter/organisasjoner (sosiale nettverk) kan gi ungdommene et fellesskap bestående av felles mål, regler, verdier, språk, identitet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015a). Normer og regler for alkoholbruk på arenaer og miljøer ungdom er tilknyttet, kan ha betydning for om de unge «etterspør» alkohol. Felles regler mot bruk av rusmidler kan være forebyggende, og det «(...) er en selvfølge at slike steder er rusmiddelfrie» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, s. 63). Risikoen med å ikke delta i organiserte, rusfrie aktiviteter sammen med jevngamle, kan være at ungdom søker mot miljøer som ikke har positive formål og regler mot rusbruk (M. U. Pedersen & Kolind, 2010).

Kommunen kan gjennom politiske prioriteringer og samarbeid med frivilligsektoren legge til rette for et bredt spekter av tilbud som favner flest mulig. Manglende deltakelse kan ha sin årsak i at ungdommen ikke har funnet tilbud de ønsker å delta i. Kommunale medvirkningsprosesser kan sikre gode tilbud, og er lovfestet gjennom Folkehelseloven (2011, § 4) og Plan- og bygningsloven (2008, § 1-1). Opptappingsplanen for rusfeltet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b, s. 17) fremmer «brukernes rolle både på system- og individnivå i utviklingen av tjenestene og innholdet i disse». Lokalsamfunnet kan påvirke terskelen for å delta i fritidsaktiviteter, med å regulere kostander for deltakelse og legge til rette for transport.

Sosiale forhold er viktig for ungdom, og handler om tilknytning til sosiale nettverk, å ha venner og noen å være sammen med. Gode, nære venner har betydning for tilhørighet og

sosial utvikling i ungdomstiden. Kolind (2010, s. 60) hevder at det å «kunne drikke, og det at være populær, ofte går hånd i hånd». Alkohol er forbundet med sosiale treff og fester, det er få som drikker alene. Sein alkoholdebut har vært forbundet med ensomhet og svake sosiale nettverk (W. Pedersen, 2015). Det stemmer overens med (Andersen & Dalen, 2017) sin studie, som påviste at ungdom som ikke har nære/gode venner bruker mindre rusmidler enn andre ungdom. Sletten (2013) viser også til denne sammenhengen, og fant videre ut at «det å være populær i ungdomstiden» (Sletten, 2013, s. 141) beskytter mot senere marginalisering. Dette gjelder også ungdom som tilhører risikomiljøer.

I Kolind (2010) sin forskning på alkoholbrukets rolle, grupperte han ungdommer i gruppene «mainstream-unge» og «mainstream-brydere» (Kolind, 2010, s. 53). Inndelingen var basert på de unges alkoholpraksis og de unges refleksjoner tilknyttet tre forhold, til foreldre og regler, til alkohol og fester og til skole, fritid og fremtid. Mainstream-gruppen mestret skolen og hadde fremtidsplaner. Foreldrenes regler spilte en viktig rolle, de unge var opptatt av sunnhet og tok kontroll over risikoen med drikking. Alkohol og fester spilte ulike roller i ungdomsgruppene. Mainstream-bryderne hadde i større grad enn den andre gruppen et mer risikofylt alkoholbruk og mindre grad av selvrefleksjon enn mainstream-gruppen. De var i opposisjon til den andre gruppen, og ønsket ikke å være en del av dem. De fremhevet verdier som å drikke uhemmet, ta risiko, og slåssing. De utviklet også en motkultur til skolen, og knyttet seg til sosiale nettverk utenom skolen (Kolind, 2010).

M. U. Pedersen og Kolind (2010) gir en beskrivelse av danske unges drikkekultur som en sportsgren. De unge kan oppnå respekt, prestisje og anerkjennelse gjennom sporten, der målrettet drikking, beruselse og det å ta risiko står sentralt i den sosiale gruppen. Det hersker likevel spilleregler i forhold til oppførsel, tidspunkt for drikking og forpliktelser med hensyn til skole. Brudd på spilleregler fører til at man mister anerkjennelse og popularitet. Alle kan delta i sporten, uavhengig av om de er gode på skolen eller ikke, om de er rike eller fattige, om de er velfungerende eller ikke. Hvordan de unge reagerer på rusen avhenger imidlertid av sosiale betingelser, og det hersker forskjellige regler avhengig av hvilke samfunnsmessige grupper man kommer fra.

En studie om sosial angst, viser en sammenheng mellom sosial angst i ungdomsårene og senere alkoholmisbruk. Alkoholen blir brukt til å dempe angstfølelsen tilknyttet sosiale sammenhenger. Gjennomsnittsalderen for når sosial angst oppstår er 14 år, mens alkoholproblemene for disse i gjennomsnitt starter i 19 årsalderen (Torvik et al., 2019).

Idrettslag er den arenaen de fleste ungdom er aktive i, og fysisk aktivitet er også et folkehelseanliggende. En sunn livsstil med trening og riktig kosthold lar seg vanskelig kombinere med fyll og fest. Ungdom er opptatt av sunnhet og å se bra ut, og kan være en av årsakene til at færre unge drikker alkohol nå enn før (Øia, 2013). Fysiske utfordringer er normalt sentralt i idretten, og kan være en motpol til spenningssøken i rus. Søken etter spenning og lykkerus er også en av W. Pedersen (2006) forklaringer på årsak til rusbruk.

Tilknytning til fritidsmiljø kan ha særlig stor betydning for ungdom med trøblete forhold på andre livsområder, som i hjemmet, eller på skolen (Helland & Øia, 2006). I en studie om sosiale relasjoner i ungdomstiden (Andersen & Dalen, 2017), viste det seg at andelen ungdom som brukt rusmidler var høyest blant dem med svake relasjoner til skole, foreldre og/eller venner. De avdekket også at svake relasjoner samvarierte med deltakelse i fritidsaktiviteter.

2.4 Samtidige innsatser

Intervensjoner med nære koblinger mellom regulatoriske-, holdnings- og helsefremmende forhold har vist seg å være lovende i det rusmiddelforebyggende arbeidet. En studie på Island er et godt eksempel på det. Intervensjoner på flere sider av ungdomslivene viste seg å gi positive resultater i forhold til å redusere bruk av rusmidler. En nasjonal undersøkelse i 1998 avdekket at 40 prosent av 14-16 åringer hadde drukket seg «tydelig beruset» siste måned. Etter intervensjonen falt andelen som hadde vært full til 5 prosent (i 2016). Analysene viste betydelig forskjeller mellom skoler, og forskjeller i livene ungdommene levde. Beskyttende faktorer for rusbruk ble påvist å være deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter, særlig idrett, tid brukt sammen med foreldre, følelsen av å bli sett på skolen og det å ikke oppholde seg ute sent på kveldene. Myndighetene utarbeidet en nasjonal plan: «Youth in Iceland» for å redusere rusbruken. Planen inkluderte både tilbuds- og etterspørselsreducerende tiltak. Det ble ulovlig å kjøpe tobakk og alkohol for dem under aldersgrensene, og markedsføring av slike varer ble forbudt. Skole-hjemsamarbeidet ble styrket og foreldre ble oppfordret til å være mer sammen med sine ungdommer, samt interessere seg for hva de gjorde i fritiden, og hvem de var sammen med (Kristjansson et al., 2015).

De ble også anbefalt å ha felles regler for ungdommene, og ikke tillate ungdomsfester uten tilsyn. Staten økte bevilgningene til organiserte aktiviteter på fritiden. Ungdommene ble gitt utvidede muligheter til å delta i fritidsaktiviteter, blant annet gjennom økonomisk støtte til

ungdommer i familier med lav inntekt. En ny lov forbød 13-16-åringene å være ute etter kl. 2200 på hverdager og kl. 2400 i helger (Kristjánsson et al., 2015).

Island så på ungdoms drikking av alkohol som et samfunnsproblem, noe som ledet til samtidige innsatser på ulike arenaer og systemer tilknyttet ungdom. Den omfattende endringen som ble gjort på flere forhold på mikro- og makronivå med betydning for ungdoms oppvekstvilkår på Island, leder inn til Uri Bronfenbrenners økologiske systemteori (1979), som sammen med Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital (1984) legges til grunn for analysene.

3. Teoretiske perspektiver

Studiens teoretiske rammeverk består av Uri Bronfenbrenners økologiske systemteori (Bronfenbrenner 1979) og Pierre Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital (Bourdieu, 1984). Problemstillingen *Hvilke forhold ved oppvekstmiljø i nordnorske kommuner synes å påvirke de unges alkoholbruk?* og operasjonaliseringen i delspørsmålene, ligger bak valg av teorier.

Studien har som nevnt et lokalsamfunnsperspektiv på ungdoms alkoholbruk, og Bronfenbrenners teori er relevant i forhold til å se hvordan ungdomsgrupper i kommunene påvirkes av mennesker, miljøer og systemer. Teorien er også interessant i forhold til å vurdere hvordan samfunnets rammebetingelser kan gi betydning for forhold i lokalsamfunnet.

Mens Bronfenbrenner er opptatt av det som binder sammen forhold som har betydning for individets utvikling, er Bourdieu opptatt av forhold som skaper ulikhet. Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital kan gi en forståelse for samfunnsstrukturer som er med på å opprettholde sosial ulikhet. Felles for Bronfenbrenner og Bourdieu, er at de har et tydelig og konkret fokus på hvordan kollektive samfunnsforhold påvirker individene.

3.1 Uri Bronfenbrenners økologiske systemteori

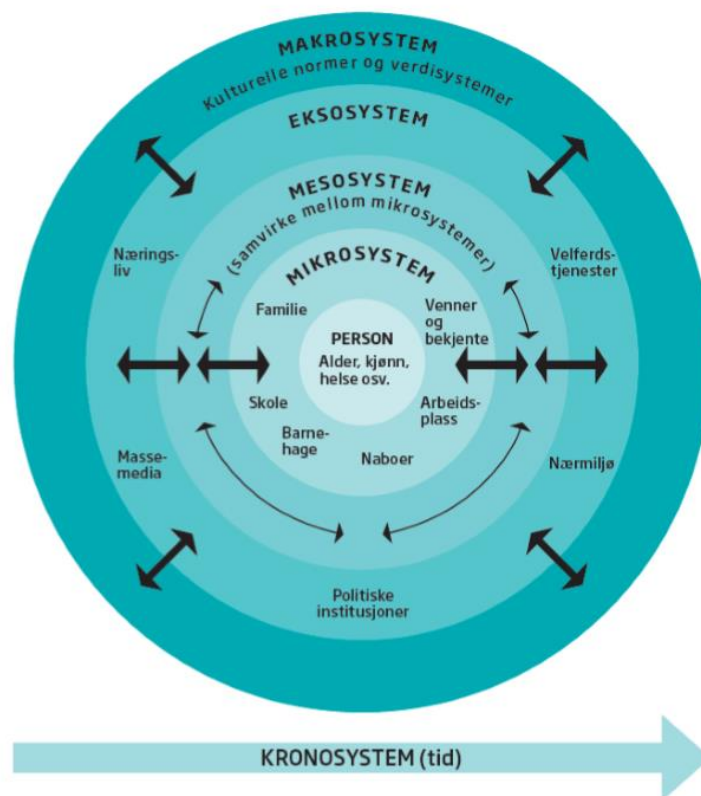
Bronfenbrenners «Ecological systems Theory» representerer en helhetstenking om at samfunnsmessige strukturer og miljøer påvirker individets valg og utvikling, der samspill og sammenhenger er i fokus. Teorien har et konsensus perspektiv, som innebærer at individ og oppvekstsituasjonen sees i sammenheng med systemer på ulike nivåer i samfunnet.

Utviklingen av individene skjer i et gjensidig samspill med omgivelsene og miljøene de omgis av. De vil delta i ulike sosiale grupper, på ulike arenaer, og dette vil utvikle seg over tid. Den gjensidige påvirkningen fører til endring og utvikling hos individ og i systemer (Bronfenbrenner, 1979). Bronfenbrenner mener derfor at det er nødvendig med helhetstenking i arbeidet med problemområder i oppvekstmiljøet. Dette kan sette oss på sporet av viktige påvirkningsfaktorer i miljøene rundt ungdommene, og betydningen av gjensidig påvirkning.

Bronfenbrenner illustrerer tenkningen med en modell, som jeg synes egner seg godt til å drøfte at: «innsats i mange ulike sektorer er nødvendig for å redusere rusrelaterte skader»

(Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, s. 59). Aktuelle innsatser kan høre hjemme på tvers av nivåer og arenaer rundt ungdommen. Modellen under viser ungdommen i midten, omgitt av folk, systemer, lover og regler. Alle disse forholdene (systemene) har i varierende grad indirekte og direkte betydning for ungdommen, fordi det foregår gjensidig påvirkning. Påvirkningen kan skje innad i nivåene, og også på tvers av dem. Jo nærmere nivået er ungdommen, jo større betydning mener Bronfenbrenner (1979) at det har. Modellen under viser Bronfenbrenners modell (Bronfenbrenner, i Helsedirektoratet, 2015, s. 14).

Modell 3 Bronfenbrenners modell

Mikronivået er sosiale systemer som familien, skolen, venner, fritidsmiljøet. Disse systemene er nærmest ungdommen i Bronfenbrenners modell, og ungdommen forholder seg til, samhandler med og ferdes i disse sosiale systemene daglig, eller ofte. Individene påvirker hverandre gjensidig i disse systemene, ungdom påvirkes av voksne, og voksne påvirkes av de unge. På denne måten skjer det utvikling. Det er systemer på dette nivået som har størst innflytelse på ungdommenes utvikling (Bronfenbrenner, 1979). Vennegrupper der det å drikke seg full gir status, kan for eksempel påvirke nye deltakere til samme drikkemønster. Miljøer der det ikke drikkes, vil påvirke i den andre retningen.

Mesonivået er forbindelsesleddene og samspillet mellom ulike miljøer og arenaer i mikrosystemene til ungdommene. Samarbeid mellom skole og hjem, eller kontakter mellom foreldre i en vennegruppe er eksempler på mesosystem. Mesonivået betegnes av Iversen (2013) som potensielle utviklingsnett og sikkerhetsnett. Systemer som samhandler, kan for eksempel gi like regler for atferd i ulike miljøer på mikronivået, og ha positiv effekt på ungdommene. Et eksempel på dette kan være at skole og foreldre har samme holdninger til alkoholdebutalder. På samme måte kan systemer som jobber mot hverandre ha negativ effekt på ungdommen. Et nytt mesosystem oppstår når ungdommen blir deltaker i et nytt mikrosystem. Dette betegner (Bronfenbrenner, 1979) som økologisk overgang, en fase som kan gi nye positive muligheter, men også risiko for problemutvikling. Overgangen fra barne- til ungdomsskolen vil være en økologisk overgang. Manglende, eller dårlige forbindelsesledd kan føre til ulike utfordringer, for eksempel ensomhet og isolasjon.

Eksonivået består av miljøer og institusjoner, som har betydning for ungdommenes liv og utvikling, selv om at de sjelden eller aldri er i direkte kontakt med dette nivået selv (Bronfenbrenner, 1979). Lokal oppfølging av nasjonale læreplaner vil for eksempel ligge i eksonivået. Oppfølgingen skal sikre skolene følger nasjonale læreplaner (på Makronivå) og får direkte betydning for den faglige læringen som skjer i skolen på mikronivå. Et annet eksempel kan være forhold på foreldrenes arbeidsplass. Høyt alkoholkonsum i tilknytning til jobb, kan påvirke forholdene på hjemmebane. Faktorer på eksonivået er altså forhold som indirekte kan påvirke individet, uten at individet er direkte involvert.

Ytterst, og lengst unna ungdommen har vi Makronivået, som er vår historie, kultur, religion, tradisjoner, politikk, samfunnssystemer og media. Makronivået påvirker de andre nivåene i figuren, på alle samfunnets områder, og kan ha både positiv og negativ effekt på ungdommenes utvikling. Makrosystemet utgjør samfunnets rammebetingelser, og her ligger for eksempel lovreguleringer, stortingsvedtak og kommunalt planverk. Innledningsvis ble alkohollovens reguleringer sett i relasjon til ungdoms tilgang til alkohol, og alkoholpolitikkens betydning for alkoholkonsum forklart (Babor et al., 2010). Dette viser hvilken påvirkning systemer på makronivået kan få for individets utvikling, eller nærmere bestemt individets tilgang til alkohol. Andre faktorer i makrosystemet er verdier, normer og ritualer. Systemet vil reflektere samfunnets forestillinger og forventninger om når det er akseptabelt for unge å drikke.

Bronfenbrenner la etter hvert til chronnivået i den økologiske modellen. Chrononivået henviser til at tid og timing av hendelser og omstendigheter påvirker individets utvikling. Chronosystemet er på to nivåer, tid knyttet til individet til samfunnets endring. Endringer i livshistorien til et individ kan påvirke dens utvikling, men også ett eller flere systemer i modellen (Shelton, 2019). For eksempel kan stramt arbeidsmarked føre til at foreldre blir arbeidsledig, gi økonomiske konsekvenser og påvirke ungdoms muligheter til å delta i fritidsaktiviteter. Timing av hendelser vil gi ulik betydning i ulike samfunn, ut fra hva som er normalt eller sosialt akseptert. Et nærmiljø preget av en forestilling om at ungdom er klar til å drikke etter konfirmasjonen (15 år), vil trolig reagere annerledes på ungdomsfullt enn samfunn som synes overholdelse av 18 årsgrense er viktig.

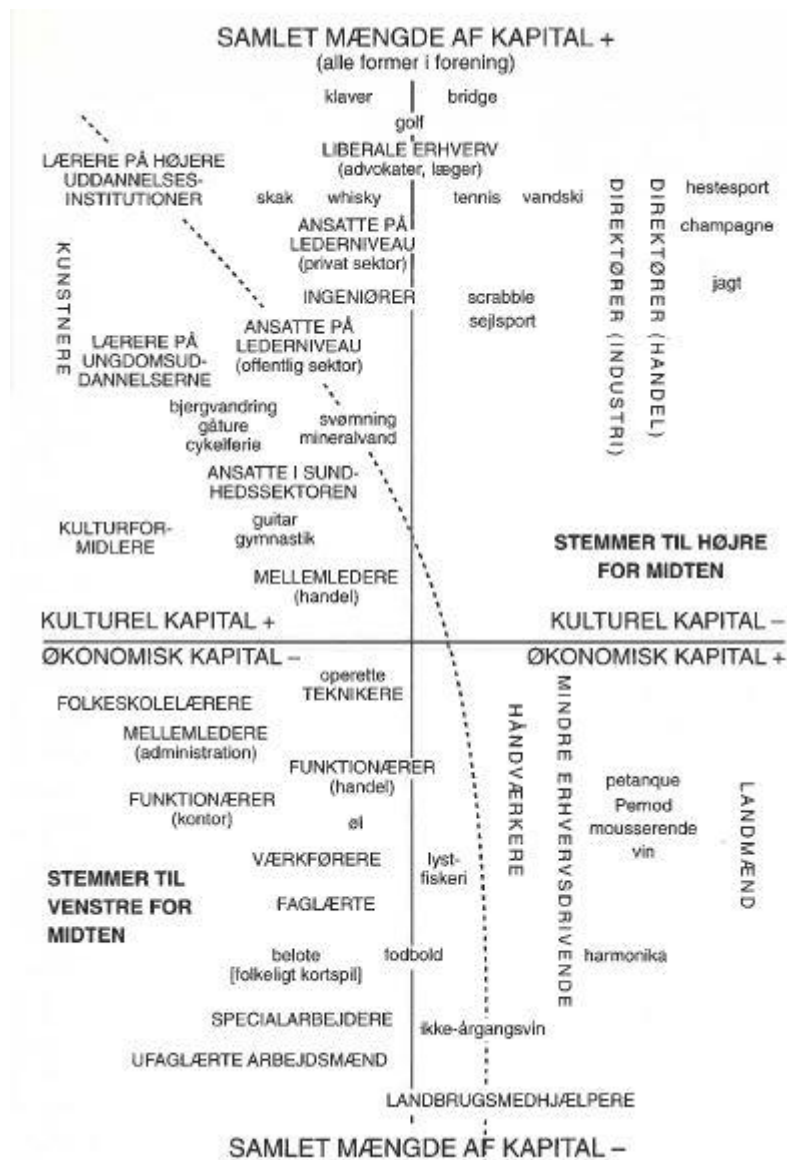
Det er særlig tre faktorer Bronfenbrenner anser som sentralt for i individets utvikling. For det første er det *aktiviteter*, som ungdommen observerer at andre gjør, som den selv utfører sammen med andre, eller som utføres alene. Den andre er *relasjoner* som oppstår mellom minst to personer og som utvikles i samspill med andre. Den tredje faktoren er *roller*, rollemodeller som ungdommen observerer og møter, og rollen ungdommen selv opplever at den har (Bronfenbrenner, 1979).

3.3 Pierre Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital

Sosiale nettverk og sosial kapital er vanlige forklaringer på ulikheter i levekår, helse og bruk av rusmidler. Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital er en konfliktteori, der utgangspunktet er at samfunnet er preget av konflikter, og at det foregår en kamp mellom menneskene i samfunnet om makt og ressurser. Bourdieu bruker kapitalbegrepet for å avdekke samfunnsstrukturer som skaper klassesdelte samfunn og sosial ulikhet, og anser dette som nødvendig for å få til utvikling og fordeling av sosial kapital (Aakvaag, 2008).

Bourdieu klassifiserer mennesker inn i klasser ut i fra størrelsen på økonomiske, sosiale og kulturelle familieressurser. Han mener menneskene fødes inn i familier med bestemt klasses tilhørighet, og dermed får tilgang til goder som finnes i nettverkene. Barn sosialiseres og læres opp innad i den klassen de tilhører. Jeg tenker på dette som at barn fødes med en startkapital, som får betydning for deres levestandard og utviklingsmuligheter. Bourdieus «sosiale rom» (Bourdieu, 1997) illustrerer hvordan individene plasserer seg i forhold til de tre kapitaltypene. I min studie legger jeg modellen til grunn for å drøfte ungdoms tilgang til

kapital, som ifølge Bourdieu er nært knyttet til foreldrenes klassetilhørighet. Modellen under viser Bourdieus sosiale rom (Bourdieu, 1997, s. 22).

Modell 4 Bourdieus sosiale rom

Det sosiale rommet (Bourdieu, 1984) er inndelt i de tre kapitaltypene økonomisk, kulturell og sosial kapital. Den vertikale aksene indikerer størrelsen på samlet kapital, mens den horisontale aksene viser sammensetningen av økonomisk og kulturell kapital. Den økonomiske kapitalen er ulike former for økonomiske ressurser, som penger, eiendommer, aksjer, råvarer. Den kulturelle kapitalen opparbeides gjennom oppveksten, og er ressurser som legitimerer klasseforskjeller, slik som utdanning, kunnskap, språk, verdier. De kan være i objektiv form (bøker, kunst, musikksmak), kroppsliggjort form (livsstil) eller institusjonalisert form (diplomer, titler, vitnemål, sertifikat) (Bourdieu, 1984).

I det sosiale rommet foregår det læring mellom generasjoner. Individet lærer hva som er bra eller dårlig fra livets start, kunnskaper, holdninger, sosiale grenser, hva som har verdi og som ikke har verdi, hva som passer for den og ikke passer. De som befinner seg nært hverandre i det sosiale rommet, for eksempel i verdier, utdanning og livsstil, vil sosialiseres inn i samme sosiale nettverk. Gjennom relasjonene mellom deltakerne i nettverket vil individene påvirke og bli påvirket av rådende regler og normer for atferd. Jo høyere opp i det sosiale rommet man befinner seg, jo viktigere blir læringen. Bourdieus begrep habitus forklarer denne læringen som kroppens huskelapp. Habitus kobler sammen de objektive strukturene hvor kapital er fordelt og skaper sosial ulikhet, og det subjektivt handlende individet. Når individet handler bærer det med seg de objektive strukturene, som ubevisst blir styrende for atferden, eller valgene individet tar. Habitus kan forstås som en før-reflektert preferanse, og hentyder altså til at det ikke er tilfeldig hvordan individene tenker eller handler (Bourdieu, 1984). Med dette som utgangspunkt vil holdninger til alkohol søkes i kroppen. Hvis holdningene i miljøet er at tenåringsdrikkning er akseptert, eller forventet, vil ungdommen følge gjeldende alkoholpraksis for å passe inn i miljøet. Ungdommer som kommer fra familier med dårlige skolepreferanser, vil med denne tekningen ha et dårlig utgangspunkt for å lykkes i skolen. Habitus ligger dypt forankret i individene, men vil kunne påvirkes gjennom langsom og nøysom prosess (Andersen, 2009).

Nettverk er viktige fordi man kan hente støtte fra andre, oppleve mestring og få tilgang til materielle og økonomiske goder. «Sosial kapital handler om den nytten som kan utledes av sosiale bånd» (Sletten, 2013, s. 130), det være seg familienettverk, vennenettverk, mennesker du gjør ting sammen med på fritiden, medelever på skolen eller organisasjoner. Ungdom som inngår i flere sosiale nettverk vil ha mer sosial kapital enn ungdom tilknyttet få, eller ingen nettverk (Bourdieu, 1984). I nettverkene vil det være «et sett av relativt varige, uformelle relasjoner mellom mennesker» (Schiefløe, 2015, s. 12). Varigheten i tilknytningen til sosiale nettverk kan tenkes å ha betydning for at ungdommene skal kunne opparbeide seg varige relasjoner, og påvirkes av gjeldende atferd og holdninger i nettverket.

Sosial kapital kan være ekskluderende for dem som står utenfor nettverket, og ikke får tilgang til ressursene som finnes i nettverket. Sosial kapital vil ha ulik verdi i ulike miljøer, og det som er en ressurs i et miljø kan være belastende å ha med seg i andre miljøer, såkalt negativ sosial kapital. Negativ sosial kapital kan være når sosiale grupper utøver negativ innflytelse på hverandre (Schiefløe, 2015). En ungdom med relasjoner til kriminelle miljøer kan for eksempel bli ekskludert fra andre miljøer som tar avstand fra kriminelle handlinger. Man kan

også se for seg at foreldre som ikke tillater at egne barn drikker alkohol, vil forsøke å holde sine ungdom unna miljøer der unge har begynt å drikke.

Ifølge Bourdieu (1984) er det en viss sammenheng mellom de tre kapitaltypene. Har du mye kulturell kapital, vil du samtidig være knyttet til flere sosiale nettverk. «Riktig» kulturell kapital kan gi tilgang til «riktig» sosial kapital. Størrelsen på sosial kapital er avhengig av størrelsen på nettverkene og ressurser deltakerne i nettverkene rår over. Klassene uttrykker avstander eller nærhet til hverandre i rommet. Barn av foreldre med størst kulturell og økonomisk kapital vil befinne seg høyes oppe på den vertikale akse, og ha mest samlet kapital. Her befinner de privilegerte seg, ifølge (Healy, 2012) er det de privilegerte som har makta, og er de som bestemmer.

Det er særlig den kulturelle kapitalen som legitimerer makt, som fremtrer i både i åpen og skjult form. Ifølge Bourdieu (1984) er det vanskelig å bryte med samfunnets maktstruktur, fordi de dominerte mangler kulturell kapital. Dominansforholdet kommer frem gjennom oppdragelsen, gjennom språk, skolesystemer og offentlige «handling», og opptrer mellom kjønn, rase og sosiale grupper og har trengt seg inn i politikk, tanker og forestillinger. Bourdieu mener skole og sivilsamfunn er bygd opp til å passe over- og middelklassens verdier og kultur, altså de med høyest sosial kapital, noe som medfører at de med lav kapital kommer dårlig ut. Skolesystemet vil være formet av de som befinner seg oppe til høyre i det sosiale rommet, og vil være lite tilrettelagt for dem nede til venstre. Med bakgrunn i dette kan det tenkes at skolen er med på å reproduserer sosial ulikhet (Andersen, 2009). Bourdieu (1984) bruker begrepet doxa til å betegne den symbolske (skjulte) makten, som er samfunnsforhold som tas for gitt av både de dominerende og de dominerte. Med å avsløre doxa vil man kunne jobbe imot klassesdelt samfunn der sosial ulikhet reproduseres. Det som skaper ulikhet må avsløres for å endre maktforholdet.

Det sosiale rommet er delt opp i ulike felt, slik som vitenskap, politikk, religion, og fritidsinteresser. De som har makten i feltet er de som vinner frem med sine normer og verdier. Dette skjer i en dynamikk med de som prøver, men som ikke vinner frem. De som dominerer vil ha som mål å beholde makta, ved å fremme sine verdier og normer som de riktige. Når feltet påvirkes til å handle, eller fatte beslutninger på bakgrunn av gjeldende normer, skjer det en reproduksjon (Bourdieu, 1984). Som nevnt er utdanningssystemet et eksempel på systemer der dette skjer, og derfor en arena som kan være med på å opprettholde sosial ulikhet. Hvis for eksempel fylkesting vedtar en tilbudsstruktur i videregående skole

som gjør det vanskelig for elevene å ta studiespesialisering, vil færre elever kvalifisere seg for høyere utdanning, noe som igjen får betydning for sosial ulikhet. Dette er viktige perspektiver å være klar over for fagfolk og politikere, i utviklingen av politikk og styringsdokumenter, og ned på lokalmiljønivå.

Den sosiale kapitalen vil ha ulik verdi på ulike felt (Bourdieu, 1984). Kapital kan ikke skaffes el brukes uten at det er gyldig valuta - i et felt. Er fluebinding eneste interessen til en ungdom, er det vanskelig å finne en arena med jevngamle å utøve interessen på. Spiller du fotball har du mange å spille på lag med. Feltene er i bevegelser. Mediefokuset på Magnus Carlsen har for eksempel endret populariteten til sjakk betydelig. Forståelsen for felt-begrepet kan gi hjelp til å tenke betydningen av å ha relasjon til noen, til å være tilknyttet en sosial gruppe som liker de samme tingene som deg.

Nettverk er viktig på individnivå (mikronivå), men tillegges også stor betydning på lokal- og storsamfunnsnivå (makronivå). I flg. Schiefloe (2015), er sosial kapital fellesbetegnelsen på ressurser på alle nivå i samfunnet, hjemmet, nabolaget, skole, fritidsarenaen og storsamfunnet.

Bourdieus teori er aktuell i min studie fordi ressurser som ligger i kapital-begrepet kan gi seg utslag i helse og trivsel. Ulikheter i familieøkonomi, skoleforhold og deltakelse i sosiale nettverk har betydning for helse og trivsel, og kan knyttes til alkoholbruk.

Med bakgrunn i Bourdieus (1997) sosiale rom, måles kulturell kapital i kommunegruppene med høy og lav andel ungdom som har vært «tydelig beruset». Data til analyser om kulturell kapital er andelen foreldre med høyere utdanning, samt ungdomsgruppens selvopplevde familieøkonomi. Med dette ønsker jeg å studere om kulturell kapital kan være en del av forklaringen på ulikhet i bruk av alkohol i kommunegruppene. Videre analyseres forskjeller mellom kommunegruppene i andelen ungdommer som deltar i organiserte fritidsaktiviteter, vennenettverk og personlig støtte. Med dette ønsker jeg å se etter sammenhenger mellom deltakelse i sosiale nettverk og bruk av alkohol.

I dette kapitlet har jeg gjort rede for de teoretiske perspektivene i studien. I neste kapittel redegjøres det for metodiske valg og operasjonalisering av problemstillingen i delspørsmål.

4. Data og metode

Bakgrunnen for problemstillingen er at kvantitative data fra Ungdata har avdekket betydelige lokale forskjeller i bruk av alkohol blant ungdomsskole-elever i nordnorske kommuner, og jeg fattet en interesse for å bruke dataene til å finne forklaringer på fenomenet. Ungdata har dermed to posisjoner i denne studien, den ligger til grunn for problemstillingen, og brukes i analysen. Metodevalget kan sies å være et «pragmatisk valg» (Tjora, 2013, s. 30), jeg har kjennskap og tilgang til dette datasettet, som er utarbeidet av en forskningsinstitusjon og testet for validitet og reliabilitet. Personlig er jeg også motivert til å øke mine ferdigheter til å analysere kvantitative data.

I dette kapitlet redegjør jeg for forskningsdesign, spørreskjemaundersøkelsen Ungdata, datainnsamling, valg av variabler, operasjonalisering av problemstillingen i delspørsmål, analysemetoder, metodekvalitet og forskningsetikk.

4.1 Vitenskapelig posisjon og forskningsdesign

Kvantitative forskningsmetoder har sin rot i positivistisk vitenskapsteori. Positivismens utgangspunkt er at det finnes sanne fakta om virkeligheten, som kan avdekkes med vitenskapelige metoder. Menneskelig atferd, og sosiale systemer studeres etter mønster fra naturvitenskapen, og har til hensikt å forklare menneskelig atferd. Poenget er å finne kausale sammenhenger mellom årsak og virkning, noe som er formålet med vitenskapelig positivisme (Tjora, 2013). I min studie vil det dreie seg om å bruke statistikk til å se etter mulige årsaksforklaringer til alkoholbruk som kollektivt fenomen. Et eksempel kan være å se om det er sammenheng mellom andelen foreldre som tillater at 13 åringer drikker alkohol, og andelen ungdommer som drikker alkohol i en kommune. På bakgrunn av teori formulerer jeg hypoteser, eller antagelser om årsakssammenhenger, og tester hypotesene statistisk. Årsakssammenhenger kan imidlertid ikke observeres, men det kan effekten. Dette løses med at samvariasjon mellom variabler observeres, og årsakssammenhengene begrunnes i teori (Skog, 2005). Det kan være like viktig å få frem negative forskningsfunn, som positive funn (Kjølsrød, 2011).

Et viktig prinsipp i positivismen er at forskningen bygger på objektive forhold. Avstanden mellom forsker og respondent, slik som er tilfellet mellom meg og respondentene i Ungdata,

sikrer at informasjonen de gir ikke er påvirket av meg som forsker. Analysene sikrer også objektivitet, fordi jeg som forsker ikke kan påvirke resultatene. Analysene kan gjennomføres flere ganger, og av ulike personer, og resultatene vil bli de samme. Likevel vil ikke forskningen være hundre prosent objektiv. Respondentenes svar på noen av spørsmålene er preget av deres subjektive mening, for eksempel når de i spørreundersøkelsen spørres om deres meninger eller følelser. Valg av spørsmål og teori og perspektiv påvirker også hvilke resultater man får ut av analysene (Tjora, 2013).

Hermeneutikken er, i motsetning til positivismen, en fortolkningsbasert tilnærming, som representerer en forståelse for at det ikke finnes en objektiv virkelighet, kun subjektive meninger om virkeligheten. Menneskenes handling søkes forstått med å knytte dem til hensikt eller intensjon. Dataene er kvalitative og subjektive, og samles inn i nærhet til respondentene, for eksempel gjennom intervju. Denne nærheten kan gi en forskningseffekt som rokker med objektiviteten i forskningen (Miles, Huberman & Saldana, 2014). De ulike tilnærmingene vil ha ulike muligheter og begrensninger, og en kombinasjon av positivistisk og hermeneutisk tilnærming kan gi en rik belysning av problemstillingen, men også være ressursmessig krevende. Mitt bidrag til å belyse alkoholbruk i unge år vil være «en bit av en større vev» (Skog, 2005, s. 86) og kan sammen med annen forskning gi mer kunnskap om sammenhenger mellom oppvekstforhold og alkoholbruk blant tenåringer.

Induktiv og deduktiv forskning er to designmessige ytterpunkter, som kan sees på som henholdsvis løst og stramt design. Denne studien har et relativt stramt design, og plasserer seg nærmest deduktiv metode. Det bygger på eksisterende kunnskap og analyser, datainnsamlingsstrategien og utvelgelse av respondenter er gjort tidlig i prosessen (Miles et al., 2014). En av fordelene med deduktivt design at studien bygger videre på allerede kjente sammenhenger (Fangen, 2011), for eksempel mellom oppvekstmiljø og alkoholbruk. Ulemper kan være at kompleksiteten blir mindre når du på forhånd har bestemt design, teori og respondenter for studien, samt mindre kontekstsensitiv (Miles et al., 2014). En induktiv tilnærming til datainnsamlingen lar feltet fortelle hva som er viktig, teori utredes fra empiri, og hvem som skal være respondenter kan bestemmes underveis i forskningen. Dette designet brukes i kvalitativ forskning, og gir større muligheter for å avdekke overraskende forskningsfunn, enn studier med stramme design (Tjora, 2013). Min studie må sies å ha et deduktivt design.

I metodologien er det et skille mellom individualisme og kollektivism (Aakvaag, 2008), og denne studien har et kollektivistisk utgangspunkt. Jeg vil løfte blikket fra individ til kommunenivå, og undersøke om unges alkoholbruk er et fenomen som kan forklares med forhold i samfunnsstrukturene. Individdata fra Ungdata aggregeres til kommunalt nivå (Skog, 2005). Hvis jeg hadde lagt metodologisk individualisme til grunn, ville alkoholbruken blitt forklart som et resultat av individuelle valg. Det er faktorene som bidrar til alkoholbruk og som påvirker variasjonen mellom kommunene som interesserer meg. Ifølge Durkheim (2012) kan sammenligninger gi oss gode forklaringer, og det legges det opp til i denne studien. Kommuner med en høy andel unge som drikker alkohol samles i en kommunegruppe, og kommuner med lav andel unge som drikker samles i en annen kommunegruppe. For at metoden skal lykkes må det være sammenlignbare fakta som behandles, vi må kombinere det som med rimelighet kan sammenlignes (Durkheim, 2012). Nettopp det er en styrke i Ungdata. Undersøkelsesopplegget er likt i alle kommunene, det samles inn data med samme spørreskjema og innsamlingsmetode i kommunene.

4.2 Ungdata

4.2.1 Spørreundersøkelsen

Det empiriske grunnlaget for masteroppgaven er som nevnt data fra spørreskjemaundersøkelsen Ungdata, som er en levekårsundersøkelse som gjennomføres blant elever i grunn- og videregående skole i hele landet. NOVA (Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved Høgskolen i Oslo og Akershus) er faglig og juridisk ansvarlig for undersøkelsen, og samarbeider med landets syv KoRus-er (regionale kompetansesentre på rusfeltet) om Ungdata. KoRus-ene veileder kommunene og fylkene i gjennomføringen av kartleggingen, som er anonym og foregår elektronisk i skoletiden. Ungdata finansieres av Helsedirektoratet, gjennom årlige tilskudd via statsbudsjettet (Bakken, 2018c). Ungdata er en tverrsnittstudie (Skog, 2005), som kommunene/fylket i hovedsak tilbys å gjennomføre hvert tredje år. Formålet med undersøkelsen er å samle inn data om ungdoms oppvekstvilkår i Norge og resultatene er et viktig bidrag til kommunenes oversikt over helsetilstand og påvirkningsfaktorer (Folkehelseloven, 2011, §§ 5 og 21). Resultatene er også ment å være grunnlag for (fylkes- og) kommunale planer, som folkehelseplaner og rusmiddelpolitiske planer, og brukes i undervisning og forskning (NOVA, 2016).

I perioden 2010-2018 har ca. 500 000 ungdommer i Norge deltatt i Ungdata. Svarprosenten i grunnskolen i de fleste kommunene er mellom 80 og 95 prosent og mellom 60 og 75 prosent på videregående (Bakken, 2017). Undersøkelsesopplegget er nærmere presentert på ungdata.no (NOVA, 2016).

Temaer i Ungdata er foreldre og venner, skole og framtid, fritid, helse og trivsel, tobakk og rus, risikoatferd og vold (se modell 1). Data fra utvalgte spørsmål i undersøkelsens grunnmodul og tilleggsmoduler er valgt ut til å belyse problemstillingen i masteroppgaven. Spørsmålene som er valgt ut er like i ungdomsskole- og VGO-versjon.

4.2.2 Datainnsamling

KoRusene rekrutterer kommuner/fylker til Ungdata, som forankrer undersøkelsen i administrativ ledelse. En lokal utnevnt koordinator får veiledning av KoRus, og mottar skriftlig beskrivelse av roller, ansvar og fremgangsmåte i kartleggingen (se vedlegg). Dette skal sikre god og lik gjennomføring av undersøkelsen i alle kommunene.

Undersøkelsen gjennomføres etter prinsippet om informert samtykke. Elevene og deres foresatte gis skriftlig informasjon om undersøkelsen, formål, frivillighet, sikring av anonymitet og at de kan trekke seg fra å svare når som helst (Miles et al., 2014). Når elevene er samlet for å svare på undersøkelsen, leses det opp informasjon om dette på nytt. Lærer (eller en annen fra kommunen) er til stede under gjennomføringen for å gi hjelp hvis elever ikke forstår spørsmål, etc. God informasjon om, og organisering av undersøkelsen kan skape tillit til undersøkelsen, og ha betydning for svarprosenten (Engelstad, 2011). Høy svarprosent kan tyde på at undersøkelsene er godt gjennomført på skolene, likevel sier kun to tredjedeler seg fornøyd med informasjon de fikk på forhånd (Bakken, 2018c).

Dataene fra Ungdata samles i en nasjonal database som oppbevares av NOVA (Bakken, 2018c). Som ansatt i KoRus har jeg tilgang til dataene. Etske retningslinjer for forskning følges i alle ledd av forskningen (NESH), dette drøftes nærmere i kapitlet Forskningsetikk.

4.2.3 Datagrunnlag

Datagrunnlaget i denne oppgaven er respondenter fra ungdomsskoler (US) og videregående skoler (VGO) i Nord-Norge, som besvarte Ungdata i perioden 2017-2018. I tillegg inngår

data fra landsgjennomsnittet for Norge, som er et såkalt «flytende gjennomsnitt» (Frøyland, 2017, s. 14), beregnet ut fra de tre siste årene.

På kommunenivå (8., 9. og 10. trinn) er omtrent samtlige Troms- og Finnmarkskommuner med (samt Svalbard), mens kun et fåtall nordlandskommuner gjennomførte Ungdata i 2017 eller 2018. Dette utgjør 51 kommuner og Svalbard. På videregående nivå var det kun Nordland fylkeskommune som gjennomført Ungdata i 2017-2018, empirien er derfor derfra.

I de første analysene er data fra hele utvalget (US og VGO) tatt med, såkalt vanlig utvalg (Skog, 2005). Antall respondenter er nær 14000. Det tas sikte på å presentere et bilde av alkoholbruken i Nord-Norge i ungdomstrinn (US) og videregående trinn (VGO), som holdes opp mot norgesgjennomsnittet. Norgesgjennomsnittet er hentet fra rapporten Ungdata 2018 Nasjonale resultater (Bakken, 2018).

Videre er det kun besvarelser fra respondenter i ungdomstrinnet (US) i Nord-Norge som er med. Antall respondenter er nær 10000. Det ble etablert et «utvalg med utgangspunkt i en bestemt avhengig variabel» (Skog, 2005, s. 71), som er variabelen «Hvor mange ganger har du (...) drukket så mye at du har følt deg tydelig beruset?». Kommuner med høy og lav andel ungdom som har vært «tydelig beruset» (1 gang eller flere), ble fordelt i to grupper (se nærmere forklaring i kapitlet Avhengig variabel). Antall respondenter i kommunegruppene er henholdsvis 835 og 597.

Data som ligger til grunn for resultatene presentert i neste kapittel er slik:

- **Figur 1, 2 og 8:** Respondenter fra US og VGO i Nord-Norge
- **Figur 3:** Respondenter fra US og VGO i Nord-Norge og Norge
- **Figur 4, 5:** Respondenter fra US i Nord-Norge
- **Figur 6-7 og 9-18:** Respondenter fra kommunegruppene med lav og høy andel «tydelig beruset»

Antall respondenter som har svar på spørsmålene angis i figurene som (N=antall). I figurer som inkluderer svar på flere spørsmål, angis lavest og høyest antall svar på spørsmålene slik (N=antall-antall).

Alderen på respondentene er fra 13 år og oppover, siden Ungdata gjennomføres på våren i alle skoletrinn. Kjønnfordelingen i datasettene er rimelig lik. En del nordnorske kommuner har for få elever til at de av anonymitetshensyn kan fordeles på klassetrinn. Det betyr at det er en del besvarelser som ikke er inkludert de i klassevise resultatene på ungdomstrinnet. Antall respondenter er likevel så høy at det ikke vil påvirke resultatene betydelig. På videregående

nivå (VGO) er det en del færre elever i VG2 og VG3, enn i VG1. Dette skyldes i hovedsak at elever er i læretid, samt frafall fra skolen.

4.3 Variabler

Ungdata-undersøkelsen består av 159 variabler i grunnmodulen til ungdomstrinnet og 168 variabler i grunnmodulen til videregående trinn. I tillegg finnes det tilleggsspørsmål som kan tas inn i undersøkelsen (Bakken, 2018c). Det er valgt variabler både fra grunn- og tilleggsmodule til å belyse problemstillingen i dette prosjektet. Dataene er aggregert fra individ til kollektivt nivå, som er kommunenivå.

4.3.1 Avhengig variabel

I en årsak-virkning tenkning innen kvantitative analyser er det vanlig å skille mellom avhengig og uavhengige variabler. Tanken er at uavhengige variabler er årsaken til en effekt på den avhengige variabelen. Siden det ikke finnes lovmessigheter i samfunnsvitenskapen, vil det handle om at det er større eller mindre sannsynlighet for at et fenomen er effekten av årsaken. Det kan være sammenhenger mellom variabler, uten at årsaksretningen er logisk. (Johannessen, 2009).

Det er flere ulike spørsmål om alkoholbruk i grunnmodulen til Ungdata. Tabellen under viser to av dem, samt et spørsmål om hasj/marihuana/cannabis.

Hvor mange ganger har du gjort noe av dette det siste året (de siste 12 månedene)?	Ingen ganger	1 gang	2–5 ganger	6–10 ganger	11 ganger eller mer
Drukket alkohol	☐	☐	☐	☐	☐
Drukket så mye at du har følt deg tydelig beruset	☐	☐	☐	☐	☐
Brukt hasj/marihuana/cannabis	☐	☐	☐	☐	☐

Tabell 1 Spørsmål om rusmidler i Ungdata

Jeg vurderte nøye hvilke av alkoholspørsmålene (i tabell 1) jeg skulle bruke som avhengig variabel. Når elevene spørres om de har «drukket alkohol», rapporterer på noe de har gjort, en «gjøre-ting». Det er relativt enkelt å svare ærlig og riktig på et av svaralternativene. Faren er at vi fanger opp både de som har drukket, og de som har smakt alkohol, mens det er risikofylt alkoholbruk som skal undersøkes. Spørsmålet om de har *følt deg tydelig beruset*, gir rom for

tolkning, og elevens subjektive mening og oppfattelse av beruselse vil påvirke svarene (Eikemo & Clausen, 2017). Beruselse er et «føle» spørsmål og det kan være ulikt hva elevene legger i begrepet. Oppfattelsen av beruselse kan være kulturbetinget, og ses ulikt på for eksempel i Vardø og Bodø. I et Ungdata-møte i en kommune fortalte en ungdom at de forstod hva begrepet betydde, og ga meg innblikk i ungdommenes skala for påvirkning: Først blir de brisen, så beruset, full og skitfull. Denne skalaen vil trolig være annerledes for andre ungdom i kommunen og andre steder i landet. Dette kan føre til at vi måler ulike forhold, og rukke ved reliabiliteten til undersøkelsen. Ifølge Skog (2005) er det også vanlig å over- eller underrapportere alkoholkonsum, noe det må tas høyde for i tolkningen av resultatene.

Som avhengig variabel i analysene bruker jeg likevel beruselses-variabelen. Internasjonal forskning viser at 15-åringer som har vært beruset har en forhøyet risiko for andre risikofaktorer, som bruk av cannabis, skader og skoleprestasjoner (Kuntsche et al., 2013). I forebyggingsarbeidet er det derfor interessant å se etter sammenhenger mellom beruselse og andre forhold i kommuner. Andelen som har vært «tydelig beruset» i kommunene brukes også som nøkkeltall (sammenligningstall) i nasjonale og lokale Ungdata-rapporter, i nasjonale og internasjonale rapporter om alkoholbruk og i mye av forskningen som gjøres på alkoholfeltet. Det er også den variabelen Folkehelseinstituttet rapporterer på i folkehelsemeldinger, og som ble brukt som mål på tenåringsdriking i kommunenes folkehelseprofiler i 2018.

Variabelen er helt konkret formulert slik: Hvor mange ganger har du gjort noe av dette det siste året (de siste 12 månedene)? – Drukket så mye at du har følt deg tydelig beruset. Verdiene er «Ingen ganger», «1 gang», «2-5 ganger», «6-10 ganger» eller «11 ganger eller mer». Verdiene til variabelen er dikotomisert, det vil si at verdiene er endret til to verdier (Johannessen, 2009). De som har svart «Ingen ganger» har fått verdien 0 - Har ikke vært tydelig beruset. Andelen som har svart verdiene «1 gang», «2-5 ganger», «6-10 ganger» eller «11 ganger eller mer» har fått verdien 1 - Har vært «tydelig beruset». Det er andelen som har fått verdien «1» som er med i analysene.

Verdien på den avhengige variabelen ligger som nevnt til grunn for å dele kommunene i to kommunegrupper: Kommuner med lav andel «tydelig beruset» og kommuner med høy andel «tydelig beruset». Inndelingen er gjort for å skape størst mulig variasjon i alkoholbruken. Det var tilfeldig at antallet ble «ni» i hver kommunegruppe, men med det antallet sikret jeg bredde i utvalget i forhold til innbyggertall og geografi i begge kommunegruppene. I ettertid

ser jeg at jeg kunne gjort dette på andre måter, for eksempel firedelt antall kommuner, og valgt 25 prosent av kommunene med lavest og høyest andel ungdom som har vært «tydelig beruset» i de to kommunegruppene (Johannessen, 2009).

4.3.2 Uavhengige variabler

De uavhengige variablene er spørsmålene som tar sikte på å forklare årsaker til alkoholbruk blant unge. De er valgt ut på bakgrunn av det teoretiske utgangspunktet for problemstillingen (Eikemo & Clausen, 2017), jf. positivismen og deduktivt design. To fenomener som opptrer samtidig, trenger ikke å ha noen virkning hver for seg. Det ene trenger heller ikke å være årsaken til virkningen på det andre. Det kan være båndene mellom fenomenene som gir virkning (Durkheim, 2012). For eksempel kan det tenkes at foreldre med tydelige grenser for alkoholbruk blant unge demper bruken av alkohol blant unge. Men virkningen kan gå andre vei, at unge som viser interesse for alkohol fører til at foreldrene setter tydelige grenser. Det er derfor avgjørende å analysere resultater i kjent teori og tidligere forskning (Skog, 2005).

Det er mange forhold i kommunene som kan ha betydning for ungdoms bruk av rusmidler, og kommunene har ulike virkemidler for å skape gode oppvekstmiljøer som kan beskytte mot uheldig rusbruk. Dette er forhold som det er vanskelig å måle direkte, men som jeg baserer på spørsmål om ulike sider ved ungdommenes liv og handlingsvalg (Eikemo & Clausen, 2017). Ungdata inneholder et bredt spekter av spørsmål som ungdommene har svart på, og jeg benytter et utvalg av disse til å svare på delspørsmålene I, II, III og IV. ¹

I Hva er status på alkoholbruk blant unge i Nord-Norge

Alle tre spørsmålene vist i tabell 1 brukes for å utrede status på alkoholbruk og bruk av hasj (Hvor mange ganger har du gjort noe av dette det siste året (de siste 12 månedene)? - Drukket alkohol, - Drukket så mye at du har følt deg tydelig beruset, - Brukt hasj/marihuana/cannabis). Resultatene viser andelen som har svart 1 gang eller flere, med fordeling på klassesertrinn, kjønn og kommunenavn. Videre er spørsmål om debutalder med: «Hvor gammel var du første gang du drakk minst én enhet» og spørsmål om risikoatferd, der resultatene viser andelen som har svart «ja» på spørsmål om de «Kjenner ungdom som har

---

¹ Vedlagt ligger en oversikt over variablene i studien, med tilhørende verdier før og etter dikotomisering. Oversikten viser også signifikansen.

kjørt i beruset tilstand» og «Har vært passasjer når sjåføren har drukket alkohol». Resultatene på spørsmål om de har «Vært i slåsskamp», viser andelen som har svart 1 gang eller flere de siste 12 månedene.

II Hvilken betydning har tilgjengelighet til alkohol for ungdoms forbruk

Her dreier spørsmålet seg om hvilke kilder ungdommene skaffer seg alkohol fra: «Hvor får du tak i alkohol». Dette er et flervalgsspørsmål, så hver ungdom kan ha krysset av for flere av svaralternativene «Får av venner, eller de kjøper for meg», «Tar hjemme», «Kjøper på utested» osv. Det er 10 svaralternativer her.

III Hvordan påvirkes de unges drikking av holdninger fra betydningsfulle andre

Holdninger måles gjennom spørsmål om foreldrenes involvering i de unges venner, om de tillater drikking og har kontroll på ungdommene i fritiden og nattestid. Resultatene viser andelen som har svart «passer godt», el «svært godt» på spørsmålene «Foreldre kjenner de fleste av vennene jeg er sammen med på fritiden», «Foreldre pleier å vite hvor jeg er og hvem jeg er sammen» og «Jeg har vært borte en hel natt uten at foreldrene har visst hvor jeg var». Andelen som har svart «Ja» på spørsmålet «Får du lov å drikke alkohol av foreldrene dine? er også med i analysene.

Hvilken status bruk av alkohol gir, er med for å belyse holdninger til drikking blant venner: «Å drikke seg full er viktig for å øke status». Resultatene viser andelen som er enig.

IV Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk

Det er en fire-delt måling av dette delspørsmålet, som tar sikte på å belyse forhold som ansees å være helsefremmende. Sosioøkonomiske forhold kan ha betydning for helse og trivsel. Dette måles gjennom spørsmålene: «Har familien hatt dårlig familieøkonomi», der andelen som er enig er med i analysene. Foreldrenes utdanningsnivå måles også, og det er andelen som svarer ja på at «Far har høyere utdanning» og «Mor har høyere utdanning» som er med.

Skoleforhold måles gjennom utsagnene: «Jeg trives på skolen», «Lærerne bryr seg om meg» og «Å være god på skolen minsker status». Andelen som er enig, er tatt med i analysene. Det

samme gjelder andelen som har svart «2 ganger el flere ganger» på spørsmål om de har skullet skolen.

Deltakelse i organiserte fritidsorganisasjoner måles gjennom andelen som svarer «Ja, jeg er med nå» på spørsmålet: «Er du, eller har du tidligere vært med i noen organisasjoner, klubber, lag eller foreninger etter at du fylte 10 år?». Det belyses også hvilke aktiviteter/møter/øvelser de har vært med i 3-4 ganger i måneden eller oftere, og valgene er: Korps/kor/orkester, Kulturskole/musikkskole, Idrettslag, Fritidsklubb/ungdomshus/ungdomsklubb. Fornøydhet med nærmiljø måles gjennom andelen som er fornøyd med «Lokaler til å treffe andre unge på fritiden» «Idrettsanlegg» og «Kollektivtransport».

Spørsmål om vennskap og personlig støtte er også forhold som kan ha betydning for ungdommenes helse og trivsel. Forholdet til venner måles gjennom flere spørsmål. Andelen som svarer bekreftende på spørsmålet «Når du er sammen med venner, er du da som oftest sammen med - en eller to faste venner». Det andre spørsmålet er «Har du minst en venn du kan stole på og betro deg til om alt mulig? Her er det andelen som har svart «Det tror jeg ikke» og «Har ingen jeg vil kalle venner for tiden» som er med i analysene. Videre belyses spørsmål om personlig støtte gjennom følgende spørsmål: «Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Hvem ville du snakket med eller søkt hjelp hos?». Andelen som har svart bekreftende på følgende verdier er med i analysene: «Foreldre», «Andre i familien (søsken, besteforeldre, ol)», «Venner», «Lærer eller andre ansatte på skolen», «Helsesøser, en i skolehelsetjenesten».

De fleste uavhengige variablene har flere verdier, slik som den avhengige variabelen har. I dikotomiseringen av variabler er det vanlig å gi det som antas å ha negativ helseeffekt høyest verdi (Skog, 2005). I presentasjonen av resultatene varierer det likevel om det er forhold som antas å være risiko for alkoholbruk, eller beskyttende for alkoholbruken som presenteres. Jeg fant det ikke hensiktsmessig å velge den ene eller andre siden, så det er løst med å være tydelig i fremstillingen av resultatene i figurene, og i kommentarene under hver figur.

4.4 Analysemetoder

Jeg har brukt univariat, bivariat og multivariat analyse og t-test. Bivariate og multivariate analyser er gjort ved hjelp av krysstabeller. Univariat analyse får frem hvordan enhetene (svaralternativene) fordeler seg på variabelen. Bivariat analyse viser hvordan enhetene

samtidig fordeler seg på to variabler, for eksempel hvor stor andel ungdomsskoleelever som har drukket seg «tydelig beruset», fordelt på klassetrinn. Når også en tredje variabel tas med, eks kjønn, gjøres det multivariat analyse (Johannessen, 2009).

Som tidligere nevnt, blir kommunene som ligger lavest og høyest på oversikten over andel «tydelig beruset» delt i to kommunegrupper, for å tydeliggjøre forskjellene og kunne gjennomføre sammenligninger mellom gruppene. T-test brukes som statistisk metode for å undersøke om forskjellene mellom resultatene i kommunegruppene skyldes tilfeldigheter. Dette har betydning for om det kan trekkes slutning om at resultatene kan generaliseres fra utvalg til populasjon. Jeg har valgt et signifikansnivå (Sig) på 5 prosent (0.050), som betyr at det tas 5 prosent sjanse for å forkaste en gyldig nullhypotese. Når t-test gjøres, setter man opp en nullhypotese, som sier at gjennomsnittet mellom to grupper ikke er forskjellig, og en alternativ hypotese som sier at det er en forskjell (Johannessen, 2009). For eksempel slik:

H_0 : Det er ingen forskjell i om det å drikke seg full gir status blant venner, mellom kommunegruppe 1 og kommunegruppe 2.

H_1 : Det er en forskjell i om det å drikke seg full gir status blant venner, mellom kommunegruppe 1 og kommunegruppe 2.

Statistikkprogrammet SPSS er brukt til å teste nullhypotesen med t-test. Når T-testen viser signifikans (sig) på under 0.050, forkastes H_0 (nullhypotesen) og alternativ hypotese (H_1) beholdes. I motsatt fall beholdes H_0 . Jo nærmere 0 signifikansen er, jo mindre er sjansen for at det er tilfeldige egenskaper ved utvalget som skaper forskjellene. For eksempel så vil en signifikans på 0.000 bety at det er mindre enn en promilles sjanse til å forkaste en gyldig nullhypotese (H_0) (Johannessen, 2009). Med å avvise H_0 ut fra et gitt signifikansnivå (eks 5 prosent), kan det være en sjanse for å avvise forhold som faktisk kan ha betydning. I vurderingen om resultatene fra analysene kan ha gyldighet ut over utvalget, er det også andre kriterier som må være oppfylt. Det behandles i neste kapittel.

Resultatene av analysene er fremstilt prosentvis i søylediagrammer i kapitlet Resultater. Det redegjøres for resultatene fra t-testene (signifikansnivå) fortløpende i presentasjonen av resultatene.

4.5 Metodekvalitet

I empirisk samfunnsforskning må man forholde seg til mulige feilkilder som kan svekke forskningsresultatenes gyldighet. Sentrale spørsmål er om man kan sette lit til resultatene, måler undersøkelsen det den er ment å måle, er spørsmålene relevante og forståelige, er

respondentene ærlig når de svarer, er målingene gjort på en pålitelig måte og kan resultatene generaliseres (Skog, 2005). Dette er spørsmål som handler om pålitelighet (reliabilitet), gyldighet (validitet) og generalisering. Fordelen med å bruke eksisterende data (som Ungdata) er at det er testet for reliabilitet og validitet i flere omganger, og informasjonsmateriell og rutiner med gjennomføring av undersøkelsene forbedres kontinuerlig.

Reliabilitet er det samme som pålitelighet. Reliabiliteten er høy hvis feilkildene er små, noe som har betydning for om undersøkelsen representerer den virkelige situasjonen. En enkel måte å måle reliabilitet på, er å måle det samme på nytt, under samme forutsetninger og med samme respondenter (Field, 2013). Målingen kan være reliabel uten å være valid, men validitet forutsetter reliabilitet.

Validitet (gyldighet) handler om ulike forhold rundt spørsmålet «har forskningen gitt et korrekt svar på spørsmålet?» (Skog, 2005, s. 87). Tidligere forskning er lagt til grunn for operasjonaliseringen av problemstillingen i delspørsmål, og for valg av variabler som kan belyse dem. Dette for å sikre relevant data for analysene. Svarprosenten for Ungdata er som tidligere nevnt høy (Bakken, 2018c), og undersøkelser viser at det ikke er spesielle kjennetegn på dem som ikke svarer på Ungdata (NOVA, 2013). Utvalget kan derfor antas å være representativt, noe som styrker validiteten (Skog, 2005).

Ungdata er basert på egenrapportering fra ungdom, noe som kan gi noe usikkerhet i forhold til både ærlighet, om spørsmålene oppfattes som vanskelig eller irrelevante å svare på (Field, 2013), om spørsmålene og svaralternativer tolkes ulikt for eksempel i ulike deler av landet. Det er mange spørsmål som skal svares på kort tid, og en del er følelsesladde og innebærer tolkning. Det vil alltid være en usikkerhet om svarene speiler realitetene. Følelsen av frivillighet og at de er sikret anonymitet er forhold som kan utfordre ærligheten i svarene. Særlig sentralt i min studie er spørsmålene om rusmiddelbruk, og om jeg har lykket med å få frem risikofylt alkoholbruk blant unge. Ifølge Skog (2005) er det ikke uvanlig med både over- og underrapportering av rusmiddelbruk. Enkelte kommuner har spurt elevene om hvordan de har opplevd å svare på Ungdata. Hele 98 prosent av ungdommene sier de har svart ærlig på spørsmålene. Ni av ti synes Ungdata var lett å svare på, og at undersøkelsen gir et godt bilde på forhold omkring levekår (Bakken, 2018c). Ærlighet kan særlig slå ut når det er få respondenter (Skog, 2005), noe som ikke er tilfelle i denne studien. Useriøse besvarelser/tullesvar fanges opp av NOVA sitt system for filvask, og resultatet er at ca. en

prosent av besvarelsene tas ut av datasettet etter vaskeprosessen (Bakken, 2018c). Det er en skjevhet i utvalget når det gjelder antall respondenter i hver kommune (se tabell 2).

Hammerfest med sine 324 respondenter vil påvirke gjennomsnittet i kommunegruppen mer enn f. eks. Tjeldsunds 28 respondenter. Det er imidlertid ikke vanlig å vekte data i Ungdata, og det er derfor ikke gjort i denne studien.

Nivåfeil kan oppstå når det trekkes konklusjoner på et annet nivå enn dataene er på (Skog 2005). Empirien er fra ungdoms besvarelser av Ungdata, og dermed individdata. Målet med dette prosjektet er å undersøke om det er samvariasjon mellom alkoholbruk i kommunene og ulike sider ved oppvekstvilkår, altså forhold som ligger på kommunenivå. Sammenhengen jeg eventuelt finner på kommunenivå (aggregert nivå), vil ikke kunne generaliseres til å gjelde på individnivå, men det er heller ikke hensikten med denne studien. Sammenhengen vil riktig nok ofte være gjeldende på begge nivåene (Skog, 2005).

I studien trekker jeg inn forskning som er gjort på både individ- og overordnet nivå. Jeg ser det som et poeng å belyse om forhold som slår ut på individnivå også slår ut på overordnet nivå, kommunenivå. For eksempel så har foreldre som er restriktive til at sine ungdommer drikker alkohol, vist seg å ha betydning for om deres ungdom drikker (Øia, 2013). Min interesse er å belyse om andelen foreldre som er restriktive til ungdoms alkoholbruk, får betydning for andelen unge som drikker alkohol i kommunen.

Generalisering handler om å generalisere fra utvalg til populasjon (Johannessen, 2009). Det vil si å sjekke om mine funn i studien kan antas å gjelde for andre kommuner i Nord-Norge, eller andre rimelig like områder av Norge. Empirien skal gi et bilde av virkeligheten, derfor må utvalget være representativt. Det er særlig to forhold som måler hvorvidt utvalget er representativt, og som derfor har betydning for generalisering. Det må være tilfeldig trukket og et tilstrekkelig antall respondenter (Skog, 2005). All tilgjengelig data på kommunenivå er med i studien, men det er kun 51 kommuner i Nord-Norge (av 87 kommuner) + Svalbard som gjennomførte Ungdata-undersøkelsen i 2017 og 2018. Dette gir et fyldig datamateriale og sikrer et tilstrekkelig antall enheter i analysene til at resultatene kan antas å være gyldige. Det er ikke hensiktsmessig å trekke et sannsynlighetsutvalg fra dette datagrunnlaget (Skog, 2005), fordi datagrunnlaget ikke er for stort til å håndteres.

Det er etablert to kommune grupper som sammenlignes i forhold til en rekke levekårsforhold i studien. Kommune gruppene er satt sammen på bakgrunn av resultatene på målingen av den avhengige variabelen. Generalisering til øvrige kommuner fordrer at utvalget representerer

tilstrekkelig bredde, og sentralt i min studie er derfor representativiteten av kommuner i kommunegruppene. Datagrunnlaget inkluderer små og store kommuner fra de nordligste fylkene. Det er ingen spesielle kjennetegn med kommuner som er med eller ikke med, og utvalget må kunne sies å representere bredden av kommuner i nord. T-tester er brukt for å vurdere om generalisering er mulig. Det er redegjort for bruk av T-tester og signifikansnivå i kapitlet Analysemetoder. På bakgrunn av forhold det er redegjort for, mener jeg at resultatene kan generaliseres til øvrige kommuner i Nord-Norge, og andre kommuner i landet med rimelig like forhold.

4.6 Forskningsetikk

Studien gjøres i samsvar med Personopplysningsloven (2018), Forskningsetikkloven (2017) og forskningsetiske retningslinjer (NESH). Siden jeg benytter et allerede eksisterende datasett, er store deler av forskningsprosessen utført av Nova og KoRusene. NOVA har meldt Ungdata til NSD, i henhold til de nye forordningene i Personopplysningsloven (2018, §1), og det er utarbeidet personvernkonsekvensvurdering (DPIA) for å sikre at personopplysninger behandles etter retningslinjene. Mitt navn er meldt inn som en av dem med tilgang til datamateriale, og jeg er forpliktet til å følge reguleringer og rutiner tilknyttet Ungdata.

Foresatte og elever orienteres skriftlig om undersøkelsens formål og innhold, at den er frivillig og anonym (se vedlegg). I anonyme undersøkelser kreves det ikke skriftlig samtykke til deltakelse, det benyttes såkalt stille samtykke. I tilknytning til gjennomføringen, blir elevene igjen orientert om at den er frivillig og anonym, og at de kan avbryte undersøkelsen når som helst. Dette er viktig for at elevene ikke skal føle seg tvunget til å svare. Reell frivillighet er det kun hvis elevene har fått tydelig beskjed om at den er frivillig. Dette er særlig viktig siden Ungdata gjennomføres på skolen i skoletiden, og lett kan oppfattes som noe alle skal gjøre. Elevene skal sitte atskilt når de svarer på undersøkelsen, slik at andre elever eller lærere ikke skal se hva de svarer. Dette er et viktig ledd i ivaretagelse av konfidensialiteten, og for å sikre at elevene ikke lar seg påvirke av andre når de svarer (NESH).

Ungdomsskole-elever utsettes for mange kartlegginger i skolen, og ifølge NESH skal man vise forsiktighet med å utsette mennesker for unødvendig forskning og bidra til belastninger. Barn og unge skal særlig ivaretas. I Ungdata skal det svares på mange spørsmål om de unges

liv, også temaer som det det kan være knytte vanskeligheter til. Helsesøster på skolen skal derfor være tilgjengelig ved gjennomføring slik at elever som har blitt berørt av temaer i undersøkelsen kan få prate med en fagkyndig. Dette er elevene orientert om på forhånd. Det informeres også om det på siste side i undersøkelsen, der det også gis kontaktinformasjon til andre hjelpeinstanser.

Hver kommune som gjennomfører Ungdata, Nova og det regionale kompetansesenteret inngår en kontrakt som regulerer alle ledd i forskningsprosessen, i henhold til Personopplysningsloven (2018), Forskningsetikkloven (2017) og forskningsetiske retningslinjer (NESH). Nova og Korus-ene har et tett samarbeid om undersøkelsen, og ansatte i KoRus som veileder kommunene i Ungdata har kompetanse i tematikken. Det er med dette forsøkt lagt til rette for en best mulig forskningsprosess.

«Forskning er søken etter ny og bedre innsikt» (NESH, 2016). Med denne studien håper jeg å belyse viktige forhold tilknyttet oppvekstvilkår i kommunene, og bidra til bedre forebygging av rusmiddelrelaterte problemer.

4.6.2 Eget forhold til tema

Min faglige tilhørighet har hatt betydning i valg av problemstilling, metode, teorier og perspektiver (Tjora, 2013). Jeg jobber med tematikken til daglig, reiser mye ut i nordnorske kommuner, og erfarer at de lokale forklaringene på ulikheten i alkoholbruken er forskjellige. Etter at Ungdata ble gjennomført i nær sagt alle kommunene, ble ulikhetene i alkoholbruken svært synlige, og interessen for å fordype meg i teamet ble styrket. Studien er formet av en interesse for å vite mer om sammenhenger og årsaksforklaringer mellom alkoholbruk og andre oppvekstforhold i kommunene.

I studien brukes eksisterende data, og utvelgelsen av kommuner til kommunegruppene som sammenlignes, er gjort på bakgrunn av disse dataene. Tolkningen av resultatene vil også formes av «*egne kognitive, teoretiske, språklige, politiske og kulturelle muligheter og omgivelser*» (Tjora, 2013:217). Refleksjon rundt dette i forskningen er nødvendig for å øke objektiviteten i forskningen, noe jeg har vært bevisst på. Forskningsprosessen er forsøkt gjort så transparent så mulig, med å beskrive valg som er tatt underveis (Tjora, 2013). Målet har vært å beskrive forskningsprosessen så grundig at leseren selv kan vurdere troverdigheten og etterretteligheten i denne studien.

I neste kapittel presenteres resultatene fra indikatorene som er valgt ut til å besvare studiens problemstilling. Resultatene fra t-testene (signifikansnivå) er angitt fortløpende i presentasjonen av resultatene.

5. Resultater

Hvilke forhold ved oppvekstmiljø i nordnorske kommuner som synes å påvirke de unges alkoholbruk, er studiens overordnede spørsmål. I dette kapitlet presenteres resultatene fra ungdommene svar på variabler sortert under de fire delspørsmålene til problemstillingen.

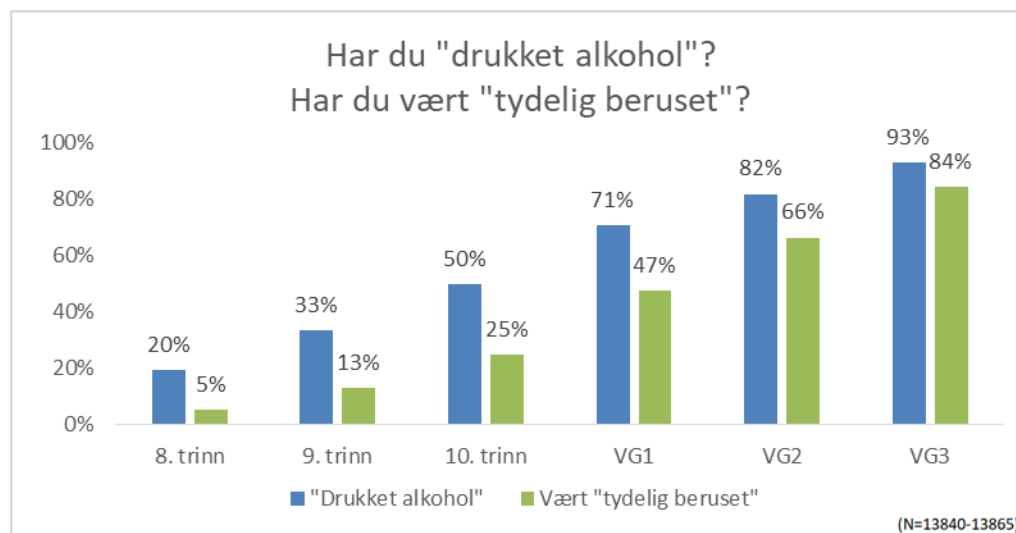
Resultatene i studien er i all hovedsak fra Ungdataundersøkelsen som er gjennomført på ungdomstrinnet i Nord-Norge, siden problemstillingen dreier rundt drikking tidlig i tenårene. Når det også presenteres resultater fra videregående nivå, er det for å vise utvikling over tid i alkoholbruken. Det gjøres også noen sammenligninger med norgesgjennomsnitt.

Videre gjøres det sammenligninger mellom kommunegruppene om ulike forhold i ungdoms oppvekstmiljø som kan forklare ulikheter i bruk av alkohol på kommunenivå. Det meste av resultatene er fra spørsmål i grunnmodulen av ungdataundersøkelsen, men det er supplert med resultater fra noen tilleggsspørsmål som kun enkelte kommuner har spurt sine ungdommer om.

5.1 Ungdoms alkoholbruk i nordnorske kommuner

I dette kapitlet presenteres resultater fra variabler tilhørende delspørsmål I i studien. Hva er status på alkoholbruk blant ungdom i Nord-Norge?

Vi starter med å se på andelen ungdomsskoleelever og videregående elever som har «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset» i Nord-Norge.

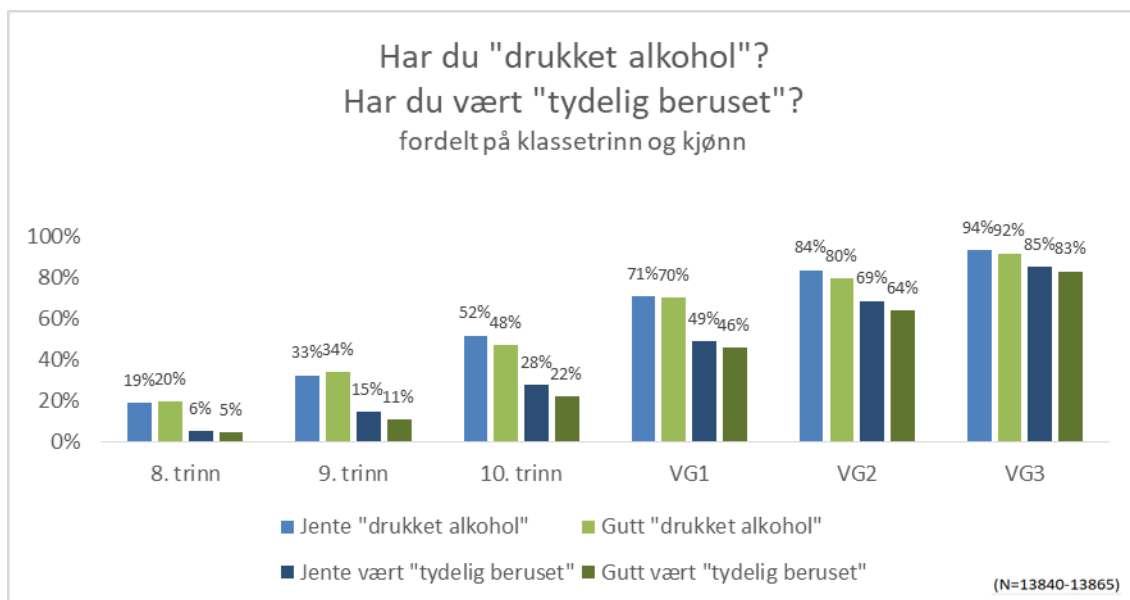

Figur 1 Andel unge som har «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset», Nord-Norge

Figur 1 viser andelen som har «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset» i 8. trinn til VG3 i Nord-Norge. Det er stor variasjon mellom andelen tenåringer som rapporterer at de «drikker alkohol», og om de har vært «tydelig beruset». Dette gjelder i alle klassetrinnene. I 8. trinn har 20 prosent av ungdommene «drukket alkohol», altså en femtedel. Allerede i 10 trinn rapporterer halvparten av ungdommene at de har «drukket alkohol». Videre er det en jevn økning opp til VG3, der hele 93 prosent av elevene har «drukket alkohol». Andelen som har vært «tydelig beruset» følger samme mønster, fem prosent har vært «tydelig beruset» i 8. trinn, og 84 prosent i VG3. Flere rapporterer om beruselse i drikkeepisodene jo eldre de blir. Sammenhengen mellom det å ha «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset» er naturlig nok signifikante (Sig:0.000).

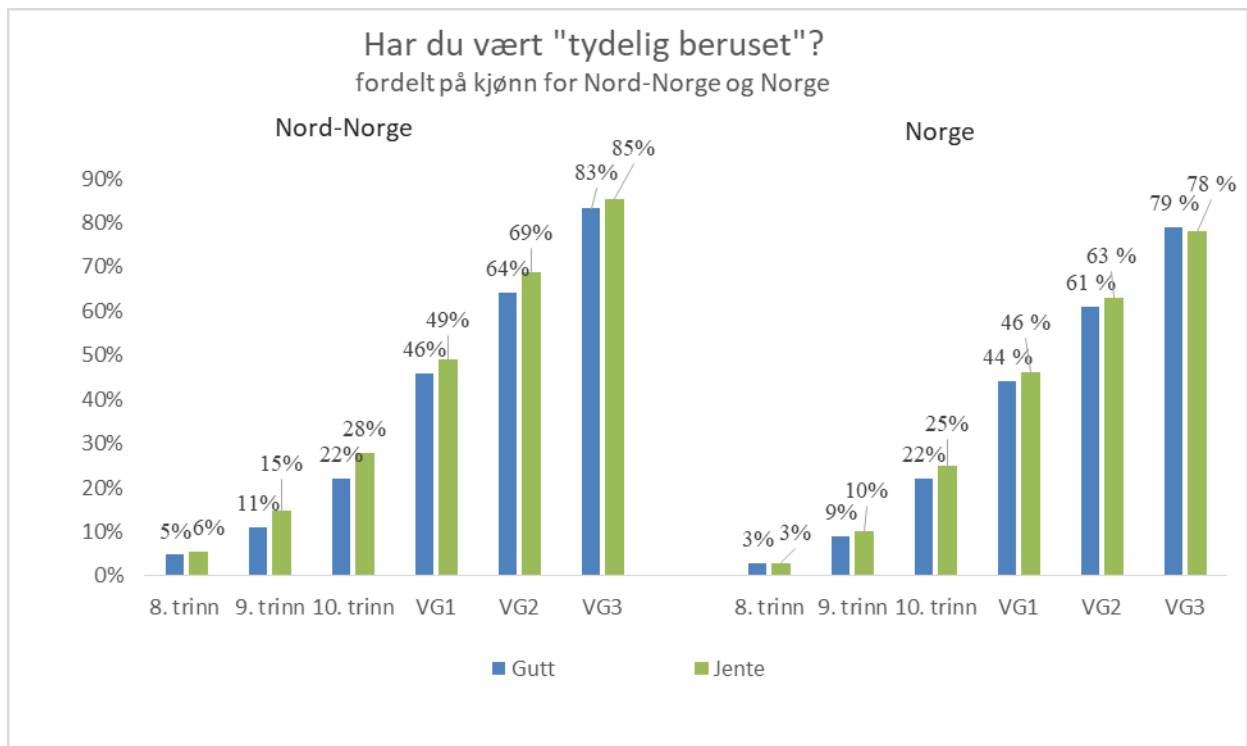
Neste figur viser kjønnsfordelingen på variablene «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset», for hvert av klassetrinnene i Nord-Norge.

Figur 2 «Drukket alkohol» og «tydelig beruset», pr klassetrinn og kjønn, Nord-Norge

Det er omtrent like mange jenter og gutter i 8. og 9. trinn som har «drukket alkohol». Fra 10. trinn til VG3 er det noen flere jenter enn gutter som rapporterer om drikking. Det er også jevnt over litt flere jenter som drikker seg «tydelig beruset» enn guttene. Den største forskjellen ser vi i 10. trinn, der 28 prosent av jentene har vært «tydelig beruset», mens det samme gjelder for 22 prosent av guttene. Kjønnsforskjellene er ikke signifikante.

Figuren under viser forskjellene i andelen av jenter og gutter som har vært «tydelig beruset» i Nord-Norge og Norge. Nord-Norge-tallene er hentet fra datasettet til denne studien, altså de som gjennomførte Ungdata i 2017 og 2018. Norgestallene er beregnet som et gjennomsnitt av Ungdataresultater fra kommuner som har gjennomført de tre siste årene i Norge (Bakken, 2018). Nord-Norge tallene ligger til venstre i figuren. Til høyre ligger resultatene fra Norge.

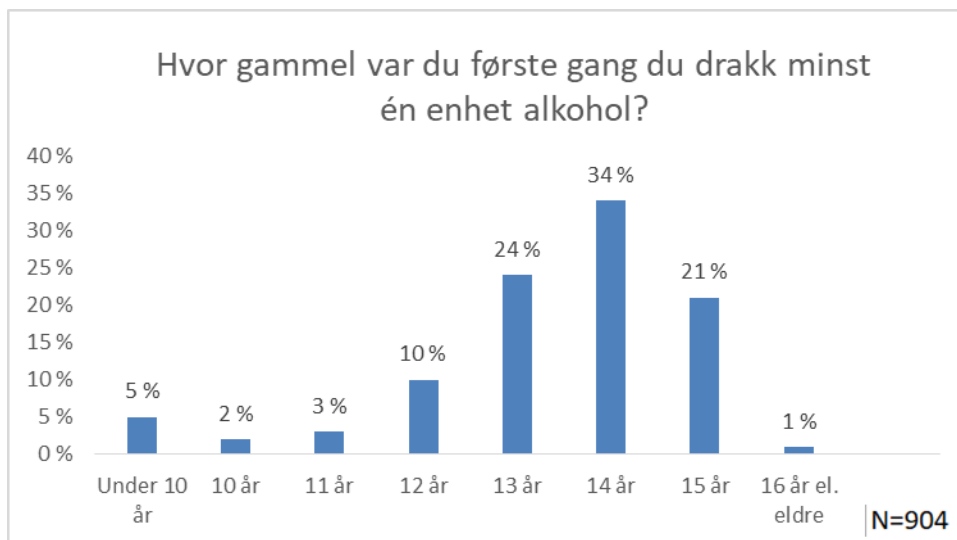
Figur 3 Andel som har vært "tydelig beruset", Nord-Norge og Norge

I alle skoletrinnene er det en større andel av både jenter og gutter i Nord-Norge som har vært «tydelig beruset», enn Norgesgjennomsnittet, med unntak av gutter i 10. trinn. Det er nesten dobbelt så høy andel som har vært «tydelig beruset» i 8. trinn i Nord-Norge enn i Norge, og dette gjelder for begge kjønn. I 9. trinn, er andelen gutter som har vært «tydelig beruset» to prosent høyere i Nord-Norge, og hele fem prosent høyere blant jentene. Andelen gutter i 10. trinn er likt, mens tre prosent flere jenter i Nord-Norge har vært «tydelig beruset» enn i Norge. Forskjellene i andelen ungdomsskoleelever som har vært «tydelig beruset» er altså tydelig, og høyere i Nord-Norge enn i Norge. Denne forskjellen er enda tydeligere i videregående skole. I VG1 har to prosent flere gutter og 3 prosent flere jentene vært «tydelig beruset». I VG2 fyller ungdommene 18 år og har lov til å drikke alkohol. I dette trinnet øker også forskjellene mellom Nord-Norge og Norge, særlig blant jentene. Andelen gutter i Nord-

Norge som har vært «tydelig beruset» i VG2 er tre prosent høyere enn Norgestallet, mens jentene ligger hele seks prosent høyere. Vi ser en enda større forskjell i VG3, der andelen gutter i Nord-Norge ligger fire prosent høyere, og jentene syv prosent høyere. Resultatene for både Nord-Norge og Norge viser at andelene jenter som drikker seg «tydelig beruset» er høyere enn blant guttene, med unntak av norgesgjennomsnittet for 8. trinn og VG3.

Det er jevnt over flere jenter og gutter som har drukket seg «tydelig beruset» i Nord-Norge enn i Norge. Den største forskjellen, viser seg å være blant jentene i VG2 og VG3, der andelen som har vært «tydelig beruset» er seks og syv prosent høyere blant jenter i Nord-Norge enn blant jenter i Norge, noe som må sies å være betydelig.

Videre i oppgaven er det funn fra Ungdataundersøkelser i ungdomstrinnet i Nord-Norge 2017-2018 som legges frem. Mange nordnorske kommuner har spurt ungdommene om hvor gammel de var da de drakk alkohol første gang. Spørsmålet er et tilleggsspørsmål i Ungdata, det er derfor ikke alle kommunene i Nord-Norge som har hatt det med. Spørsmålet har kun gått til de elevene i ungdomstrinnet som har svart at de har drukket minst en enhet alkohol. Ungdata gjennomføres på våren, derfor er det få som har fylt 16 år når de svarer på undersøkelsen. Figuren under viser alderen ved første gangs drikking av minst én enhet alkohol.

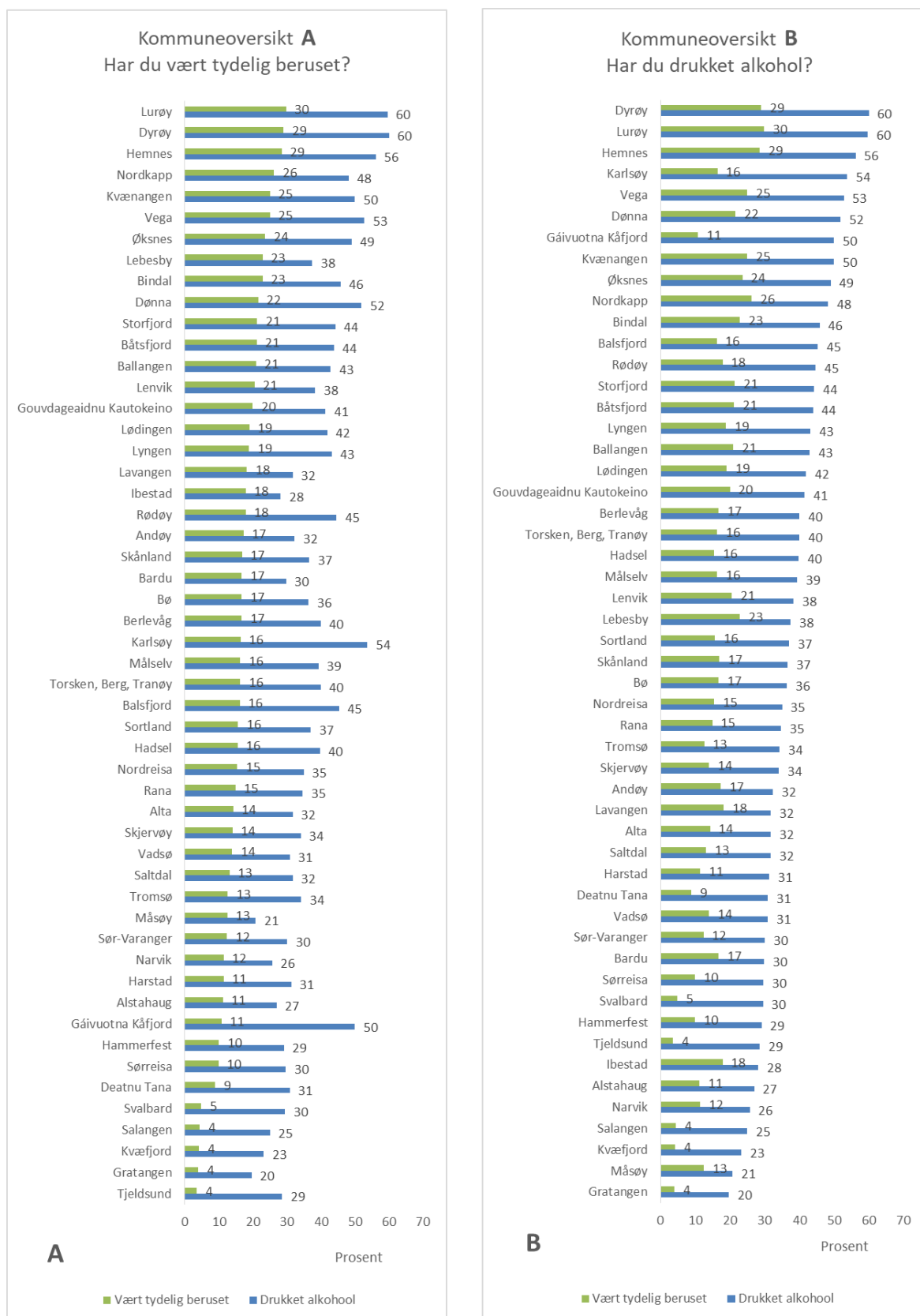
Figur 4 Alder for første gangs drikking av en enhet alkohol, Nord-Norge

De aller fleste (34 prosent) som har drukket alkohol på ungdomstrinnet, hadde sin debut som 14 åringer. Fem prosent drakk for første gang en enhet alkohol før de fylte 10 år. Med å slå

sammen verdiene fra 12 år og under, ser vi at 20 prosent debuterte med alkohol før de kom i tenårene. De aller fleste av de som har drukket på ungdomstrinnet debuterte tidlig i tenårene, mellom 13 og 15 år, og utgjør 76 prosent.

Neste figur viser kommunene som empirien i denne studien er i fra, og hvor stor andel av ungdomsskoleelevene i kommunene som har svart at de har vært «tydelig beruset» og «drukket alkohol». Til venstre i bildet, under overskriften Kommuneoversikt A, er kommunene sortert etter størrelsen på andelen «tydelig beruset». Til høyre i bildet, i Kommuneoversikt B, er sorteringen etter andelen som har «drukket alkohol». Med disse sorteringene ønsker jeg å tydeliggjøre hvor store variasjoner det er mellom det å ha «drukket alkohol» og å ha vært «tydelig beruset», og hvor ulikt dette er mellom kommunene.

N=9670

Figur 5 Alkoholbruk i ungdomstrinnet i nordnorske kommunene, med ulik sortering

I kommuneoversikt A ser vi at variasjonen mellom kommuner i andelen unge som har vært «tydelig beruset» (grønn farge) spenner seg fra 30 prosent i Lurøy (øverst) til fire prosent i Salangen, Kvæfjord, Gratangen og Tjeldsund (nederst). Kommuneoversikt B viser de samme resultatene, men kommunelisten er sortert etter andelen som har «drukket alkohol» (blå farge). Dyrøy ligger øverst på lista med den høyeste andelen unge som har «drukket alkohol» på hele 60 prosent. Gratangen har den laveste andelen, på 20 prosent. Gáivuotna Kåfjord er den kommunen der forholdet mellom å ha «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset» er størst. 50 prosent av ungdommene har «drukket alkohol», men kun 11 prosent har vært «tydelig beruset». Forskjellen utgjør 39 prosent. I Måsøy derimot, har 21 prosent «drukket alkohol», og 13 prosent har vært «tydelig beruset», en forskjell på kun åtte prosent.

Andelen som har drukket seg «tydelig beruset» ble lagt til grunn for å etablere to kommunegrupper, som tabellen under viser. De ni kommunene med lavest andel ungdom som har vært «tydelig beruset» utgjør den ene kommunegruppen, og de ni kommunene med høyest andel ungdom som har vært «tydelig beruset» er den andre kommunegruppen.

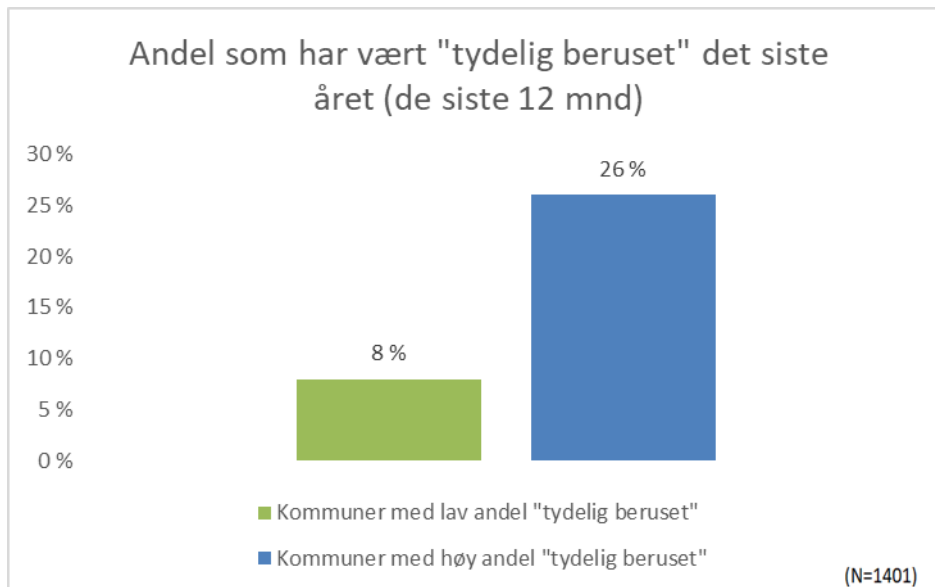
Kommuner med lav andel «tydelig beruset»	Antall respondenter	Kommuner med høy andel «tydelig beruset»	Antall respondenter
Tjeldsund i Nordland *	28	Bindal i Nordland	48
Gratangen i Troms*	51	Lebesby i Finnmark	49
Kvæfjord i Troms*	97	Øksnes i Nordland *	147
Salangen i Troms *	72	Vega i Nordland *	37
Svalbard	61	Kvænangen i Troms *	33
Deatnu Tana i Finnmark	60	Nordkapp i Finnmark	85
Sørreisa i Troms	105	Hemnes i Nordland *	140
Hammerfest i Finnmark *	324	Dyrøy i Troms*	36
Gáivuotna Kåfjord i Troms	37	Lurøy i Nordland*	58
Totalt ant respondenter i kommunegruppene	835		597

Tabell 2 Fordeling av kommuner i kommunegruppene

Tabellen viser hvilke kommuner som er med i de to ulike kommunegruppene, og antall respondenter. Kommunene som er merket med * (stjerne) ville kommet med i kommunegruppene også om de hadde vært etablert på bakgrunn av variabelen «drukket alkohol», jf. figur 5 og diskusjon om valg av avhengig variabel i kapitlet «Avhengig variabel». I kommunegruppen med lav andel elever som har vært «tydelig beruset» er det 835 respondenter, i den andre gruppen er det 597. Dette gir totalt 1432 respondenter. Begge kommunegruppene består av kommuner fra alle de tre nordligste fylkene, og det er stor

geografisk avstand mellom kommunene innad i begge gruppene. Jeg kan ikke se noen spesielle likheter mellom kommunene innad eller mellom gruppene. I Nord-Norge er det flest små og mellomstore kommuner, noe som gjenspeiler seg i kommunegruppene i tabellen over.

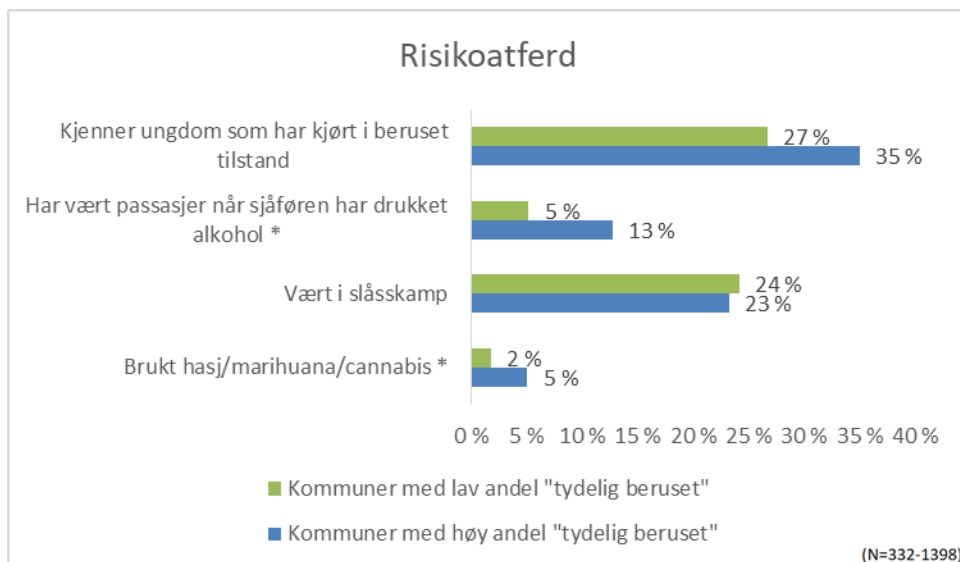
I figuren under vises gjennomsnittlig andel som har vært «tydelig beruset» i hver av kommunegruppene.

Figur 6 Andelen som har vært «tydelig beruset» i kommunegruppene

Det er en betydelig forskjell i andelen som har vært «tydelig beruset» i de to kommunegruppene. I kommuner med høy andel «tydelig beruset» har i gjennomsnitt 26 prosent av ungdommene vært «tydelig beruset», en andel som ligger langt over Norgesgjennomsnittet som var på 12 prosent i 2018 (Bakken, 2018c). Kommuner med lav andel «tydelig beruset» ligger på åtte prosent, og er godt under landsgjennomsnittet.

Innledningsvis i masteroppgaven ble en del risikoforhold relatert til unges alkoholbruk trukket frem. Figuren under viser andelen av ungdom i de to kommunegruppene som har svart bekreftende på atferd som kan innebære risiko.

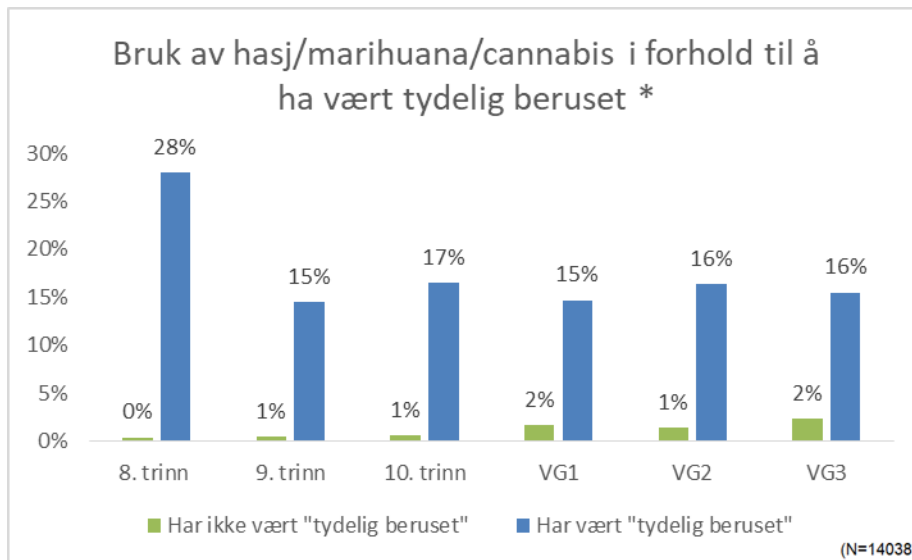
Figur 7 Risikoatferd (*=Sig)

Det er svært mange i begge kommunegruppene som kjenner ungdom som har kjørt i beruset tilstand, 35 prosent i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset», og 27 prosent i den andre. 13 prosent av ungdommene i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» har selv vært passasjer når sjåføren har drukket alkohol, mens dette gjelder fem prosent i den andre gruppen. Dette er en signifikant sammenheng (Sig=0.013). Antall respondenter på disse to forholdene er i overkant av 300. Det er kun et fåtall kommuner som har spurt om forhold som har med rus og trafikk å gjøre. De øvrige forholdene i denne figuren er spørsmål fra grunnmodulen til Ungdata, og antall respondenter er i underkant av 1400.

Slåssing er et fenomen som forekommer blant en fjerdedel av ungdommene i begge kommunegruppene, uten at det har en signifikant sammenheng med beruselse. Fem prosent av ungdommene har brukt hasj i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset», mot i underkant av to prosent i den andre gruppen. Denne sammenhengen er signifikant (Sig=0.001).

Figuren under viser forholdet mellom bruk av alkohol og bruk av hasj/marihuana/cannabis. Her ligger data fra alle kommunene i Nord-Norge til grunn (ikke bare fra de to kommunegruppene).

Figur 8 Bruk av hasj/marihuana/cannabis i forhold til alkoholberuselse (*=Sig)

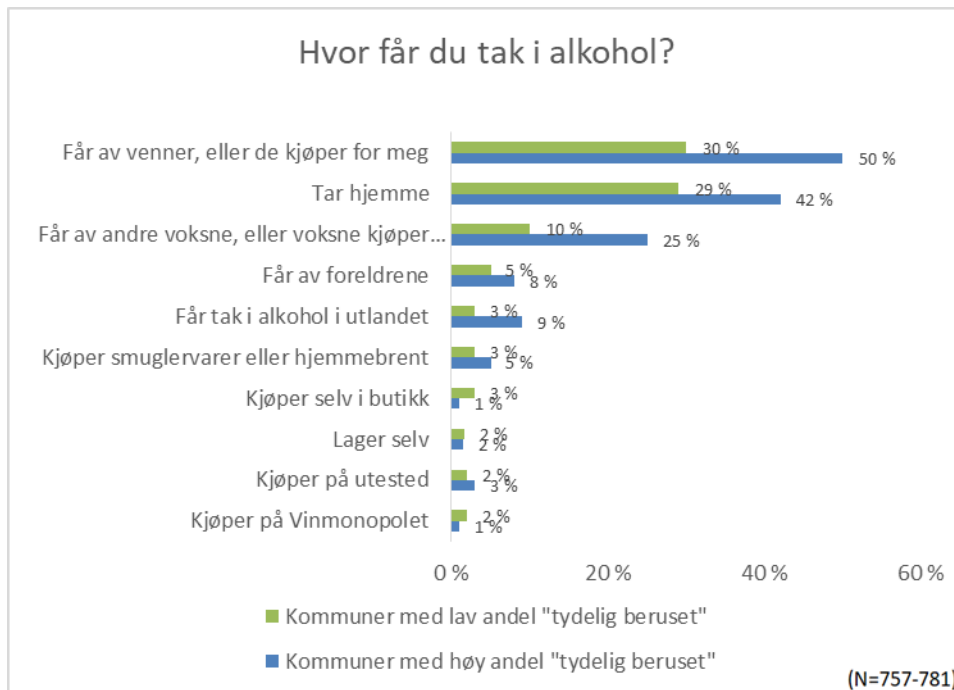
Det er en svært liten andel ungdommer som har brukt hasj/marihuana/cannabis av dem som ikke har vært «tydelig beruset». I VG1 og VG3 er det to prosent, og i de øvrige trinnene en prosent og under. Ungdom som drikker seg «tydelig beruset» har større tilbøyelighet til også å bruke hasj/marihuana/cannabis. Denne sammenhengen er svært tydelig og omtrent helt lik fra niende trinn til VG3, med 15-16 prosent. På 8. trinn er den på hele 28 prosent. Dette tallet skiller seg vesentlig ut fra de øvrige klassetrinnene. En ekstra sjekk i datasettet viser at 102 respondenter i 8. trinn har vært «tydelig beruset», og 40 respondenter rapporterer at de har brukt hasj, etc. minst en gang. Siden andelen på 8. trinn er uforholdsmessig høyt, anser jeg det som usikkert. Alt i alt er sammenhengen mellom beruselse og bruk av hasj/marihuana/cannabis tydelig i alle trinnene, og signifikant (Sig:0.000).

Så langt er det redegjort for alkoholbruken i nordnorske kommuner, og risikofaktorer tilknyttet alkoholbruk. Videre presenteres empiri fra forhold i oppvekstmiljøet som kan forklare forskjellen i alkoholbruken mellom kommunegruppene med høy og lav andel ungdom som har vært tydelig «tydelig beruset».

5.2 Ungdoms tilgjengelighet til alkohol

I dette kapitlet presenteres resultater fra variabelen tilhørende delspørsmål II. Hvilken betydning har tilgjengelighet til alkohol for ungdoms alkoholbruk.

Alkohol er en vare som de under 18 år ikke skal ha tilgang til, så det er interessant å se på hvor de får alkohol i fra. Dette er et tilleggsspørsmål som kun noen kommuner har med i undersøkelsen. Spørsmålet gikk til ungdom som har svart at de har «smakt alkohol noen få ganger eller oftere». Det var mulig å krysse av på flere svaralternativer.

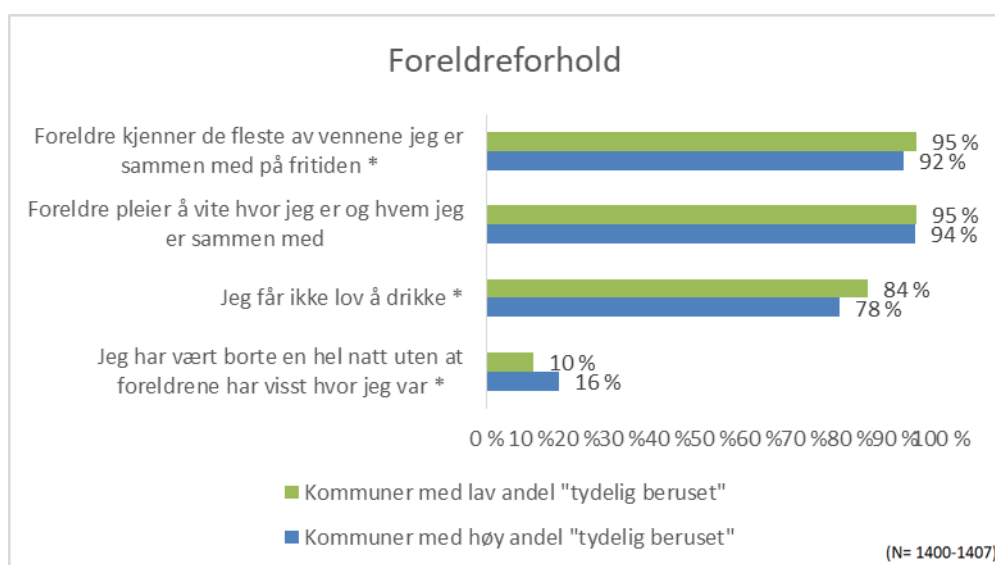
Figur 9 Hvor får ungdommene tak i alkohol

Venner er den kilden som i størst grad forsyner mindreårige ungdommer med alkohol. Dette gjelder i begge kommunegruppene. Hele 50 prosent får, eller kjøper sin alkohol fra venner i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset», og 30 prosent i den andre gruppen. Det er også en stor andel unge som skaffer seg alkohol med å ta det hjemme, med henholdsvis 42 og 29 prosent. I kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» rapporterer 25 prosent av de unge at de får av andre voksne, eller kjøper av andre voksne, mens dette gjelder 10 prosent i den andre gruppen. I begge kommunegruppene forsyner også foreldrene sine ungdommer med alkohol, med henholdsvis åtte og fem prosent. Det er en liten andel i begge kommunegruppene (en-fem prosent) som skaffer seg alkohol med å kjøpe smuglervarer, hjemmebrent, kjøper i butikk, vinmonopol, på utested eller lager selv.

5.3 Holdninger til at ungdom bruker av alkohol

I dette kapitlet presenteres resultater fra variablene som omhandler foreldreforhold i delspørsmål III. Hvordan påvirkes de unges drikking av holdninger fra betydningsfulle andre? Venner inngår også som «betydningsfulle andre», resultater fra spørsmål vedrørende venneforhold presenteres i figur 17.

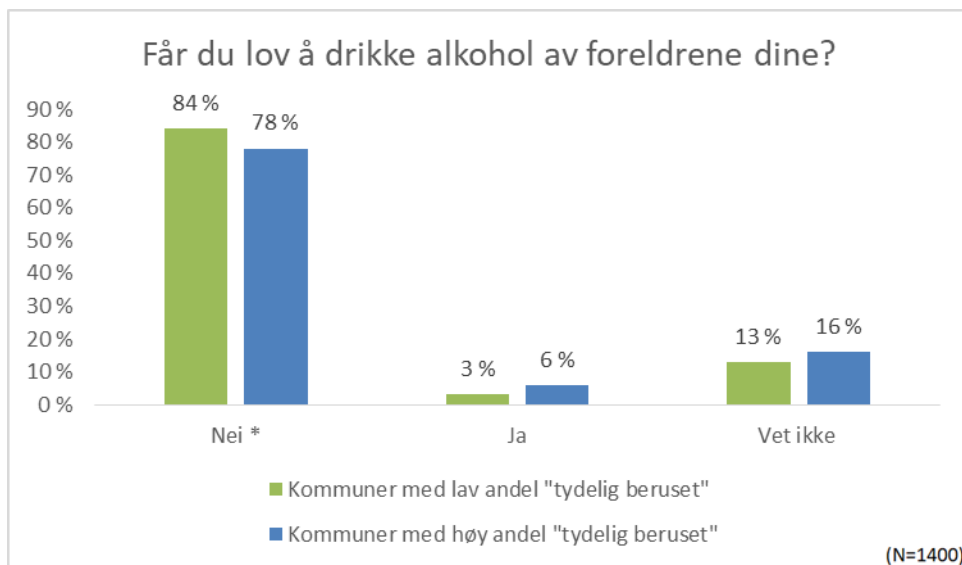
Foreldrenes holdninger til ungdoms alkoholbruk tillegges betydning i det forebyggende arbeidet. Figuren under viser hva ungdommene har svart på spørsmål som har med forhold ved deres foreldre.

Figur 10 Foreldreforhold (*=Sig)

Nesten alle foreldrene i begge kommunegruppene kjenner vennene til sine ungdommer, og vet hvor ungdommene er på fritiden og hvem de er sammen. Som figuren viser, er det en litt mindre andel (92 prosent mot 95 prosent) som kjenner vennene i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» og dette er en signifikant forskjell (Sig:0.007). Det er også signifikant forskjell mellom gruppene i spørsmålet om de får lov å drikke (Sig:0.033), andelen er 78 mot 84 prosent. Det å ha vært borte en hel natt uten at foreldrene har visst hvor de var, er også signifikant (Sig:0.003). 16 prosent i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» rapporterer om dette, mot 10 prosent i den andre gruppen.

I figuren over så vi at de aller fleste foreldrene i begge kommunegruppene er restriktive med hensyn til at ungdommene drikker alkohol. Figuren under viser detaljer fra dette spørsmålet.

Figur 11 Foreldreholdninger til ungdomsskoleelevenes alkoholbruk (*=Sig)

I kommunene med høy andel «tydelig beruset» svarer 78 prosent av ungdommene «Nei» på spørsmålet om de får lov å drikke alkohol av foreldrene, mot 84 prosent i den andre kommunegruppen. Seks prosent fra kommunegruppen med høy andel beruselse får lov å drikke og 16 prosent vet ikke om de får lov. Andelen i kommunegruppen med lav andel «tydelig beruset» som får lov å drikke, eller «vet ikke» er noe lavere, med henholdsvis tre og 13 prosent. Her er det en signifikant forskjell mellom kommunegruppene i andelen som har svart «Nei» på dette spørsmålet (Sig:0.033).

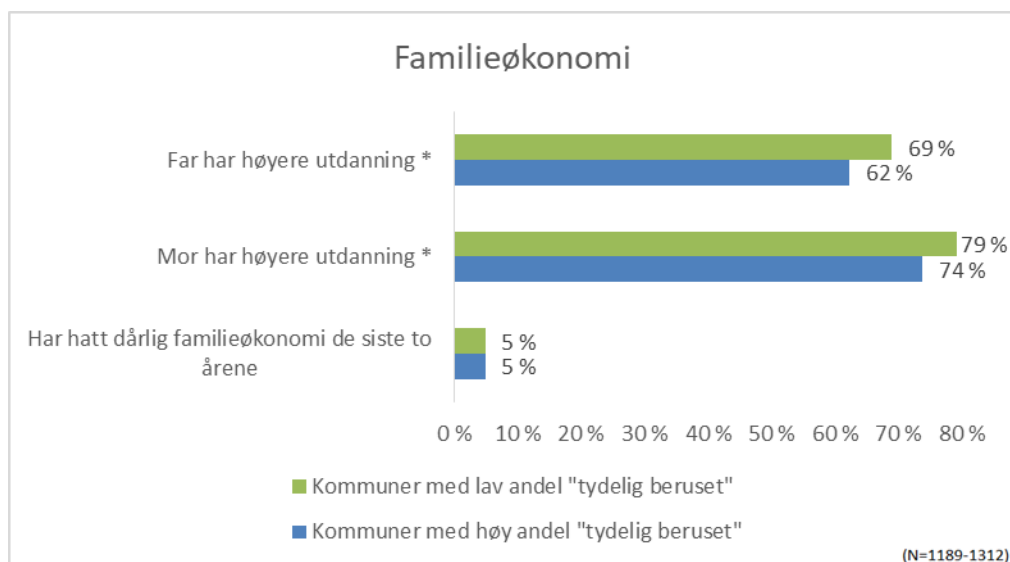
5.4 Helse og trivsel blant ungdom

I dette kapitlet presenteres resultater fra variablene til delspørsmål IV. Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk?

Helsefremmende forhold i oppgaven er målt gjennom spørsmål om sosioøkonomiske forhold, hvordan ungdommene opplever forhold ved skolen, deltakelse i fritidsorganisasjoner, fornøydhet med nærmiljø, forhold til venner og sosial støtte.

5.4.1 Sosioøkonomiske forhold

Sosioøkonomiske forhold måles i forskning på ulike måter. Utdanningsnivå har normalt sammenheng med økonomiske forhold og levestandard. Høyere utdanning gir høyere inntekt enn lavere utdanning. I neste figur presenteres resultater fra spørsmål om mors og fars utdanning, samt ungdommenes egen oppfatning av hvordan familiens økonomi har vært de siste to årene.

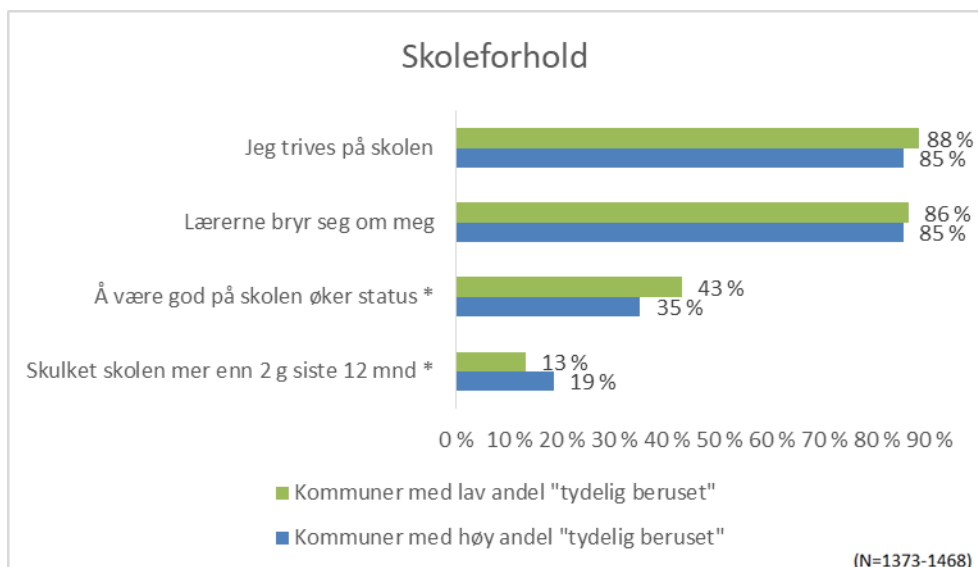

Figur 12 Familieøkonomi (*=Sig)

Det er færrest fedre (62 prosent) og mødre (74 prosent) som har høyere utdanning i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset». I den andre kommunegruppen har 69 prosent av fedrene og 79 prosent av mødrene høyere utdanning. Begge disse forskjellene er signifikante (Sig:0.017 og Sig:0.029). Andelen ungdom som oppfatter at familien har hatt dårlig familieøkonomi ligger på fem prosent i begge kommunegruppene.

5.4.2 Skoleforhold

I de unges liv er skolen en viktig arena. Skoletrivsel, prestasjoner og skulk kan ha sammenheng med bruk av rusmidler i unge år.

Figur 13 Skoleforhold (*=Sig)

Det er jevnt over flere i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» som rapporterer om forhold ved skolen som ikke er positive. Det er til dels små forskjeller når det gjelder skoletrivsel og at læreren bryr seg, men det er flere i kommunegruppen med lav andel «tydelig beruset» som rapporterer om dette. Øverst i figuren vises resultatet fra andelen som har svart at de er enig og helt enig i «Jeg trives på skolen», der svarer 85 prosent at de er enige, mot 88 i den andre gruppen. Det er omtrent like mange som er enig i at lærerne bryr seg i kommunegruppene. Derimot er det betydelig færre i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» som mener at det å være god på skolen øker status (35 mot 43 prosent), her er sig:0.002. Andelen som har skulket skolen mer enn to ganger de siste 12 månedene er på hele 19 prosent i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset», mot 13 prosent i den andre gruppen. Også denne forskjellen er signifikant (Sig:0.006).

5.4.3 Deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter

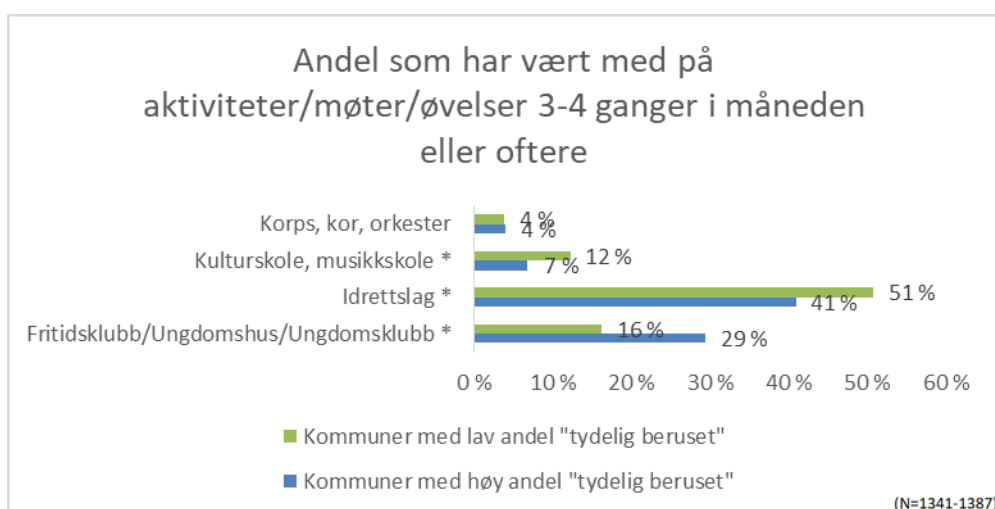
Ungdommene er spurt om deres deltakelse i organisasjoner, klubber, lag eller foreninger. Til dette spørsmålet var det tre svaralternativer, som neste figur viser.

Figur 14 Deltakelse i organisasjoner, klubber, lag eller foreninger (*=Sig)

Det er betydelig færre i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» som er med i organisasjon, klubb, lag eller forening (57 mot 64 prosent). Det er også flere som aldri har vært med (14 mot 12 prosent), og 29 prosent (mot 24 prosent) har vært med tidligere, men sluttet. I signifikanttestingen ble de to øverste alternativene slått sammen. Det er en signifikant forskjell mellom det å være med *nå* i organisasjoner, klubber, lag eller foreninger og å ikke være med nå (Sig:0.004).

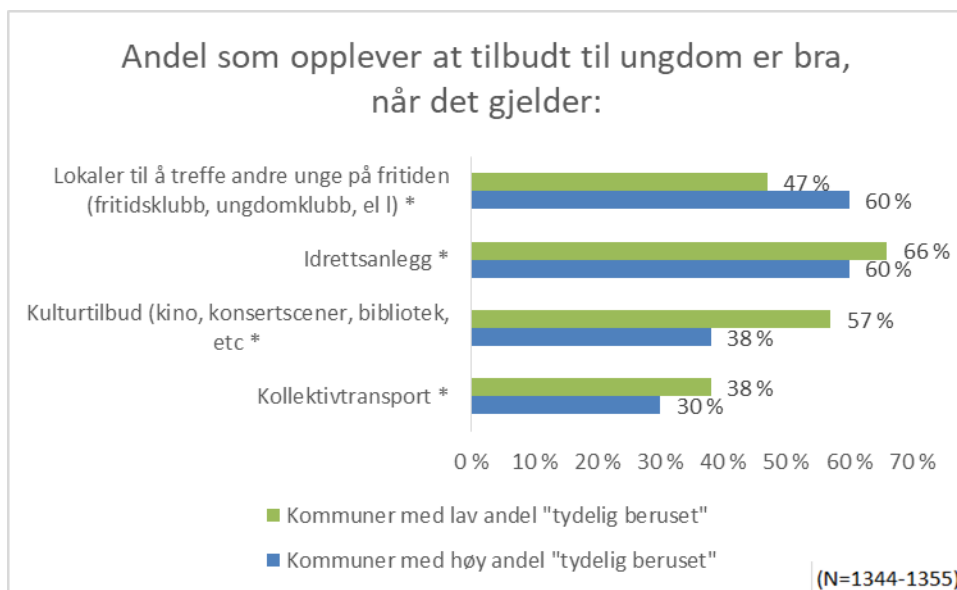
Variabelen over måler om de er med i organisasjoner, mens neste figur viser hva de er med i.

Figur 15 Deltakelse i aktiviteter, møter, øvelser (*=Sig)

Det er en like stor andel (fire prosent) i begge kommunegruppene som er med i Korps, kor, orkester 3-4 ganger i måneden eller oftere. Andelen som deltar i Kulturskole/musikkskole og er lavere i kommuner der en høy andel av de unge har vært «tydelig beruset», med 7 mot 12 prosent. Forskjellen er signifikant (Sig:0.001). Det samme gjelder deltakelse i idrettslag, der er forskjellen noe større, med 41 mot 51 prosent, også dette er en signifikant forskjell (Sig:0.000). Den største forskjellene mellom kommunegruppene handler om å være med i Fritidsklubb. Her rapporterer 29 prosent fra kommunene med høy andel «tydelig beruset» om deltakelse, mot 16 prosent i den andre kommunegruppen, en signifikant forskjell på Sig:0.000. Det er altså signifikant forskjeller mellom gruppene når det gjelder tre forhold: Deltakelse i Kulturskole, Idrettslag og Fritidsklubb. De signifikante forskjellene går i samme retning når det gjelder Kulturskole og Idrettslag, og det er høyest deltakelse i kommunegruppen med lav andel «tydelig beruset». Sammenhengen er motsatt for deltakelse i Fritidsklubb, betydelig flere deltar i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset». Deltakelse i Idrettslag viser seg å være den aktiviteten flest ungdom i begge kommunegruppene er engasjert i.

Det er variasjon i hvor stor grad ungdommene er fornøyd med lokale fritidstilbud. Figuren under omhandler fornøydhetsgrad med ungdomslokaler, idrettsanlegg og kollektivtransport.

Figur 16 Fornøydhetsgrad med fritidsklubb, idrettsanl., kulturtilbud, kollektivtransport (*=Sig)

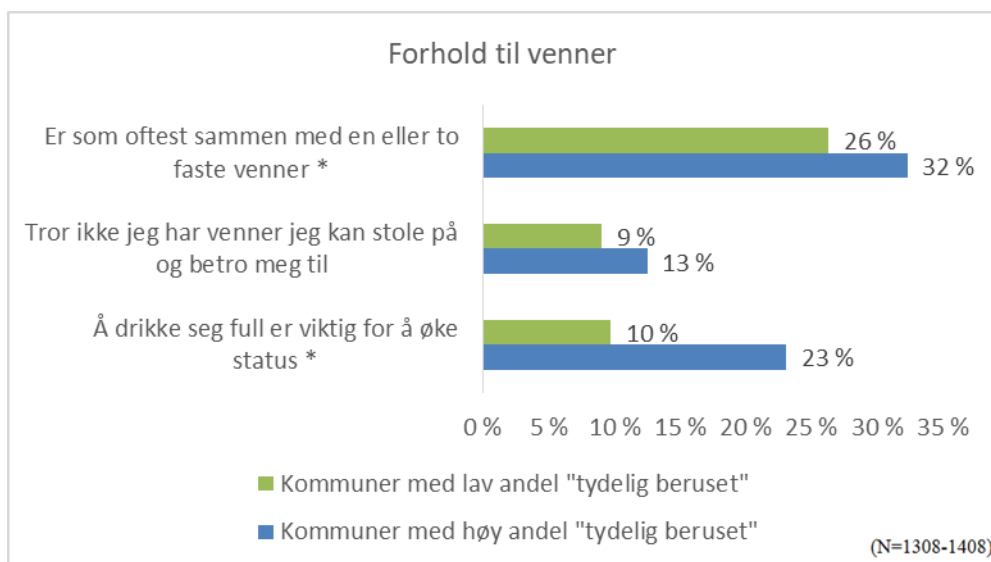
Det er flest ungdom i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» (60 mot 52 prosent) som mener det lokale tilbudet fritidsklubb/ungdomsklubb er bra. Det er derimot færre i denne

kommunegruppen som er fornøyd med idrettsanlegg (59 mot 64 prosent), kulturtilbud (38 mot 57 prosent) og kollektivtransport (29 mot 41 prosent). Det er betydelige forskjeller mellom kommunegruppene på alle disse nærmiljø-forholdene, og alle forholdene er signifikante (hhv. 0.000, 0.014, 0.000 og 0.001).

5.4.4 Vennskap og personlig støtte

Venner inngår som betydningsfulle andre i studien. Figuren under viser resultater på spørsmål om forhold til venner.

Figur 17 Forhold til venner (*=Sig)

På alle spørsmålene i denne figuren er det høyere forekomster i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» enn i den andre kommunegruppen. 32 prosent (mot 26 prosent) rapporterer at de som oftest er sammen med en eller to faste venner, en signifikant forskjell (Sig:0.016). 13 prosent (mot ni prosent) tror ikke de har venner de kan stole på og betro seg til. Nær en fjerdedel (23 prosent) mener at det å drikke seg full er viktig for å øke status. Dette er en signifikant forskjell (Sig:0.000) i forhold til kommunegruppen med lav andel «tydelig beruset», der 10 prosent rapporterer om det samme.

Figuren under viser andelen unge som ville søkt hjelp i sine nære relasjoner.

Figur 18 Nære relasjoner (*=sig)

Ungdommene i kommuner med høy andel «tydelig beruset» har jevnt over færre de vil søke hjelp hos hvis de har et personlig problem og trenger å snakke med noen. 74 prosent i denne kommunegruppen vil snakke med sine foreldre, mot 78 prosent i den andre gruppen. Dette er en signifikant forskjell (Sig:0.040). Andelen som ville søkt hjelp hos andre i familien er omtrent lik, med 61 mot 63 prosent. Andelen som vil søke hjelp hos sine venner, er 83 mot 88 prosent. Også dette er en signifikant forskjell mellom kommunegruppene (Sig:0.005). Å søke hjelp hos lærer eller andre ansatte på skolen er den eneste verdien i dette spørsmålet der flere fra kommuner med høy andel «tydelig beruset» svarer bekreftende. Andelen her er 52 mot 47 prosent. Henholdsvis 28 og 32 prosent ville snakket med helsesøster eller andre i skolehelsetjenesten.

5.5 Oppsummering av hovedfunn

Det drikkes mer alkohol i Nord-Norge enn i resten av Norge. Det er en jevn økning i alkoholbruken og andelen som har vært «tydelig beruset» fra 8. trinn til VG3, med størst utfall i overgangen mellom ungdomstrinn og videregående trinn. Kjønnforskjellene er små på alle klassetrinn, men det er jevnt over flere jenter som drikker enn gutter. Mange har sin alkoholdebut tidlig i tenårene, 20 prosent av de som har drukket alkohol i Nord-Norge debuterte før de fylte 13 år.

De lokale variasjonene i alkoholbruken i ungdomstrinnet i Nord-Norge er betydelige. I kommunen som kommer dårligst ut, har 60 prosent av ungdomsskoleelevene «drukket alkohol», mens kommunen med den laveste andelen er på 20 prosent. Andelen som har vært «tydelig beruset» er lavere, men også her er variasjonen betydelig. Kommunen med størst andel unge som har vært «tydelig beruset» er på 30 prosent, og den laveste andelen er på fire prosent.

Det ble etablert to kommunegrupper for å tydeliggjøre forskjellen mellom kommuner der andelen ungdomsskoleelever som har vært «tydelig beruset» er høy og lav. Gjennomsnittlig har 26 prosent vært «tydelig beruset» i den ene kommunegruppen, og åtte prosent i den andre.

Når det gjelder risikoatferd, er den betydelig i begge kommunegruppene, men der flest drikker alkohol, er det mest risiko i forhold til å være passasjer når sjåfør er beruset. Sammenhengen mellom alkohol og cannabis er tydelig, og det er en høyere andel som har brukt cannabis i kommunegruppen som har den høyeste andelen som har vært «tydelig beruset». Begge disse er signifikante forskjeller.

De to vanligste måtene å skaffe seg alkohol på i begge kommunegruppene er via sosial langing og med å ta alkohol hjemme. En liten andel i begge kommunegruppene kjøper selv alkohol på butikk og utested.

Foreldre i kommunegruppen der færrest drikker, har bedre kontroll med ungdommene i fritiden, og tydeligere grenser i forhold til drikking. I denne kommunegruppen har det også lavere status å drikke, enn i den andre kommunegruppen. Forskjellene er signifikante.

Det er ingen forskjell i opplevd familieøkonomi mellom gruppene. Likevel er det en lavere andel mødre og fedre som har høyere utdanning i kommunegruppen med høyest andel unge som har vært «tydelig beruset». Utdanningsforholdene er signifikante.

Skoletrivselen er lavere, flere skulker og det å være skoleflink gir lavere status i kommunegruppen der flest drikker. Alle disse forholdene er signifikante.

Deltakelse i organisasjoner/idrett/lag/foreninger i fritiden er også lavere der flest har vært «tydelig beruset». Deltakelse i fritidsklubb/ungdomsklubb er derimot høyest i kommunegruppen der flest har vært «tydelig beruset». Fornøydhet med kollektivtransport er lavere der flest drikker. Alle disse tre forskjellene mellom kommunegruppene er signifikante.

Det er en høyere andel som har 1-2 faste venner i kommunegruppen med høy andel som har vært «tydelig beruset». Når det gjelder å ha personlig støtte, er det færre i kommunegruppen der flest drikker, som opplever dette. Begge disse forholdene er signifikant forskjeller mellom kommunegruppene.

Resultatene som det er redegjort for i dette kapitlet belyses videre på bakgrunn av teori og forskning som er presentert tidligere i oppgaven.

6. Analyse og drøfting

I dette kapittelet analyseres og tolkes empirien bakgrunn av teori som kan forklare forhold ved levekår i kommunene, og tidligere forskning innen tematikken. Overskriftene i kapitlet speiler de fire delspørsmålene problemstillingen er operasjonalisert i.

6.1 Hva er status på alkoholbruk blant unge i Nord-Norge

Regjeringens opptrappingsplan på rusfeltet ser på problematisk alkoholbruk som et samfunnsproblem, som samfunnet må ta ansvar for å jobbe med (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b). Ungdommene fyller 18 år fra våren andre året på videregående skole, som også er lovlig alder for alkoholbruk. Likevel har nesten halvparten av ungdommene i Nord-Norge og Norge vært «tydelig beruset» allerede første året på videregående (se figur 1). Sammenhengen mellom tidlig alkoholdebut og alkoholrelaterte problemer er velkjent (Torsheim et al., 2015), og det er behov for tydelige signaler og strategier fra myndighetene som bygger opp om 18 årsgrensen for alkohol. Ifølge alkoholloven har aldersgrensen til hensikt å beskytte ungdom mot alkoholrelaterte skader (AL §1-1). Det alkoholforebyggende perspektivet mangler imidlertid i #Ungdomshelse - regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021, som syv departementer står bak. Riktignok er det uttalt at «Regjeringen vil styrke samarbeidet på tvers av sektorer for å skape et samfunn som fremmer god helse» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 20), men det fokuseres utelukkende på forhold tilknyttet ungdom som allerede har etablert rusrelaterte problemer, og ikke på viktigheten av å forebygge at problemer oppstår (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). I Bronfenbrenners økologiske systemteori (Bronfenbrenner, 1979), ligger lover og føringer fra staten i makronivået, og kan gi viktige påvirkninger helt ned på individnivå. En måte å tolke regjeringens ungdomshelsestrategi på, er at den er regjeringens uttrykk for at rusmiddelforebygging ikke er en del av det generelle folkehelsearbeidet, men at problemet i noen grad privatiseres tilbake til familier. Imidlertid er rusmiddelforebygging tema i Program for folkehelsearbeid i kommunene (Helsedirektoratet, 2018b), der det er opp til deltakende kommuner å velge om tiltaksutviklingen skal handle om psykisk helse eller rusmiddelforebygging.

I Nord-Norge drikker en høyere andel elever alkohol enn gjennomsnittsungdommen i Norge. Forskjellen gjelder i alle klassetrinn i ungdomsskolen og i videregående skole (se figur 3).

Det er flere jenter enn gutter som drikker seg «tydelig beruset» i alle trinn i Nord-Norge. Slik er det også gjennomsnittlig i Norge, med unntak av 8. trinn og VG3. Alkohol spiller sosiale og kulturelle roller, og kan være naturlig del av ungdomstiden (Aalmen & Henriksen, 2018). Denne studien viser at alkoholen spiller en rolle litt vel tidlig for en stor andel unge. Kulturen for alkoholbruk kan tolkes til å være mer liberal i Nord-Norge enn det som er vanlig i Norge. Bronfenbrenners (1979) makrosystem viser kulturens betydning og hvordan den påvirker de andre systemene i modellen og spiller roller i forhold til individenes utvikling.

Helsedirektoratet rapporterer/måler alkoholbruken fra 15 år og oppover, dette er også debutalderen for alkohol i Norge (Hole, 2014). Når empirien viser at 20 prosent av elevene på 8. trinn har «drukket alkohol» i Nord-Norge, debuterer også en andel i yngre tenår (se figur 4). I Nord-Norge har hele 20 prosent av de som har drukket alkohol startet før de ble tenåringer, altså før de fylte 13 år. Overganger mellom barne- og ungdomsskole, og mellom ungdoms- og videregående skoler såkalte økologiske overganger (Bronfenbrenner, 1979), kan gi positive muligheter for ungdommene, men også være risikofaser i forhold til å få nye relasjoner til miljøer der alkohol brukes. Hva som skjer mellom barneskolen og ungdomsskolen kommer ikke frem i denne studien, men det bør knytte seg bekymring til den høye andelen som har «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset» allerede i starten av ungdomsskolen. Datamaterialet viser en nokså jevn økning i andelen som drikker alkohol fra 8. trinn og til VG3. Den største økningen er likevel mellom ungdomstrinnet og videregående skole, noe som kan tyde på at elevene følger trendene med drikking når de blir elever i videregående skole. De aller fleste voksne nordmenn drikker alkohol, og denne normen ser ut til å etablere seg allerede før elevene i Nord-Norge går ut av videregående skole. Andelen kvinner og menn i Norge som drikker alkohol er henholdsvis 80 og 85 prosent (Folkehelseinstituttet, 2018a). En like høy andel drikker alkohol allerede i VG2 i Nord-Norge, men med motsatte forhold for kjønn, 84 prosent av jentene og 80 prosent av guttene (se figur 2). Andelen øker ytterligere i VG3, der 94 prosent av jentene rapporterer at de har drukket alkohol, og 92 prosent i VG3, altså betydelig høyere enn andelen voksne i Norge.

Bronfenbrenners (1979) Cronosystem referer til tidens betydning, og at hendelser i de unges liv kan få ulik betydning i forhold til når det inntreffer. Dette er relevant i forhold til når alkoholdebuten skjer, fordi tidlig debut har direkte sammenheng med senere forbruk av alkohol og alkoholrelaterte skader, jf. Torsheim et al. (2015) sin forskning på debutalder for alkohol. Heradstveit (2017) viser også i sin forskning til en nær sammenheng mellom alkohol og skoleutfordringer Alderen for alkoholdebut kan også gi betydning for sosiale forhold,

siden det ikke er sosialt akseptert at svært unge drikker seg beruset (Øia, 2006). Tilknytning til miljøer der alkoholbruk er attraktivt kan gi såkalt negativ sosial kapital (Schiefløe, 2015), og være til hinder for tilknytning til sosiale miljøer som er beskyttende mot rusbruk.

Tittelen på masteroppgaven «Ungdoms bruk av alkohol – et spill av tilfeldigheter?» speiler seg i figur 5. Her presenteres andelen av ungdommer som har «drukket alkohol», og vært «tydelig beruset» i alle 51 kommunene som er med i denne studien, samt Svalbard. Kan det være *et spill av tilfeldigheter* som skaper disse variasjonene? For variasjonene er betydelige. Andelen ungdomsskoleelever i kommunene som har «drukket alkohol» varierer fra 20 til 60 prosent, og andelen som har vært «tydelig beruset» varierer fra fire til 30 prosent.

Norgesgjennomsnittet for å ha vært «tydelig beruset» er i 2018 på 12 prosent (Bakken, 2018c). De nordnorske kommunene plasserer seg både langt under og langt under norgesgjennomsnittet. Disse variasjonene viser at resultater fra lokale undersøkelser er viktig for kommunene, slik at lokalt folkehelsearbeid kan bygges på lokale utfordringer (Folkehelseloven, 2011).

I mange av kommunene er det en stor forskjell mellom andelen som har «drukket alkohol» og vært «tydelig beruset». Det er bakgrunnen for min ambivalent til å bruke «tydelig beruset» som avhengig variabel, som jeg drøftet i metodekapitlet. Elevene kan ha lagt til grunn ulike forhold når de rapporterer om de har vært «tydelig beruset», og med det påvirket validiteten i undersøkelsen. Under- og overrapportering i alkoholspørsmål, er vanlig (Skog, 2005).

Fornuften tilsier at det ville vært naturlig at elever i ungdomstrinnet blir «tydelig beruset» av (også en liten mengde) alkohol, men elevene rapporterer i mye større grad at de har «drukket alkohol», enn at de har vært «tydelig beruset». Beruselsesmålet blir brukt i Ungdata-rapportene, og legges (sammen med annen data) til grunn for det alkoholpolitiske arbeidet i kommunene, og i forskning om alkoholspørsmål. Disse analysene (figur 5) viser at alkoholvariabelen, så vel som beruselsesvariabelen bør hensyntas i kommunenes folkehelsearbeid.

Når så mange i ungdomstrinnet bruker alkohol, er det lett å være enig i uttalelsen til forsker Mari-Anne Sørli, på Forskning.no (2016): «Vi må ikke være naive og tro at barn ikke drikker før de kommer i tenårene. Noen gjør nemlig det». Ifølge (Torsheim et al., 2015), vil en del av de som debuterer tidlig utvikle rusmiddelproblemer. Disse må fanges opp og gis hjelp tidlig, noe som uttales som særlig viktig i regjeringens folkehelsepolitikk (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012) og i #Ungdomshelse - regjeringens strategi for ungdomshelse

2016-2021 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Imidlertid viser evalueringen av opptrappingsplanen for rusfeltet (Hansen et al., 2018), at andelen tiltak med mål om å fange opp unge med milde og kortvarige rusmiddelproblemer og/eller psykiske problemer/lidelser faktisk har gått ned fra 81 prosent i 2016 til 79 prosent i 2017. Dette til tross for at kommunene har rapportert at Rus er kommunenes viktigste folkehelseutfordring (Helgesen et al., 2014).

Sammenhengen mellom alkoholbruk og fysiske og sosiale skader er velkjent (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012). Det er nærliggende å tro at det vil bli store helseforskjeller mellom kommuner der en stor andel unge starter å drikke tidlig i tenårene og kommuner der alkoholdebuten skjer senere, hvis risikodrikkere ikke fanges opp. Utjevning av sosial ulikhet har vært på agendaen til myndighetene i lang tid, og fremmes også i den siste folkehelsemeldingen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2019). De samfunnsøkonomiske kostnadene tilknyttet alkohol er store (Folkehelseinstituttet, 2018c), og vil kunne påvirke kommuneøkonomien. Dette er viktig å ta med i arbeidet med å utjevne sosiale helseforskjeller (Folkehelseloven, 2011).

Variasjonen mellom kommunene i alkoholbruken kan tolkes som at kommunene i varierende grad lykkes med det lokale folkehelsearbeidet på alkoholfeltet. Det åpner for spørsmål om lovreguleringer følges godt nok, og om kommunen jobber målrettet nok for å beskytte ungdom mot alkoholens uheldige virkninger (Alkoholoven, 1989, § 1-1), og om statlige veiledere når ut i kommunene. På den andre siden kan det være at sentrale føringer ikke «virker» lokalt, og at det må settes mer trykke på lokale forhold, jf. historien om orangerussens inntog i kommunen nordpå. Dette løfter spørsmål om maktforhold mellom sentrale myndigheter og lokal alkoholpolitikk. Kommunenes alkoholpolitikk er underlagt Statlige myndigheters makt, for eksempel gjennom alkohollovgivningen. Lokal kultur, normer og forventninger vil påvirke hvordan lokale politikere utnytter handlingsrommet i alkoholpolitikken. På den ene siden vil lovens rammer sette begrensninger for hvor liberal alkoholpolitikken kan være, på den andre siden kan den lokale kulturen sette begrensninger for hvor streng politikken kan være.

Bronfenbrenners (1979) økologiske modell tilsier at oppvekstmiljøet påvirkes av forhold som ulike sektorer i kommunen har ansvar for. Jeg ser etter forhold på tvers av politikkområder i kommunene som kan ha sammenheng med alkoholbruk, og videre analyser vil handle om forhold det kan jobbes forebyggende med på kommunenivå. To kommunegrupper ble etablert

for å skape tydelige forskjeller mellom kommuner der en høy andel, og en lav andel unge har vært «*tydelig beruset*». Kommunegruppene blir i analysene sett opp mot hverandre i en rekke forhold i oppvekstmiljøet. Videre analyseres og drøftes resultater fra sammenligninger av oppvekstforhold i kommunegruppene.

Det viser seg at er en betydelig høyere andel ungdommer som har vært «*tydelig beruset*» i kommunegruppen med høy andel «*tydelig beruset*», med 26 prosent, mot 8 prosent i kommunegruppen med lav andel «*tydelig beruset*» (se figur 6). Norgesgjennomsnittet er som nevnt på 12 prosent. En reduksjon i alkoholbruken, jf. WHO's mål (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015b), vil kunne gi gode helsegevinster i begge kommunegruppene, men særlig i den med høyest andel unge som drikker. Forebyggingsparadokset (Mørland & Waal, 2016) referer til det paradoksale med at universell forebygging, er det som er mest lovende for å få ønskede resultater også i forhold til risikogruppen. Når en fjerdedel av ungdomsskoleelevene i den ene kommunegruppen har debuterte med alkohol, må det kunne sies at risikogruppen er rimelig stor, og at universell forebygging på ingen måter er et paradoks.

Alkoholbruk i ung alder har ofte sammenheng med annen risikoatferd (Torsheim et al., 2015), og jo yngre de unge er når de debuterer med alkohol, jo større er sjansen for annen risikoatferd (Grundbaum et al., referert i Torsheim et al., 2015). Trafikk og alkohol er en uheldig kombinasjon, og andelen som kjenner til at andre ungdommer har kjørt i beruset tilstand, og andelen som selv også vært passasjer når sjåføren har vært beruset, er uten tvil høyest i kommunegruppen med høy andel «*tydelig beruset*» (se figur 7). Sistnevnt er også en signifikant sammenheng. Det er derimot ingen forskjell i forhold til å ha vært i slåsskamp, men andelen må sies å være høy i begge kommunegruppene når en fjerdedel rapporterer om det. For en del ungdommer leder eksperimentering med alkohol til bruk av hasj/marihuana/-cannabis (Grundbaum et al., referert i Torsheim et al., 2015), noe som også bekreftes av respondentene av denne undersøkelsen. Det er signifikant forskjell mellom kommunegruppene i dette spørsmålet. Der det drikkes mest brukes det også mest hasj/marihuana/-cannabis, selv om andelen er forholdsmessig lav i begge kommunegruppene. Det viser seg også at omtrent ingen i ungdomstrinnet bruker hasj/marihuana/cannabis før de har vært beruset på alkohol. Hasjbruk er vel verdt å bekymre seg over, blant annet fordi det er ulovlig, og dermed tett koblet til kriminalitet (Bakken, 2018b).

6.2 Hvilken betydning har tilgjengelighet til alkohol for ungdoms forbruk

Totalkonsumteorien sannsynliggjøre forholdet mellom tilgjengelighet og forbruk av alkohol. Lett tilgang til alkohol fører til mer drikking (Babor et al., 2010). Denne teorien har ingen aldersgrense. Den gjelder for voksne og vil gjelde for ungdom. Lovlig aldersgrense for kjøp av alkohol er som kjent 18 år i Norge. Likevel får elever i ungdomstrinnet tak i alkohol, og noen har til og med drukket alkohol før de kom i tenårene. I begge kommunegruppene er sosial tilgang til alkohol dominerende, noe som stemmer med Babor et al. (2010) sin forskning. Det er naturlig at andelen som skaffer seg alkohol på ulike måter er høyere i kommunegruppen der en høy andel unge har vært beruset. I dette spørsmålet kunne ungdommene krysse av på flere svaralternativer, derfor blir forekomstene til sammen svært høye (se figur 9).

Halvparten av ungdommene i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset», og en tredjedel i den andre gruppen skaffer seg alkohol ved at de «Får av venner, eller de kjøper for meg». Det er ikke spurt om disse vennene er over eller under 18 år. Det er svært få foreldre som gir alkohol til sine ungdommer, noe som rimer med at foreldre er restriktive (Henriksen, 2015), og mer enn før har en oppdragerstil med tydelige grenser overfor alkoholbruk (Pape, Rossow & Brunborg, 2018). Dette er en positiv trend, siden ungdom som får alkohol av foreldrene faktisk drikker mer enn andre ungdommer (Henriksen, 2002). Det som er påtagende er at en svært stor andel unge tar alkohol hjemme. Det er blant de to vanligste måtene å skaffe seg alkohol på, og det gjelder i begge kommunegruppene (42 prosent og 29 prosent). Dette tyder på at en del foreldre ikke har kontroll på sin egen alkoholbeholdning, og muligens lar disse foreldrene seg lure av tillitsforholdet som er vanlig mellom foreldre og ungdom (Øia, 2013), og stoler mer på ungdommene enn det er grunn til å gjøre.

En liten andel, og den er ganske lik i begge kommunegruppene, rapporterer at de kjøper på butikk, vinmonopol eller utested. Dette underbygger Juventes (2018) erfaring med testkjøp, der det viste seg at mindreårige fikk kjøpt alkohol i 79 prosent av de kommunene i Nordland, Troms og Finnmark som testkjøpene ble utført i. Det var riktignok få av de kommunene som er med i empirien i min studie, men det viser likevel en trend når en så stor andel av testede butikker i kommuner faktisk selger til mindreårige. Salg til mindreårige er ikke lovlig, og dette viser at kommunene bør følge opp salgssteder med opplæring og kontroller, og jobbe forebyggende mot sosial langing (Babor et al., 2010). Samarbeid mellom kommune, skjenkenæring og politi kan gi gode resultater (Rambøll Management Consulting, 2016).

I forhold til Bronfenbrenners økologiske systemteori (1979), ligger reguleringer i alkoholloven i makrosystemet, mens kommunens systemarbeid med håndtering av alkoholloven ligger i eksosystemet. Dette viser at ungdommen kan påvirkes av forhold i både makro- og eksosystemene, og av den nære sammenhengen mellom systemene.

Totalkonsumteorien viser at tilgjengelighet har en direkte effekt på alkoholforbruk, og dermed også på alkoholrelaterte problemer. Med bakgrunn i den teorien, er det nært å tro at det totale alkoholkonsumet i kommunegruppen der en høy andel har vært «tydelig beruset» er høyere enn i den andre kommunegruppen. Med å begrense tilgjengeligheten til alkohol vil forbruket reduseres (Babor et al., 2010). Å redusere tilgjengeligheten i salgs- og skjenkesteder ligger innenfor kommunens handlingsrom i alkoholloven.

Kommunene kan redusere ungdoms eksponering for rus med å ikke gi skjenkebevilling på arenaer ungdom ferdes, for eksempel på idrettsanlegg og kulturarrangementer. Rambøll Management Consulting (2016) viser til at slike tiltak har gitt positive effekter.

Å føre en stram alkoholpolitikk kan være samfunnsøkonomisk lønnsomt, sett fra et helseperspektiv. Det kan være utfordrende for politikere å sette helseinteresser foran næringsinteresser når argumenter fra næringsviden relateres til økt sysselsetting, bolyst og trivsel, som kom frem i artikkelen fra NHO i Avisa Nordland (an.no). Politikken skal uansett hensynta folkehelselovens § 1, og legge «helse i alt vi gjør» til grunn for politiske veivalg (Folkehelseloven, 2011).

6.3 Hvordan påvirkes de unges drikking av holdninger fra betydningsfulle andre

Hvilke holdninger samfunnet har til tenåringsdrikking vil gi betydning for hvordan fenomenet blir håndtert. Det har blitt mer vanlig å drikke alkohol, og flere voksne drikker nå enn før (Iversen, 2013). Foreldres holdninger til egen alkoholpraksis tillegges betydning, fordi ungdommene gjerne etablerer lik praksis som dem (W. Pedersen, 2015). Forskjellene i kommunegruppene kan derfor tolkes til at foreldrene i kommunegruppen med høyest andel unge som har vært «tydelig beruset» drikker mest, dette er imidlertid ikke målt i denne studien. Foreldreholdninger til ungdoms alkoholbruk tillegges også stor betydning (Pape, Rossow & Brunborg, 2018). Foreldre som kjenner vennene til sine ungdommer og har god oversikt over hvem de er sammen med på fritiden, og hvor de er, antas å være de beste forebyggerne av rusmiddelmisbruk på den private arenaen (Torsheim et al., 2015) (se figur 10). Denne studien bekrefter dette, selv om forskjellene mellom kommunegruppene er små.

Den største forskjellen kommer frem i andelen som har vært borte en hel natt uten at foreldrene har visst hvor de er. Andelen foreldre her har litt mindre kontroll på sine ungdommer, noe som kan tolkes til at foreldrene ikke har en åpen og god kommunikasjon med ungdommene (Torsheim et al., 2015). Det er signifikante forskjeller mht det å kjenne vennene de er sammen med på fritiden, og om de har kontroll på ungdommene nattestid. Slike forhold kan sees i lys av foreldrenes nettverk. Foreldre som har god kontakt med hverandre, enten i form av at de er kollegaer, eller er sammen i fritiden, vil sammen kunne utøve sosial kontroll på ungdommene. I de nordnorske kommunene som er med i denne studien er det relativt få innbyggere i hver kommune. Foreldre med rike sosiale nettverk har en bedre mulighet til å sammen ha kontroll på hva ungdommene sysler med. Det er dette (Bronfenbrenner, 1979) betegner som en styrke med mesosystemer.

Foreldres regler og forventninger har som nevnt stor betydning for om ungdom bruker alkohol (Mørland & Waal, 2016). Foreldre har blitt mer restriktive, og 18 årsgrensen har etter hvert blitt en vanlig grense å forfekte overfor de unge (Henriksen, 2012). Det er flere foreldre som er tydelige på at ungdommene ikke får lov å drikke alkohol i kommunegruppen der det er færrest som har vært «tydelig beruset». Denne forskjellen er signifikant, og bekrefter tidligere forskning om foreldrenes betydning. Det er fortsatt en andel elever, i begge kommunegruppene, som ikke vet om de får lov å drikke (se figur 11). Her tegner det seg et forebyggingspotensiale, siden ungdommer tar med seg foreldrestemmen helt inn på festen «Jeg har på en måte mammas stemme med meg i bakhodet, og hører hva hun ville sagt og ment om drikking (...)», (Aalmen & Henriksen, 2018, s. 11). Andelen foreldre som gir ungdommene lov til å drikke er små i begge kommunegruppene. En forklaring på at de er liberale kan være kulturbetinget. I noen samfunn har konfirmasjonen vært sett på som en grense for når det er akseptert å begynne å drikke, mens det andre steder fastholdes på 18-årsgrensen. Bronfenbrenners chronosystem (1979) viser tidens betydning i ungdoms utvikling, og det er sannsynlig at ungdom som begynner å drikke i konfirmasjonsalderen har større sjanser for alkoholrelaterte problemer enn de som begynner når de er 18 år. Chronos referer også til samfunnsmessige endringer som skjer over tid. Tidligere var konfirmasjonen var en vanlig grense mange steder for når ungdom fikk lov til å drikke. Dette har endret seg, og som Henriksen (2012) avdekker har kulturens grense nærmet seg den lovlige 18-årsgrensen.

Respondentene til denne studien er under aldersgrensen for å komme inn på utesteder. De er ikke spurt om hvor de drikker, men når vi vet at halvparten av drikkeepisodene i denne

målgruppen skjer i private hjem (Storvoll, Rossow & Pape, 2010), er det naturlig å anta at det i all hovedsak skjer på hjemmefester. Foreldrekontroll på hjemmefester kan være med på redusere alkoholdrikking i denne aldersgruppen (Kristjansson et al., 2015). Dette kan være en måte å utøve kontroll på sosial langing (Babor et al., 2010). Slike tiltak på hjemme/fritidsarenaen kan være lettere å få til når det eksisterer kontakt mellom foreldre, og de har felles holdninger til ungdoms alkoholbruk jf. Bronfenbrenner (1979).

Vennenettverk er viktig for sosial tilhørighet og sosial utvikling. Forholdet til venner ser ut til å være mindre støttende og positivt i kommunegruppen med høyest andel ungdom som drikker (se figur 17). Færre har venner de kan stole på og betro seg til, eller lufte sine personlige problemer med. Forskjellene mellom kommunegruppene i disse spørsmålene er der, selv om at de ikke er spesielt store eller signifikante. Signifikansen på de to sistnevnte var 0.06. Her ser vi et eksempel på at en sammenheng som kan ha betydning forkastes på bakgrunn av at grensen for signifikans er satt på 0.050. Dette funnet bekrefter altså ikke W. Pedersen (2015) og Andersen og Dalen (2017) sin forskning som viste at ungdom med sterke relasjoner til venner drikker mer enn andre ungdommer. En forklaring her kan være at empirien i deres forskning var fra videregående nivå, og at vennenes betydning veier mer her enn på ungdomstrinnet. Vennene blir viktigere påvirkere enn foreldrene når ungdom blir eldre, og foreldrene får mindre mulighet til å beskytte ungdommene. Ungdommer som er mest sammen med en eller to faste venner, debuterer tidligst med alkohol (Torsheim et al., 2015). Dette viser også min studie, og sammenhengen er signifikant. Vi vet at ungdom drikker sammen med andre ungdommer, på fest eller i andre anledninger ungdommer møtes. Ungdom uten venner debuterer senere med alkohol, og drikker mindre (W. Pedersen, 2015).

Andelen som gir status til det å drikke seg full er høyere, og signifikant i kommunegruppen med høyest andel som har vært «tydelig beruset». Når fylla gis status i vennegjengen, er det en risiko for at det blir normen i for alkoholbruk, som læres videre mellom deltakerne i den sosiale gruppen. Kolind (2010) avdekket denne sammenhengen i sin forskning om ulike drikkekulturer i vennegjenger. Mens mainstream-unge var opptatt av å håndtere både drikking, god atferd og skoleprestasjoner, tok mainstream-brydere avstand fra slike positive holdninger, så på det å ta risiko og slåssing som viktige verdier, og orienterte seg mot andre nettverk utenfor skolen. Vennerelasjoner som gir fylla status kan på bakgrunn av dette sees på som negativ kapital, en kapital som ikke nødvendigvis hjelper ungdommene videre i ungdomstiden (Schiefløe, 2015).

6.4 Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk

Helsefremmende innsatser har som mål å fremme helse og livskvalitet (Hauger, 2018), noe som ansees som betydningsfullt i det rusmiddelforebyggende arbeidet (Helsedirektoratet, 2018a). Viktige ungdomsarena er hjemmebanen, skolen og fritidsarenaen. Positive og negative faktorer på arenaene kan ha betydning for ungdoms påvirkning i forhold til alkoholbruk (Iversen, 2013). Videre analyseres ulikheter i de to kommunegruppene mht familieøkonomi, skoletrivsel og andre forhold ved skolen, organisasjonsdeltakelse og nettverk.

Det er store forskjeller i sosioøkonomiske forhold i Norge, og forhold mellom utdanning, inntekt og helse er velkjent. Foreldrene klassetilhørighet har stor betydning for barns tilgang til ressurser (Bourdieu, 1984). Ungdommene ble spurt om deres egen opplevelse av familieøkonomien, og resultatene på dette spørsmålet er likt mellom kommunegruppene. Det viser seg likevel at en større andel unge som har foreldre uten høyere utdanning, drikker alkohol (se figur 12). Denne sammenhengen gjelder både i forhold til mors og fars utdanning, og er signifikante. Dette viser en sammenheng mellom økonomisk/kulturell kapital (Bourdieu, 1984) og ungdommenes alkoholbruk. Sett i forhold til Bourdieus (1997) sosiale rom (se modell 4), vil kommunegruppen med lavest andel unge som har vært «tydelig beruset», ha den høyeste andelen foreldre plassert høyt oppe i det sosiale rommet. Og motsatt, den andre kommunegruppen har en høyere andel foresatte lengre ned i det sosiale rommet. Funnet i studien harmonerer med Pape, Rossow, Andreas, et al. (2018) som viser en sammenheng mellom lav sosioøkonomisk status og drikking i yngre tenår. I en studie av danske unges drikkekultur avdekket også M. U. Pedersen og Kolind (2010) at det hersket ulike regler for rusbruk avhengig av sosioøkonomisk bakgrunn, og de unge reagerte ulikt på rus ut fra sosiale betingelser. Pedersen (2015) har påvist motsatt sammenheng på individnivå, med at ungdom av foreldre med mye ressurser drikker mest. Muligens kan denne forskjellen i funn forklares med respondentenes alder, med at det er ulike årsaker til alkoholbruk i ungdomstrinn og videregående skole.

Sammenhengen mellom lavinntekt og tenåringsdrikking er bekymringsfullt med tanke på at ungdommer fra lavinntektsfamilier har færre faktorer som beskytter dem, og derfor i større grad står i risiko for å utvikle alkoholrelaterte problemer (W. Pedersen, 2015). Lav sosial kapital kan på den ene siden ha betydning for risikofylt drikking, på den andre siden kan rusmiddelmisbruk føre til fattigdom (Frønes, 2011). Dette er en uheldig dobbelvirkning, som

viser viktigheten av målsettingene om utjevning av sosial ulikhet, jf. blant annet Folkehelseloven (2011, §1). I kommunegruppen med høy andel unge som har vært «tydelig beruset», kan det på bakgrunn av dette knyttes bekymring til sammenhengen mellom alkoholbruk og sosial kapital. Sosial reproduksjon er en utfordring, og fører til at ungdommene får ulike oppvekstvilkår og livssjanser. Skolen er en viktig arena for dette arbeidet, og gjennomføring av videregående skole er særlig viktig i et sosialkapitalperspektiv. Samtidig er skolen en arena som er best tilpasset dem med mest kapital. Bourdieu (1984) forklarer dette med at det er de med mest kulturell kapital som sitter med makta til å bestemme innholdet i skolen, og preger skolen i forhold til det.

De høyeste samfunnsklassene har bedre forutsetninger for å hjelpe sine barn til å lykkes i skolen (Andersen, 2009), på samme måte som at barns utenforskap følger foreldrenes utenforskap (Frønes, 2018). Det sosiale rommet illustrerer viktigheten av at skolen må tilpasses alle, uavhengig av hvor generasjonen over plasserer seg. Familier høyt oppe i det sosiale rommet vil påvirke ungdommene på en annen måte enn de som befinner seg lengre ned i rommet. Denne sammenhengen kan forklares med at barn og unges habitus (Bourdieu, 1984) formes gjennom oppveksten av den klassen de er en del av, og de verdier og holdninger som hersker. Tilgangen til ressurser og læring mellom generasjoner tillegges stor betydning for de unges muligheter.

Skolen er en viktig arena for faglig og sosial læring, og for mange ungdommer er skolen den eneste arenaen de treffer andre ungdommer på. Det er lett å forstå at skoletrivsel er viktig. Helse- og omsorgsdepartementet (2012) fremhever godt læringsmiljø og gode relasjoner mellom elever og skole som det beste forebyggingsiltaket. I min studie finner jeg sammenhenger mellom andelen elever som bruker alkohol og forhold til skolen (se figur 13). I kommunegruppen der flest drikker, er skoletrivselen lavere, flere føler at lærer ikke bryr seg, flere skulker og å være skoleflink minsker status. Av disse forholdene, er det signifikante forskjeller i andelen som mistrives, skulker, og som gir skoleprestasjoner lav status. Dårlige skoleprestasjoner og skulk settes i sammenheng med rusbruk i veilederen «Fra bekymring til handling» (Helsedirektoratet, 2010), og forskning av Heradstveit et al. (2017) viser også denne sammenhengen. I «Støttmateriell – Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen» (Helsedirektoratet, 2012), fremmes samarbeid med foreldre som viktig for å skape gode forhold på skolen. Bronfenbrenners (1979) mesosystem gir fokus på betydningen av sterke bånd mellom skole og hjem. Bourdieu (1984) belyser imidlertid at foreldre med lav økonomisk og kulturell kapital opplever dette samarbeidet som konfliktfylt, og deltar dermed

mindre i det. Skole-hjem samarbeid vil være særlig viktig for elevgruppen som rapporterer at tilknytningen til skolen er svak. Opplevelsen av å bli sett på skolen, og nært skole-hjemsamarbeid ble sett som suksessfaktorer for å redusere alkoholbruken på Island (Kristjansson et al., 2015).

I rusforebyggende arbeid kan skolen være arena for foreldrenettverk, der felles holdninger til tenåringsdriking diskuteres. Henriksen (2012) konkluderte i en studie med at 18 årsgrensen står sentralt i slike diskusjoner, mens Demant & Sonne (2010) hevder at slikt arbeid ikke har vært vellykket i Danmark. Henriksen et al. (2014) beskriver skolens rolle i det rusmiddelforebyggende arbeidet som tvetydig, begrunnet med at rusforebyggende innsatser mangler forankring i skolens øverste myndighet, utdanningsdirektoratet. Dette er en faktor som ligger i Bronfenbrenners (1979) makro-nivå, og kan prege de øvrige systemene og få betydning for utvikling og atferd på individet.

Regjeringen har som mål at alle barn og unge skal få muligheten til å «delta jevnlig i én organisert fritidsaktivitet» (Regjeringen.no, 2016). Deltakelse i organiserte aktiviteter sammen med andre unge som har like interesser og jobber mot samme mål, kan skape fellesskapsfølelse, mestring, trivsel og identitet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015a). Sosialisering på fritidsarenaen kan demme opp for manglende god sosialisering på andre arenaer (Helland & Øia, 2006) og ha en oppdragende effekt i forhold til å følge gjeldende regler og normer, for eksempel i forhold til rusbruk. Ifølge Bourdieu (1984) kan en vellykket integrering i sosiale fellesskap bidra til ressursutvikling som har betydning for mange livsområder. Det viser seg at drøye 40 prosent av ungdommene i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset» mangler tilknytning til organisasjon/klubber/lag/forening. Andelen er høyere enn i den andre kommunegruppen, og forskjellen er signifikant. Det tegner seg altså en sammenheng i kommunene mellom manglende deltakelse i organisasjoner/klubb/lag/foreninger, og bruk av alkohol. Andelen som aldri har vært med i organisasjon/klubb/lag/forening er omtrent lik i begge kommunegruppene, men det er en del flere som sluttet allerede før de fylte 10 år. Ungdom som faller utenfor fritidsaktiviteten, mister altså mulighetene og beskyttelsesfaktorene som deltakelse kan gi. Med Bronfenbrenners tenking vil det være en større andel unge i denne kommunegruppen med svake relasjoner til andre. Dette er bekymringsfullt fordi tette og positive relasjoner mellom individer har betydning for utviklingen. Unge som ikke deltar i fritidsorganisasjoner vil være omsluttet av færre mesosystemer enn de som deltar, der samspillet mellom mikrosystemer foregår (Bronfenbrenner, 1979).

Fritidsarenaene drives i all hovedsak av frivillige organisasjoner, der det ikke er lovkrav om å fange opp de som uteblir, slik som det er i skolen. Frivillige organisasjoner har potensiale for ytterligere integrering, og kommunens samarbeid med dem er viktig for å få til et mangfold av tilbud. Manglende deltakelse fra ungdom kan være forårsaket av at tilbudet ikke er treffende og interessant for ungdommene, de finner ikke sitt felt (Bourdieu, 1984) å spille seg ut i. Medvirkning av ungdommer i kommunalt arbeid med fritidsmiljøet er derfor viktig, og er et lovkrav i blant annet Folkehelseloven (2011) og Plan og bygningsloven (2008). Når ungdommer får delta i planlegging av ungdomstilbud, økes mulighetene for at tilbudene blir tilpasset dem. Dårlig økonomi er en vanlig forklaring på at mange barn og unge ikke deltar. Kommunene kan moderere de konsekvensene dårlig familieøkonomi gir ungdommene, med å ta bort økonomi som hinder for deltakelse i fritidsaktiviteter. Slike tiltak ble ansett som viktige bidrag til økt deltakelse på Island (Kristjansson et al., 2015). Men, det er ikke nødvendigvis økonomiske overføringer som skal til, eller flere tilbud å velge i. Manglende deltakelse kan også ha med manglende sosial kapital. På den ene siden utvikles sosial kapital gjennom deltakelse i lag og foreninger, på den andre siden så trenger ungdom sosial kapital for å fungere i fellesskapet i lag og foreninger. Noen barn og unge vil trenger hjelp til sosial integrasjon (Frønes, 2018). Torvik et al. (2019) sin forskning som viser sammenhengen mellom sosial angst i tidlig i tenårene og alkoholproblemer senere i ungdomsårene, viser for eksempel at forebygging av sosial angst også vil være alkoholforebyggende.

Ungdommene er spurt om hvilke aktiviteter/møter/øvelser de er med i (se figur 14), og det viser seg at deltakelse i Korps/kor/orkester og religiøs forening er omtrent like i kommunegruppene. Andelen som er med i kulturskole/musikkskole og idrettslag, samt fornøydhet med idrettsanlegg i nærmiljøet, er høyest (og signifikante) i kommunegruppen der færrest drikker. Dette kan tolkes til at gjeldende normer og regler for alkoholbruk er restriktive, og at ungdommene som deltar i disse sosiale gruppene innordner seg dette. Ungdom som ikke deltar mister den regulerende virkningen dette kan ha (Demant & Sonne, 2010). Søken etter spenning og lykkerus er en av W. Pedersens (2015) forklaring på alkoholbruk. Muligens får en del av ungdommene utløp for dette i aktivitetene de deltar i. Idrettsdeltakelse kan også kobles til ønsket om en sunn livsstil og bra kropp, der alkohol ikke passer inn i bildet (Øia, 2013). Livsstil er ifølge Bourdieu (1984), en form for kulturell kapital som opparbeides i sosiale nettverk. Ungdommene vil følge normene i de sosiale nettverkene for å passe inn i omgivelsene. Den største ulikheten mellom kommunegruppene i fritidsspørsmålene, viser seg å være andelen som er med på

Fritidsklubb/ungdomshus/ungdomsklubb (se figur 15). Dobbelte så mange (30 prosent) i kommunegruppene med høy andel «tydelig beruset» har vært der 3-4 ganger eller oftere pr måned. Det også flest i denne kommunegruppen som er fornøyde med dette tilbudet (se figur 16). Begge disse forholdene er signifikante. Ungdomsklubber kan være en god møteplass for ungdom, og et alternativ til gatehjørnet i byen. De er treffsteder for alle ungdom og spiller roller som sosiale nettverk der det foregår sosial læring. De trenger likevel ikke være forebyggende. Fritidsklubber/ungdomshus har tradisjonelt vært tilbud som har rettet seg mot uorganiserte og marginaliserte grupper av ungdom (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Det betyr at dette er ungdom som ofte har lite ressurser i alle av Bourdieus (1984) kapitaler, og vil befinne seg langt ned i det sosiale rommet. Hvis bruk av alkohol gir status blant deltakerne i fritidsklubber/ungdomshus, og de som bruker alkohol er toneangivende med sin atferd, vil det kunne påvirke andre deltakere til alkoholbruk. Ifølge Bourdieu (1984) vil de som har makta i feltet vinne frem med sine verdier og normer. Respondentene er ikke spurt om de drikker *når* de er på ungdomsklubben, men det er en selvfølge at de er rusfrie siden de drives av kommunene (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012). En forklaring kan også være at tilgangen til alkohol er lett tilgjengelig i disse miljøene, jf. Babor et al. (2010) sin forskning om tilgang og forbruk. Kommunene har muligheten til å komme i møte med alkoholbruk med forebyggende arbeid mot sosial langing. Samarbeid mellom kommune og politi kan gi gode resultater (Rambøll Management Consulting, 2016).

Kollektivtransport kan bringe ungdommene mellom hjem, skole og fritidsaktiviteter. En betydelig lavere andel ungdom er fornøyd med det lokale kollektivtilbudet i kommunegruppen med høy andel «tydelig beruset», en forskjell som også er signifikant. I møter med ungdomsråd i kommunene fremmes ofte manglende kollektivtransport som en hindring for deltakelse i fritidsaktiviteter, og for mulighetene til å være sammen med venner etter skoletid. Ungdommens mikrosystemer, jf. Bronfenbrenner økologiske modell, kan ligge langt fra hverandre geografisk, og kollektivtransport kan for noen være helt nødvendig for å kunne delta i fritidsaktiviteter. Kollektivtransport kan også avhjelpe problematikken med trafikk og rus helt ned i ungdomsmiljøet.

I sosiale nettverk kan man hente støtte fra hverandre (Sletten, 2013), hvis man for eksempel har et personlig problem, og trenger noen å snakke med. Studien viser at det er en lavere andel ungdommer i kommunegruppen med høyest andel «tydelig beruset», som vil søke støtte hos foreldre, venner og helsesøster/skolehelsetjenesten. Det er imidlertid en litt høyere andel i denne kommunegruppen som vil søke støtte hos lærer/andre på skolen eller andre

voksne (se figur 18). Forskjellene er signifikante når det gjelder andelen som ikke søker støtte hos foreldre og venner. I kommunene der det drikkes mest, søkes det altså i minst grad støtte fra systemene på mikronivå. Det å ha noen å søke sosial støtte hos, og noen å lufte personlige problemer med, kan i mange tilfeller være forebyggende slik at det ikke utvikler seg til å bli større, mer komplekse problemer. Med bakgrunn i Bourdieus teori (1984), kan årsaken til at det ikke søkes støtte være at de ikke er lært opp av sine omgivelser til å søke hjelp for personlige problemer. Noe som kan knyttes til kulturell kapital. Hvis man ser på personlig støtte som et gode som finnes i ungdommenes nettverk, så viser studien at det er en lavere andel ungdom som har tilgang til dette godet i kommunegruppen der andelen ungdom som har vært «tydelig beruset» er høyest.

Gjennom analysekapitlet har indikatorene tilknyttet de fire delspørsmålene problemstillingen er operasjonalisert i, blitt analysert og drøftet. Det har vært vist til ulikheter mellom kommunegruppene på en rekke forhold i oppvekstmiljøet. I neste kapittel gjøres det en oppsummering av studien, studiens hovedfunn og konklusjon.

7. Oppsummering og konklusjon

Tittelen på masteroppgaven er «*Ungdoms bruk av alkohol – et spill av tilfeldigheter?*» og målet med studien har vært å få mer innsikt i forhold i kommunene som kan ha sammenheng med bruk av alkohol blant 13-16 åringer. På bakgrunn av dette ble følgende problemstilling formulert:

Hvilke forhold ved oppvekstmiljø i nordnorske kommuner synes å påvirke de unges alkoholbruk?

Det finnes mye forskning om alkohol, ungdom og oppvekstmiljø, og på bakgrunn av eksisterende kunnskap ble problemstillingen operasjonalisert i fire delspørsmål:

- I   Hva er status på alkoholbruk blant unge i Nord-Norge**
- II   Hvilken betydning har tilgjengelighet til alkohol for ungdoms forbruk**
- III   Hvordan påvirkes de unges drikking av holdninger fra betydningsfulle andre**
- IV   Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk**

Oppgaven har et folkehelseperspektiv, og statlige reguleringer og lovverk som er styrende for kommunenes folkehelsearbeid drøftes innledningsvis. Statlige myndigheter, fylkeskommunen, kommunen og frivillig sektor har alle viktige roller i folkehelsearbeidet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2019). Reguleringer fra de ulike nivåene er viktige hver for seg, og der loven ikke når frem kan folkehelsearbeidet gi viktig påvirkning.

Bronfenbrenners økosystemtenking (1979) ble valgt som teori, støttet opp av Bourdieus teori om økonomisk, kulturell og sosial kapital (1984). Det er brukt kvantitativ metode, og studien har et kollektivistisk utgangspunkt. Empirien består av rådata fra Ungdata og spørsmål derfra er valgt ut på bakgrunn av teori om tematikken. Rådataene er bearbeidet og presenteres i eget kapittel. I analysene av empirien følges den firedelte operasjonaliseringen av problemstillingen. Når jeg nå trekker frem sentrale funn i studien, sees dette i lys av Bronfenbrenners helhetstenking om samfunnsstrukturenes og miljøenes påvirkning på ungdoms utvikling.

I Bronfenbrenners økologiske modell (1979) ligger lovverk og statens føringer på makronivå, og er rammebetingelser som kan gi betydning for lokalsamfunnet. Myndighetene rapporterer på alkoholbruk fra 15 årsalderen, noe som signaliserer at det er vanlig å drikke fra den alderen. Tydelige holdninger og forventninger fra myndighetene må antas å påvirke

håndtering av problemområdet. Hvis samfunnet bygger opp om at 18 årsgrense for alkohol skal gjelde, vil det vanskeliggjøre ungdomsdrikking, og ungdom vil bli eldre før første drikkeepisode. Det viser seg at #Ungdomshelse - regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016) ikke har forebyggende målsettinger for alkoholbruk, slik som det for eksempel er for tobakksbruk. Innsatser innen forebygging – tidlig innsats – rusbehandling illustreres gjerne som en akse som går fra venstre mot høyre. En fare med regjeringens høyrevridning av rusmålene i ungdomshelsestrategien, er at det rusmiddelforebyggende arbeidet nedprioriteres til fordel for rusbehandling. Begge innsatsområdene er viktige.

Nasjonalt læreplanverk ligger også i makronivå. Et større fokus på rusforebygging i læreplanverket kan gi god folkehelsegevinst, fordi det får direkte påvirkning på mikrosystemet skole, som eleven er tilknyttet. Studien viser at læreplanverket i årenes løp har fått færre uttalte mål relatert til alkoholforebyggende arbeid. I forhold til dette knytter det seg spenning til hvordan alkoholforebygging kommer til uttrykk i pågående fagfornyelse i læreplanverket som trer i kraft i 2020 (Utdanningsdirektoratet, 2019b).

Studiens problemstilling er delt i fire delspørsmål. Det første søker svar på hva som er status på alkoholbruk blant unge i Nord-Norge. Studien viser at det er store variasjoner mellom nordnorske kommuner i andelen 13-16 åringer som drikker alkohol. I kommunen som ligger øverst på listen, har 60 prosent av ungdomsskoleelevene drukket alkohol, og den laveste kommunen ligger på 20 prosent. På spørsmålet om de har drukket så mye at de har vært «tydelig beruset», varierer andelen mellom 30 prosent og fire prosent. Det er jevnt over en liten andel flere jenter som drikker enn gutter. Hele 20 prosent av de som har drukket alkohol, debuterte før de fylte 13 år. Når andelen som har vært «tydelig beruset» i ungdomsskolen og videregående skole sees i forhold til landsgjennomsnittet, viser det seg at alkoholbruken er høyere på alle seks klassetrinnene i Nord-Norge enn i Norge.

I delspørsmål to spørres det om hvilke betydning tilgjengelighet til alkohol har for ungdoms forbruk. Det viser seg at ungdomsskoleelevene i hovedsak skaffer seg alkohol via sosiale kilder, jf. Babor et al. (2010). Å ta alkohol hjemme og få/kjøpe av venner er de vanligste måtene for alkoholskaffelse i begge kommunegruppene. Noen kjøper også på salgs-/skjenkesteder, slik som også Juvente (2018) har avdekket. Dette belyser viktigheten av lokalt rettet folkehelsearbeid og alkoholreguleringer. Alkoholbruk blant unge er bekymringsfullt, siden tidlig debut kan gi negative helsekonsekvenser på kort og lang sikt (Torsheim, et al.,

2015), og betydelige sosiale og økonomiske tap, både for det enkelte mennesket og for samfunnet som helhet (Folkehelseinstituttet, 2018c).

For å svare på delspørsmål tre og fire, etablerte jeg to kommunegrupper som ble sammenlignet på en rekke områder. Kommunene ble valgt ut på bakgrunn av den avhengige variabelen, og delt i kommunegrupper med hhv. høy og lav andel ungdom i alderen 13-16 år som har vært «tydelig beruset». Alkoholbruken mellom kommunegruppene viser seg å være svært forskjellig. Andelen som har drukket seg «tydelig beruset» er på hele 26 prosent i den ene kommunegruppen, og på åtte prosent i den andre kommunegruppe. Det avdekkes altså en betydelig forskjell fra landsgjennomsnittet som er på 12 prosent. I sammenligning av oppvekstmiljø mellom kommunegruppene, viser det seg at forholdene, både når det gjelder holdninger til tenåringsdriking og helsefremming, er jevnt over dårligere i kommunegruppen med høy andel unge som har vært «tydelig beruset».

I delspørsmål tre spørres det: Hvordan påvirkes de unges driking av holdninger fra betydningsfulle andre? Foreldre og venner er i studien betydningsfulle andre, og utgjør i Bronfenbrenners modell (1979) viktige mikromiljøer for ungdommene. I studien avdekkes det at en lavere foreldreandel er restriktive overfor tenåringsdriking i kommunegruppen der en høy andel ungdom drikker. Der er også en lavere foreldreandel som kjenner vennene ungdommene er sammen med på fritiden i denne kommunegruppen, og flere ungdommer har vært borte en hel natt uten at foreldrene har visst hvor de har vært. På spørsmål om ungdommene ville snakket med foreldrene hvis de hadde et personlig problem, er også andelen lavere. Foreldrepåvirkningen på individnivå er vi kjent med fra tidligere forskning, blant annet fra studien til Torsheim et al. (2015). Denne studien viser også utslag på kommunenivå, og det er signifikante forskjeller på alle disse fire områdene.

Når det gjelder forhold til venner, er andelen som mener at det å drikke seg full er viktig for å øke status, høyest i kommunegruppen med høyest alkoholbruk. Andelen som oftest er sammen med en eller to faste venner er også høyest, men det er det færre som vil snakke med venner om personlige problemer. Alle disse tre forholdene er signifikante. Analysene avdekker også signifikante forskjeller mellom kommunegruppene med hensyn til risikoatferd. I kommunegruppen der det drikkes mest, har også flest brukt hasj og også vært passasjer i bil der sjåføren har drukket alkohol. Vennskap er viktig i ungdomstiden, for sosial tilhørighet og sosial utvikling (Sletten, 2013). I kommunegruppen der flest drikker, er forholdet til venner mindre støttende og positivt enn i den andre kommunegruppen. Sammenhengen mellom

risikofylt drikking og risikoatferd avdekket også Kolind (2010) i sin studie av danske ungdommers alkoholbruk.

Det fjerde, og siste delspørsmålet er: Hvilken betydning har ungdommenes helse og trivsel for alkoholbruk. Helsefremmende forhold i denne studien er målt med sosioøkonomiske forhold, skoletrivsel og deltakelse i fritidsorganisasjoner. I kommunegruppen der flest drikker, er andelen foreldre med høy utdanning lavest, noe som bekrefter tidligere forskning (Pape, Rossow, Andreas, et al., 2018). Forskjellen mellom kommunegruppen er signifikant.

Det er også signifikante forskjeller mellom kommunegruppene i forhold til følgende tre forhold ved skolen: Skoletrivselen er lavere, flere skulker skolen og gode skoleprestasjoner har lavere status i kommunegruppen der flest drikker. Sammenhengen mellom skoleproblemer og alkoholbruk påviste også Heradstveit et al. (2017) i sin forskning. Skulking øker faren for senere skolefrafall, noe som er uheldig i både et økonomisk, kulturelt og sosialt kapitalperspektiv (Bourdieu, 1984).

I Regjeringens folkehelsepolitikk fremmes «*innsats for barn og unge som styrker deres muligheter for inkludering i samfunnet*» (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, s. 59). For barn og unge har deltakelse i fritidsaktiviteter betydning for trivsel, og er en viktig del av det å være inkludert i samfunnet. Studien viser at andelen som er tilknyttet organisasjon/lag/forening/klubb, er lavere i kommunegruppen med høyest andel unge som har vært «tydelig beruset». Det er signifikante forskjeller med hensyn til jevnlig deltakelse i både idrettslag og kulturskole/musikkskole. I kommunegruppen der flest drikker, deltar færre i disse aktivitetene. Ungdommenes fornøydhetsnivå med idrettsanlegg, kulturtilbud og kollektivtilbud er også målt. Det avdekkes signifikant forskjeller i alle disse, i disfavør av kommunegruppen med høyest andel unge som har vært «tydelig beruset».

Fritidsklubb har tradisjonelt sett vært et tilbud til uorganiserte og marginaliserte barn og ungdom (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). I kommunegruppen der flest drikker seg «tydelig beruset», deltar også flest i fritidsklubb/ungdomshus/ungdomsklubb. Andelen som er fornøyd med lokalene til fritidsklubb, etc., er også høyest her, og begge forholdene er signifikante.

I kommunegruppen med høyest andel unge som har vært «tydelig beruset», deltar altså en lavere andel unge i organiserte fritidsaktiviteter enn i den andre kommunegruppen. På bakgrunn av Bronfenbrenners tenking om mesosystem (1979), vil det være færre kontaktpunkter enn i kommunegruppen der flere er tilknyttet ulike fritidstilbud. Mesosystem

gir muligheter til informasjonsflyt og kontakt mellom mikrosystemene, for eksempel til å etablere felles holdninger og regler i forhold til rusbruk. Tilretteleggelse for deltakelse i fritidsaktiviteter var vektlagt på Island, med mål om å øke debutalder for alkohol. Det viste seg at det var en av faktorene som førte til redusert alkoholbruk (Kristjansson, et al. 2015).

Ifølge Helse- og omsorgsdepartementet (2012) handler utjevning av helseforskjeller også om tilretteleggelse for barn og unges fritidsaktiviteter. Staten, kommunen og frivilligheten vedtok «Frivillighetserklæringen» i 2016 (Regjeringen.no, 2016), med mål om å sikre at alle barn og unge får mulighet til å delta jevnlig i organiserte aktiviteter. Sett i et folkehelseperspektiv er dette en viktig målsetting, med hensyn til rusmiddelforebygging og andre levekårsforhold.

I tittelen til masteroppgaven stiller jeg spørsmålet «*Ungdoms bruk av alkohol – et spill av tilfeldigheter?*» Alkohol spiller en rolle for mange ungdommer allerede i ungdomstrinnet, og min konklusjon er at det ikke er et spill av tilfeldigheter. Studien viser ulikheter i oppvekstmiljøene i forhold til problemstillingens delspørsmål, og signifikanstestene viser at forskjellene ikke er tilfeldige. Svaret på problemstillingen er at det er en rekke forhold ved oppvekstmiljøet i kommunene som påvirker de unges alkoholbruk. Hver for seg er ikke forskjellene så store, men samlet sett, og siden de trekker i samme retning, skaper de en betydelig forskjell. Studiens funn er slik jeg ser det, interessant for folkehelsearbeidet/forebyggende sosialt arbeid.

Da jeg valgte folkehelsefokus i oppgaven, var det for å se etter forhold i kommunene som omfattes av det generelle folkehelsearbeidet. Størst potensiale for et godt rusmiddel-forebyggende arbeid som del av folkehelsearbeidet, oppnås med flere tiltak som utfyller hverandre (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012; Iversen, 2013). Bredde, helhetstenking og langsiktighet i folkehelsearbeidet er nødvendig for å oppnå resultater på komplekse problemer. I arbeidet skal frivilligheten og ungdommene være sentrale aktører (Helse- og omsorgsdepartementet, 2019). Tiltakene må rammes inn i planverk, enten det er ungdomsplaner, rusmiddelpolitiske planer, eller andre planer (Alkoholloven, 1989; Plan- og bygningsloven, 2008). God samordning og ledelse har betydning, og politisk og administrativ ledelse må ta dette på alvor.

7.1 Bruk av funn

Funn i studien kan vise kommunene hvordan de kan bruke Ungdata til å identifisere aktuelle oppvekstforhold det kan iverksette tiltak på, med mål om økt debutalder og mindre bruk av alkohol. Sammen med annen kunnskap kan dette være relevant for kommunene i utforming av politikk og tiltak for ungdom, blant annet i Program for folkehelsearbeid i kommunene (Helsedirektoratet 2018b). Ungdataundersøkelsen gir sammenlignbare resultater mellom kommunene, som tydeliggjør lokale ungdomsutfordringer. Forskjellene mellom kommunene i andelen ungdomsskoleelever som har vært «tydelig beruset» (se figur 5), sannsynliggjør at man kan lære av nabokommunenes erfaringer med innsats/tiltak. Muligheten for å endre på forhold som avviker stort fra nabokommunen, fylket eller på landsbasis, er sannsynligvis større enn å «bli best i klassen» på forhold som ikke avviker fra resten.

Statlige myndigheter kan også bruke kunnskapen fra denne studien, og bli tydeligere i utforming av mål om økt debutalder i offentlige styringsdokumenter. God oppfølging av måloppnåelse kan påvirke kommunene til å ta grep om forhold som påvirker alkoholdebuten.

7.2 Videre forskning

Studien har avdekket til dels store forskjeller i alkoholbruken til de yngste tenåringene mellom kommunene i Nord-Norge. Det er avdekket en rekke forskjeller mellom kommunegruppene i ulike områder av oppvekstforhold. Disse forskjellene er ikke så store, men bidrar samlet sett til en vesentlig forskjell. Studien forklare imidlertid ikke hva disse forskjellene skyldes. For å finne ut om det er kulturelle forhold, strukturelle forhold, folkehelsepolitikk eller andre forhold, må dette studeres nærmere med ulike metoder.

Det kan også være interessant å undersøke om det er samvariasjon mellom tenåringsdrikking, faktisk totalkonsum og tilgjengelighet til alkohol lokalt i kommunen. Kommunene har tilgang på data om alkoholbruk fra Ungdata, og BrukerPlan gir oversikt over omfang og karakter av rusmiddelproblematikk fra 16 år og oppover (Kommunetorget.no). Kommunen rapporterer alkoholsalg fra butikker, antall serveringssteder, åpningstider og andre forhold som har med tilgjengelighet til alkohol å gjøre. Det finnes altså lokal data om tilgjengelighet og alkoholkonsum, som ikke er satt i sammenheng med lokalt alkoholbruk blant tenåringer. Med å sammenstille slik data, vil kommunene bedre kunne målstyre både alkoholpolitikken/folkehelsearbeidet og næringspolitikken.

Litteraturliste

- Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Aalmen, T. & Henriksen, Ø. (2018). Å ha mammas stemme med på fest: En studie av hvordan ungdom beskriver påvirkning rundt eget alkoholbruk. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, (18(2)), 2-22. Hentet fra <https://journals.hioa.no/index.php/ungdomsforskning/article/view/2960>
- Alkoholloven. (1989). Lov om omsetning av alkoholholdig drikk m.v. (LOV-1989-06-02-27). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1989-06-02-27?q=alkohollov>
- an.no. (18. mai 2016). Bodø må beholde skjenking til klokken 03.00. Hentet 2. mai 2019 fra <https://www.an.no/debatt/uteliv/nho/bodo-ma-beholde-skjenking-til-klokken-03-00/o/5-4-311740>
- Andersen, P. L. (2009). *Sosial ulikhet i enhetsskolen: Betydningen av klasse og kulturell kapital for skoleprestasjoner* (Masteroppgave). Uiversitetet i Oslo, Oslo.
- Andersen, P. L. & Dalen, M. (2017). *Sosiale relasjoner i ungdomstida: Identifisering og beskrivelse av ungdom med svake relasjoner til foreldre, skole og venner* (NOVA Rapport 8/17). Oslo. Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2017/Sosiale-relasjoner-i-ungdomstida>
- Babor, T. F., Caetano, R., Casswell, S., Edwards, G., Giesbrecht, N., Graham, K., ... Rossow, I. (2010). *Alcohol: No Ordinary Commodity: Research and Public Policy* (2. utg.). Oxford University Press.
- Bakken, A. (2017). *Ungdata: Nasjonale resultater 2017* (NOVA Rapport 19/17). Oslo. Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2017/Ungdata-2017>
- Bakken, A. (2018a, 10. oktober). Hva sier Ungdata om norsk ungdom – og hvordan bruke resultatene lokalt? Hentet fra <http://www.korusnord.no/Global/aktuelt/Anders%20Bakken.pdf>
- Bakken, A. (2018b). *Ung i Oslo 2018* (NOVA Rapport 6/18). Oslo. Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2018/Ung-i-Oslo-2018>
- Bakken, A. (2018c). *Ungdata. Nasjonale resultater 2018* (NOVA Rapport 8/18). Oslo. Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-OsloMet/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2018/Ungdata-2018.-Nasjonale-resultater>
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). Ungdoms fritidsmiljø: Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/barn-og-ungdom/utredning-om-ungdoms-fritid/ungdoms-fritidsmiljo.pdf>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinksjonen: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grunde: Omkring teorien om menneskelig handlen* (H. Hovmark, Overs.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bye, E. K. (2018, 22. mai). Folkehelse rapporten: Helsetilstanden i Norge 2018. Hentet fra <https://www.fhi.no/nettpub/hin/levevaner/alkohol-og-andre-rusmiddel--folkehe/#alkoholbruk-i-noreg-i-dag-og-over-tid>
- Demant, J. & Sonne, A. (2010). Boomerangeffekten - sociale netværks betydning for forhandling om alkohol. I M. U. Pedersen & T. Kolind (Red.), *Unge, rusmidler og sociale netværk*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Durkheim, E. (2012). *Selv mordet: En sosiologisk undersøkelse* (3, 7. opplag. utg.). Polen: Gyldendal Akademisk.

- Eikemo, T. A. & Clausen, T. H. (2017). *Kvantitativ analyse med SPSS: en praktisk innføring i kvantitative analyseteknikker* (2. opplag. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Ellingsen, I. T. (2015). *Sosialt arbeid : en grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. (2011). Rom med utsikt: Om å studere samfunnets toppsjikt. I D. Album, M. N. Hansen & K. Widerberg (Red.), *Metodene våre: Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Fangen, K. (2011). Multilokalt eller komparativt feltarbeid: Ulike nivåer for sammenligning i et europeisk prosjekt om unge innvandrere. I D. Album, M. N. Hansen & K. Widerberg (Red.), *Metodene våre: Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4. utg.). Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Folkehelseinstituttet. (2018a). Alkoholbruk i den voksne befolkningen. Hentet 9. oktober 2018 fra <https://www.fhi.no/nettpub/alkoholinorge/omsetning-og-bruk/alkoholbruk-i-den-voksne-befolkningen/>
- Folkehelseinstituttet. (2018b). Folkehelseprofil 2018. Hentet 9. april 2019 fra <https://khp.fhi.no/PDFVindu.aspx?Nr=1805&sp=1&PDFaar=2018>
- Folkehelseinstituttet. (2018c). *Psykisk helse i Norge*. Oslo. Hentet fra https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2018/psykisk_helse_i_norge2018.pdf
- Folkehelseloven. (2011). Lov om folkehelsearbeid (LOV-2011-06-24-29). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-29?q=folkehelselove>
- Forebygging.no. (u.å.). Tiltak i program for folkehelsearbeid i kommunene. Hentet 4. mai 2019 fra <http://handling.forebygging.no/folkehelsearbeid/>
- Forskning.no. (2016). Så mye alkohol drikker norske 12-åringer. Hentet 12. februar 2019 fra <https://forskning.no/barn-og-ungdom-partner-nasjonal-utviklingssenter-for-barn-og-unge-nubu/sa-mye-alkohol-drikker-norske-12-aringer/439505>
- Forskningsetikkloven. (2017). Lov om organisering av forskningsetisk arbeid. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-04-28-23>
- Frønes, I. (2011). Hvor mange fattige barn finnes det i Norge? I D. Album, M. N. Hansen & K. Widerberg (Red.), *Metodene våre: Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Frønes, I. (2018). *Den krevende barndommen: Om barndom, sosialisering og politikk for barn* (1. utg.). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Frøyland, L. R. (2017). Ungdata - Dokumentasjonsrapport 2010-2019. Hentet 1. april 2017 fra <http://www.ungdata.no/Forskning/Metode-og-dokumentasjon/Ungdata-dokumentasjonsrapport-2010-2019>
- Hansen, I. S., Tofteng, M., Holst, L. S., Flatval, V. S. & Bråthen, K. (2018). *Evaluering av opptrappingsplanen for rusfeltet: Andre statusrapport* (Faf-rapport 2018:44).
- Hartberg, S. (2018, 23. august). Historien om Ungdata. Hentet fra <https://www.hioa.no/ungdata/Om-undersokelsen/Hva-er-Ungdata/Historien-om-Ungdata>
- Hauger, B. (2018). *Styrkebasert tilnærming i lokalt folkehelsearbeid: Innbyggerinvolvering, myndiggjøring og deltakelse* (IS-2721). Oslo: Helsedirektoratet. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1438/Styrkebasert%20tiln%C3%A6rming%20i%20lokalt%20folkehelsearbeid.pdf>
- Healy, K. (2012). *Social work methods and skills : the essential foundations of practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Helgesen, M. K., Hofstad, H., Risan, L. C., Stang, I., Rønningen, G. E., Lorentzen, C. & Goth, U. S. (2014). *Folkehelse og forebygging: Målgrupper og strategier i kommuner og fylkeskommuner* (NIBR 2014:3). Oslo: KS Kommunesektorens organisasjon.
- Helland, H. & Øia, T. (2006). *Forebyggende ungdomsarbeid* (3. utg.). Oslo: Fagbokforlaget.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2012). *Se meg!: En helhetlig rusmiddelpolitikk - alkohol - narkotika - doping* (Meld. St. 30 (2011–2012)). Hentet fra

- <https://www.regjeringen.no/contentassets/bba17f176efc40269984ef0de3dc48e5/no/pdfs/stm201120120030000dddpdfs.pdf>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2013). *Folkehelsemeldingen: God helse – felles ansvar* (Meld. St. 34 (2012–2013)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-34-20122013/id723818/>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2015a). *Folkehelsemeldingen: Mestring og muligheter* (Meld. St. 19 (2014-2015)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/7fe0d990020b4e0fb61f35e1e05c84fe/no/pdfs/stm201420150019000dddpdfs.pdf>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2015b). *Opptappingsplanen for rusfeltet (2016–2020)* (Prop. 15 S (2015–2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/1ab211f350b34eac926861b68b6498a1/no/pdfs/prp201520160015000dddpdfs.pdf>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2016). # *Ungdomshelse - Regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/838b18a31b0e4b31bbfa61336560f269/ungdomshelsestrategi_2016.pdf
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2019). *Folkehelsemeldinga: Gode liv i eit trygt samfunn* (St. Meld. 19 (2018-2019)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20182019/id2639770/sec1>
- Helsedirektoratet. (2010). *Fra bekymring til handling: En veileder om tidlig intervensjon på rusområdet* (IS-1742).
- Helsedirektoratet. (2012). *Støttmateriell: Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen - forslag til læringsaktiviteter* (IS-1978). Helsedirektoratet i samarbeid med Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <http://www.forebygging.no/Global/Skole/Støttmateriell,%20oppdatert%20versjon%20februar%202014.pdf>
- Helsedirektoratet. (2015). *Trivsel i skolen* (IS-2345). Hentet fra http://sunnekommuner.no/doc-temagrupper/Trivsel_i_skolen_-_Rapport_fra_Helsedirektoratet.pdf
- Helsedirektoratet. (2017). Folkehelsepolitisk rapport: Indikatorer for det tverrsektorielle folkehelsearbeidet (IS-2698). Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1428/Folkehelsepolitisk%20rapport%202017.pdf>
- Helsedirektoratet. (2018a). Folkehelse og bærekraftig samfunnsutvikling. Helsedirektoratets innspill til videreutvikling av folkehelsepolitikken (IS-2748). Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1461/Folkehelse%20og%20bærekraftig%20samfunnsutvikling%20IS-2748.pdf>
- Helsedirektoratet. (2018b, 2019, 12. april). Program for folkehelsearbeid i kommunene. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/tema/folkehelsearbeid-i-kommunen/program-for-folkehelsearbeid-i-kommunene#bakgrunn-for-programmet>
- Henriksen, Ø. (2002). *Ikke som jeg gjør, men som jeg sier : om rus, kommunikasjon og oppdragelse* (2. opplag. utg.). Oslo: Tano Aschehoug.
- Henriksen, Ø. (2012). They must be 18 years old .... really: Alcohol debut discourses at parent meetings within alcohol prevention programmes in school. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 29(5), 453-466. <https://doi.org/10.2478/v10199-012-0040-9>
- Henriksen, Ø. (2015). *Forebygging, fellesskap og foreldremøter: en studie av foreldremøter innenfor rusforebyggende program i skolen* (Doktoravhandling). Universitetet i Nordland, Bodø.
- Henriksen, Ø., Fylling, I. & Sandvin, J. T. (2014). Rusforebyggende foreldremøter i skolen. *Psykologi i kommunen*, (5/2014), 69-77. Hentet fra <http://www.fpkf.no/wp-content/uploads/2017/06/%C3%98ystein-Henriksen-5-2014.pdf>
- Heradstveit, O. o., Skogen, J. C., Hetland, J. & Hysing, M. (2017). Alcohol and Illicit Drug Use Are Important Factors for School-Related Problems among Adolescents.

- Frontiers in Psychology*, (8:1023).
<https://doi.org/https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01023>
- Hole, R. (2014). *Forebygging og behandling av rusproblemer - en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Iversen, E. (2013). Hvorfor drikker de yngre mindre alkohol? Helsefremming og forebygging i et lokalsamfunnsperspektiv, *Vol 50* 433-442. Hentet fra <https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2013/05/hvorfor-drikker-de-yngre-mindre-alkohol-helsefremming-og-forebygging-i-et?redirected=1>
- Johannessen, A. (2009). *Introduksjon til SPSS* (4. utg.). Oslo: Abstract forlag AS.
- Juvente. (2018). *Kontrollrapport 2017 - Resultatene fra mindreåriges forsøk på å kjøpe alkohol i dagligvarebutikker i 2017*. Juvente. Hentet fra <http://skjenkekontrollen.no/media/4297/kontrollrapport%202017%20web.pdf>
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet. (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter.
- Kjølørød, L. (2011). Om å følge vinden dit den blåser. Et problemdrevet design tar form. I D. Album, M. N. Hansen & K. Widerberg (Red.), *Metodene våre - Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning* (s. 271-285). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Kolind, T. (2010). Unge, alkohol og social klasse - mainstream og modkultur. I M. U. Pedersen & T. Kolind (Red.), *Unge, rusmidler og sociale netværk*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag.
- Kommunenes sentralforbund (KS). (2017). *Folkehelseplanlegging i kommunene*. Oslo. Kommunetorget.no. BrukerPlan. Hentet 2019, 5. mai fra <http://www.kommunetorget.no/Temaomrader/Oppfolging-av-rusavhengige/SamhandlingkoordineringIndividuell-plan/Hva-er-BrukerPlan/>
- Kristjansson, A. L., Sigfusdottir, I. D., Thorlindsson, T., Mann, M. J., Sigfusson, J. & Allegrante, J. P. (2015). Population trends in smoking, alcohol use and primary prevention variables among adolescents in Iceland 1997–2014. *Society for the Study of Addiction*, 111(4), 645-652. <https://doi.org/10.1111/ad.13248>
- Kuntsche, E., Rossow, I., Simons-Morton, B., Bogt, T. T., Kokkevi, A. & Godeau, E. (2013). Not Early Drinking but Early Drunkenness Is a Risk Factor for Problem Behaviors Among Adolescents from 38 European and North American Countries. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 37(2), 308-314. <https://doi.org/doi:10.1111/j.1530-0277.2012.01895.x>
- Lillefjell, M., Knudtsen, M. S. & Wist, G. (2011). *Kunnskapsbasert folkehelsearbeid* (2011/06). Senter for helsefremmede forskning Hist/NTNU.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. & Saldana, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook* (3. utg.). Aricon State University: Sage Publication, Inc.
- Mørland, J. & Waal, H. (2016). *Rus og avhengighet*. Oslo: Universitetsforl.
- NESH. (2016, 27. april). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- NOVA. (2013, u.a.). Ungdata: Et system for lokale ungdomsundersøkelser. Metode og dokumentasjon. Hentet 2019, 10. april fra <http://www.ungdata.no/Forskning/Metode-og-dokumentasjon/Ungdata-2010-2013-Metode-og-dokumentasjon>
- NOVA. (2016). Ungdata: Om undersøkelsen. Hentet 2019, 10. april fra www.ungdata.no
- NOVA. (u.a.). Alkoholberuset: Prosentandelen av ungdomsskoleelever i ulike kommuner som har vært beruset på alkohol. Hentet 2019, 11. april fra <http://www.ungdata.no/Rusmiddelbruk/Alkoholberuset?fylke=Finnmark>
- Pape, H., Rossow, I., Andreas, J. B. & Norström, T. (2018). Social class and alcohol use by youth: Different drinking behaviors, different associations? *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 79(1), 132-136. <https://doi.org/10.15288/jsad.2017.79.132>
- Pape, H., Rossow, I. & Brunborg, G. S. (2018). Adolescents drink less: How, who and why? A review of the recent research literature. *Drug and Alcohol Review*, 37, S98-S114. <https://doi.org/10.1111/dar.12695>

- Pedersen, M. U. & Kolind, T. (Red.). (2010). *Unge, rusmidler og sociale netværk*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Pedersen, W. (2006). *Bittersøtt: ungdom, sosialisering, rusmidler* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt: Nye perspektiv på rus og rusmidler* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Pedersen, W., Bakken, A. & Von Soest, T. (2017). Neighborhood or School? Influences on Alcohol Consumption and Heavy Episodic Drinking Among Urban Adolescents *Journal of Youth and Adolescence*. <https://doi.org/10.1007/s10964-017-0787-0>
- Personopplysningsloven. (2018). Lov om behandling av personopplysninger. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-38>
- Plan- og bygningsloven. (2008). Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71?q=plan%20og%20bygning>
- Rambøll Management Consulting. (2016). *Helsedirektoratet - Ansvarlig alkoholhåndtering i ti kommuner*. Helsedirektoratet. Hentet fra <http://www.kommunetorget.no/Global/Ramb%C3%B8ll%20rapport%20Ansvarlig%20alkoholh%C3%A5ndtering%20feb%202016.pdf>
- Regjeringen.no. (2016). Fritidserklæringen. Hentet 2019, 7. juni fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/felles-innsats-for-fritidsaktivitet-til-alle-barn/id2503226/>
- Schiefloe, P. M. (2015). *Sosiale landskap og sosial kapital: nettverk og nettverksforskning* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Shelton, L. G. (2019). *The Bronfenbrenner Primer: A Guide to Develceology*. New York: Taylor&Francis.
- Skog, O. J. (2005). *Å forklare sosiale fenomener: en regresjonsbasert tilnærming* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sletten, M. A. (2013). Betydningen av å lykkes sosialt i ungdomstiden. I T. Hammer & C. Hyggen (Red.), *Ung voksen og utenfor: Mestring og marginalitet på vei til voksenliv*. Oslo: Gyldedal Akademisk.
- Sosialdepartementet. (1992—93). *Utfordringer i helsefremmende og forebyggende arbeid* (Meld. St. 37 (1992-93)). Hentet fra https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1992-93&paid=3&wid=d&psid=DIVL763&pgid=d_0509
- Stortinget. (u.å.). Norsk alkoholpolitikk til felles beste. Hentet 2019, 9. april fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/1996-1997/inno-199697-059/2/>
- Storvoll, E. E., Rossow, I. & Pape, H. (2010). Where do adolescents get drunk?: A study of the relative importance of various drinking locations among Norwegian adolescents. *NAD Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 27(3), 209-221. Hentet fra <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-77955579360&partnerID=40&md5=1b0e7f08e857de1fc81238a822fd19fb>
- Tjora, A. H. (2013). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Torsheim, T., Sørli, M.-A., Olseth, A. & Bjørnebekk, G. (2015). Environmental and temperamental correlates of alcohol user patterns in grade 7 students. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 32(6), 605-622. <https://doi.org/10.1515/nsad-2015-0057>
- Torvik, F. A., Rosenström, T. H., Gustavson, K., Ystrom, E., Kendler, K. S., Bramness, J. G., ... Reichborn-Kjennerud, T. (2019). Explaining the association between anxiety disorders and alcohol use disorder: A twin study. *Depression & Anxiety*, 1-11. <https://doi.org/DOI:10.1002/da.22886>
- Utanningsdirektoratet. (u.å.). Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03). Hentet 2018, 14. september fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Kompetansemaal/kompetansemaal-etter-10.-arssteget>

- Utdanningsdirektoratet. (2019a). Nye læreplaner i grunnskolen og gjennomgående fag i vgo: hva skjer når? Hentet 2019, 9. april fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/>
- Utdanningsdirektoratet. (2019b). Overordnet del av læreplanverket: Folkehelse og livsmestring. Hentet 2019, 9. april fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/tverrfaglige-temaer/folkehelse-og-livsmestring/>
- Øia, T. (2006). Nye tall om ungdom: Oslo ungdom - rus og kriminalitet i et tiårsperspektiv. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 6(2), 87-99.
- Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Øia, T. & Vestel, V. (2014). Generasjonskløfta som forsvant: Et ungdomsbilde i endring. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 14(1), 99-33. Hentet fra <https://journals.hioa.no/index.php/ungdomsforskning/article/view/978/860>

Vedlegg

Vedlegg 1 – Informasjon til foresatt og ungdom

Informasjon til foresatte og ungdom om ungdataundersøkelsen i Alstahaug 2018

I 2018 gjennomføres ungdataundersøkelsen i Alstahaug kommune. Tidligere har kommunen gjennomført ungdataundersøkelsen i 2013 og 2015. Formålet er å kartlegge ulike sider ved ungdoms liv, og i tillegg gi et oppdatert bilde fra sist undersøkelse.

For at undersøkelsen skal ha størst mulig verdi, er det viktig at så mange som mulig deltar. Dette er en mulighet for ungdommer i Alstahaug kommune til å fortelle politikere, myndigheter og forskere om hvordan deres ungdomsliv er. Data fra undersøkelsen vil også kunne brukes i forsknings- og utviklingsprosjekter, der målet er å framskaffe ny kunnskap om ungdoms oppvekstvilkår.

Undersøkelsen foregår på skolen i løpet av uke 6 til 7. Det tar ca. én skoletime å fylle ut spørreskjemaet.

Spørreskjemaet inneholder spørsmål om hvordan ungdom bruker fritiden sin, om helse og trivsel, betydningen av religion i hverdagen og hva slags forhold de har til skole, venner og voksne i nærmiljøet. Det vil også bli stilt spørsmål om temaer som mobbing, opplevd press, kriminalitet, vold, og rusmidler. I tillegg blir det spurt om foreldrenes utdanningsnivå. Mer utfyllende informasjon finner du på www.ungdata.no. Foresatte som ønsker det, kan få tilsendt spørreskjemaet i sin helhet ved å kontakte Kompetansesenter rus, Nord-Norge (KoRus - Nord).

For at undersøkelsen skal gi et godt bilde av situasjonen i Alstahaug, håper vi at flest mulig vil delta. Undersøkelsen er frivillig. Ungdommene kan hoppe over enkeltspørsmål hvis de ønsker det, og kan også trekke seg dersom de ønsker det. Alle elevene vil få utdelt en tilfeldig engangskode, som brukes for å logge seg inn på nettskjemaet. Undersøkelsen er **anonym**, så det er ikke mulig å identifisere enkeltelever gjennom de data som samles inn. Ingen enkeltpersoner vil dermed kunne gjenkjennes når resultatene fra undersøkelsen offentliggjøres.

Foresatte kan reservere seg mot at deres barn skal delta ved å gi beskjed til kontaktlærer. For at undersøkelsen skal ha noen verdi er det viktig at så mange som mulig deltar.

Undersøkelsen gjennomføres av forskningsinstituttet NOVA ved Høgskolen i Oslo og Akershus og KoRus - Nord, på oppdrag fra Alstahaug kommune.

Har du spørsmål knyttet til undersøkelsen, ta kontakt med seniorrådgiver Kent Ronny Karoliussen ved KoRus - Nord (769 67 317/974 81 278/kent.karoliussen@korusnord.no) eller kontaktperson for undersøkelsen i Alstahaug kommune helserådgiver/SLT-koordinator Ingelise Egelund (Ingelise.egelund@alstahaug.kommune.no/412 70 561).

Med vennlig hilsen

Kent Ronny Karoliussen
Seniorrådgiver
KoRus - Nord

Hanne C. Hougen
Sekretariatsleder Ungdata
NOVA

Børge Toft
Administrasjonssjef
Alstahaug kommune

Vedlegg 2 – Variablene i studien

Bakgrunnsspørsmålene kjønn, klassetrinn og kommunenavn er ikke med i oversikten.

RUSMIDLER

Hvor mange ganger har du gjort noe av dette det siste året (de siste 12 månedene)?

	Ingen ganger	1 gang	2-5 ganger	6-10 ganger	11 ganger eller mer
Drukket alkohol	☐	☐	☐	☐	☐
Drukket så mye at du har følt deg tydelig beruset	☐	☐	☐	☐	☐
Brukt hasj/marihuana/cannabis	☐	☐	☐	☐	☐

Hvor gammel var du første gang du drakk minst én enhet alkohol?

Under 10 år

10 år

11 år

12 år

13 år

14 år

15 år

16 år eller eldre

KJØRING I RUSSET TILSTAND

	Ja	Nei
Har du noen gang kjørt moped eller annet motorisert kjøretøy når du har drukket alkohol?	☐	☐
Har du noen gang vært passasjer når sjåføren har drukket alkohol?	☐	☐
Kjenner du ungdommer som har kjørt moped eller annet motorisert kjøretøy i beruset tilstand?	☐	☐

STATUS I VENNEMILJØET

Hva er viktig for å få status i ditt vennemiljø?

	Øker statusen mye	Øker statusen litt	Har ingen betydning	Minker statusen litt	Minker statusen mye
Å være god på skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Å drikke seg full	☐	☐	☐	☐	☐

HVORDAN UNGE SKAFFER SEG ALKOHOL

Hvordan får du tak i alkohol?

	Ja	Nei
Kjøper selv i butikk	☐	☐
Kjøper smuglervarer eller hjemmebrent	☐	☐
Får av venner, eller de kjøper for meg	☐	☐
Kjøper på Vinmonopolet	☐	☐
Får av foreldrene	☐	☐
Tar hjemme	☐	☐
Får av andre voksne, eller voksne kjøper for meg	☐	☐
Får tak i alkohol i utlandet	☐	☐
Lager selv	☐	☐
Kjøper på utested	☐	☐

FORELDRE

Her kommer noen utsagn om hvordan du vil beskrive forholdet ditt til foreldrene dine.

	Passer svært godt	Passer ganske godt	Passer ganske dårlig	Passer svært dårlig
Foreldrene mine pleier å vite hvor jeg er, og hvem jeg er sammen med i fritida	☐	☐	☐	☐
Foreldrene mine kjenner de fleste av vennene jeg er sammen med i fritida	☐	☐	☐	☐

Får du lov til å drikke alkohol av foreldrene dine?

☐	Ja
☐	Nei
☐	Vet ikke

Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene?

☐	Vi har hatt god råd hele tida
☐	Vi har stort sett hatt god råd
☐	Vi har verken hatt god råd eller dårlig råd
☐	Vi har stort sett hatt dårlig råd
☐	Vi har hatt dårlig råd hele tida

REGELBRUDD

Hvor mange ganger har du vært med på eller gjort noe av dette det siste året (de siste 12 månedene)?

	Ingen ganger	1 gang	2-5 ganger	6-10 ganger	11 ganger eller mer
Vært borte en hel natt uten at foreldrene dine visste hvor du var	☐	☐	☐	☐	☐
Skulka skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Vært i slåsskamp	☐	☐	☐	☐	☐

SKOLE

Er du enig eller uenig i følgende utsagn om hvordan du har det på skolen?

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Jeg trives på skolen	☐	☐	☐	☐
Lærerne mine bryr seg om meg	☐	☐	☐	☐

FASTE FRITIDSÅKTIVITETER

Er du, eller har du tidligere vært, med i noen organisasjoner, klubber, lag eller foreninger etter at du fylte 10 år?

☐	Ja, jeg er med nå
☐	Nei, men jeg har vært med tidligere
☐	Nei, jeg har aldri vært med

Hvor mange ganger den siste måneden har du vært med på aktiviteter, møter eller øvelser i følgende organisasjoner, klubber eller lag?

	Ingen ganger	1-2 ganger	3-4 ganger	5 ganger eller oftere
Idrettslag	☐	☐	☐	☐
Fritidsklubb/ungdomshus /ungdomsklubb	☐	☐	☐	☐
Korps, kor, orkester	☐	☐	☐	☐
Kulturskole/musikkskole	☐	☐	☐	☐

NÆRMILJØ

Tenk på områdene rundt der du bor. Hvordan opplever du at tilbudet til ungdom er når det gjelder ...

	Svært bra	Nokså bra	Verken bra eller dårlig	Nokså dårlig	Svært dårlig
Lokaler for å treffe andre unge på fritida (fritidsklubb, ungdomshus eller lignende)	☐	☐	☐	☐	☐
Idrettsanlegg	☐	☐	☐	☐	☐
Kulturtilbudet (kino, konsertscener, bibliotek eller lignende)	☐	☐	☐	☐	☐
Kollektivtilbudet (buss, tog, trikk eller lignende)	☐	☐	☐	☐	☐

VENNER

Når du er sammen med venner/kamerater, er du da som oftest sammen med ...

- Én eller to faste venner
- Én eller to faste venner som ofte er med i en gruppe andre ungdommer
- En vennegjeng som holder sammen
- Nokså tilfeldig hvem jeg er sammen med
- Er ikke så ofte sammen med jevnaldrende

Har du minst én venn som du kan stole fullstendig på og kan betro deg til om alt mulig?

- Ja, helt sikkert
- Ja, det tror jeg
- Det tror jeg ikke
- Har ingen jeg ville kalle venner, nå for tida

NÆRE RELASJONER

Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Hvem ville du snakket med eller søkt hjelp hos?

	Helt sikkert	Kanskje	Nei
Foreldre	☐	☐	☐
Andre familiemedlemmer (søsken, besteforeldre eller lignende)	☐	☐	☐
Venner	☐	☐	☐
Helsesøster eller en annen i skolehelsetjenesten	☐	☐	☐
Lærer eller andre ansatte på skolen	☐	☐	☐

Vedlegg 3 - Variabeloversikt

Oversikten viser hvordan variablene blir målt i studien.
Signifikante forskjeller angis i kolonnen "Sig". (Invers betyr motsatt sammenheng)

Variabler	Hva er målt	Signifikans
Kommunenavn Verdier: Alle kommunenavnene, se figur 5		
Klassestrinn Verdier: 1: 8. trinn 2: 9. trinn 3: 10. trinn 4: VG1 5: VG2 6: VG3	Andel som har svart 1-6	
Er du gutt eller jente Verdier: 1: Gutt 2: Jente	Andel som har svart 1-2	Ikke sig
Har du noen gang gjort noe av dette: - Vært tydelig beruset Verdier: 1: Ikke vært beruset 2: 1 gang 3: 2-5 ganger 4: 6-11 ganger 5: Oftere (Brukes også som avhengig variabel)	Andel som har svart 2-5	
Har du noen gang gjort noe av dette: - Drukket alkohol Verdier: 1: Ikke drukket alkohol 2: 1 gang 3: 2-5 ganger 4: 6-11 ganger 5: Oftere	Andel som har svart 2-5	Sig: 0.000
Hvor gammel var du første gang du drakk minst én enhet alkohol Verdier: 1: under 10 år 2: 10 år 3: 11 år 4: 12 år 5: 13 år 6: 14 år 7: 15 år 8: 16 år el eldre	Andel som har svart 1-8	
Har du noen gang gjort noe av dette: - brukt hasj, marihuana, cannabis Verdier: 1: Ikke brukt hasj, etc 2: 1 gang 3: 2-5 ganger 4: 6-11 ganger 5: Oftere	Andel som har svart 2-5	Sig: 0.001
Har vært passasjer når sjåfren har drukket alkohol Verdier: 1: Ja 2: Nei	Andel som har svart 1	Sig: 0.013
Kjenner ungdom som har kjørt i beruset tilstand Verdier: 1: Ja 2: Nei	Andel som har svart 1	Ikke sig
Hvor mange ganger har du (siste 12 mnd) - Vært i slåsskamp Verdier: 1: Ingen ganger 2: 1 gang 3: 2-5 ganger 4: 6-10 ganger 5: 11 ganger eller mer	Andel som har svart 2-5	Ikke sig
Hvor får du tak i alkohol? Verdier: 1: Får av venner, eller de kjøper for meg 2: Tar hjemme 3: Får av andre voksne, el voksne kjøper til meg 4: Får av foreldre 5: Får tak i alkohol i utlandet 6: Kjøper smuglervarer eller hjemmebrent 7: Kjøper selv i butikk 8: Lager selv 9: Kjøper på utested 10: Kjøper på vinmonopolet	Andel som har svart 1-10 (Flervalg)	
Foreldrene mine kjenner de fleste av de vennene jeg pleier å være sammen med på fritida Verdier: 1: Passer svært godt 2: Passer ganske godt 3: Passer ganske dårlig 4: Passer svært dårlig	Andel som har svart 1-2	Sig: 0.007 (Invers)
Foreldrene mine pleier å vite hvor jeg er og hvem jeg er sammen med i fritiden Verdier: 1: Passer svært godt 2: Passer ganske godt 3: Passer ganske dårlig 4: Passer svært dårlig	Andel som har svart 1-2	Ikke sig
Hvor mange ganger har du (siste 12 mnd) - Vært borte en hel natt uten at foreldrene dine visste hvor du var Verdier: 1: Ingen ganger 2: 1 gang 3: 2-5 ganger 4: 6-10 ganger 5: 11 ganger eller mer	Andel som har svart 2-5	Sig: 0.003
Får du lov til å drikke alkohol av foreldrene dine Verdier: 1: Ja 2: Nei 3: Vet ikke	Andel som har svart 2	Sig: 0.007 (Invers)
Får du lov til å drikke alkohol av foreldrene dine Verdier: 1: Ja 2: Nei 3: Vet ikke	Frekvens	
Har foreldrene dine utdanning fra universitet el høyskole? - far Verdier: 1: Ja 2: Nei	Andel som har svart 1	Sig: 0.017 (Invers)
Har foreldrene dine utdanning fra universitet el høyskole? - mor Verdier: 1: Ja 2: Nei	Andel som har svart 1	Sig: 0.029 (Invers)
Har familien din hatt god eller dårlig råd/økonomi de siste to årene Verdier: 1: Vi har hatt god råd hele tida 2: Vi har stort sett hatt god råd 3: Vi har verken hatt god råd eller dårlig råd 4: Vi har stort sett hatt dårlig råd 5: Vi har hatt dårlig råd hele tida	Andel som har svart 4-5	Ikke sig
Jeg trives på skolen Verdier: 1: Helt enig 2: Litt enig 3: Litt uenig 4: Helt uenig	Andel som har svart 1-2	Ikke sig
Lærerne bryr seg om om meg Verdier: 1: Helt enig 2: Litt enig 3: Litt uenig 4: Helt uenig	Andel som har svart 1-2	Ikke sig
Hva er viktig for å få status i ditt vennemiljø? - Å være god på skolen Verdier: 1: Øker statusen mye 2: Øker statusen litt 3: Har ingen betydning 4: Minker statusen litt 5: Minker statusen mye	Andel som har svart 1-2	Sig: 0.002
Hvor mange ganger har du (siste 12 mnd) - Skulket skolen Verdier: 1: Ingen ganger 2: 1 gang 3: 2-5 ganger 4: 6-10 ganger 5: 11 ganger eller mer	Andel som har svart 3-5	Sig: 0.006

Er du, eller har du tidligere vært, med i noen organisasjoner, klubber, lag eller foreninger etter at du fylte 10 år Verdier 1: ja, jeg er med nå 2: Nei, men jeg har vært med tidligere 3: Nei, jeg har aldri vært med	Andel som har svart 1	Sig: 0.004 (Invers)
Tenk på siste måned, hvor mange ganger har du vært med på aktivitet, møter, øvelse: - Idrettslag Verdier 1: Ingen ganger 2: 1-2 ganger 3: 3-4 ganger 4: 5 ganger eller flere	Andel som har svart 3-4	Sig: 0.000 (Invers)
Tenk på siste måned, hvor mange ganger har du vært med på aktivitet, møter, øvelse: - Fritidsklubb/Ungdomshus/Ungdomsklubb Verdier 1: Ingen ganger 2: 1-2 ganger 3: 3-4 ganger 4: 5 ganger eller flere	Andel som har svart 3-4	Sig: 0.000 (Invers)
Tenk på siste måned, hvor mange ganger har du vært med på aktivitet, møter, øvelse: - Korps, kor, orkester Verdier 1: Ingen ganger 2: 1-2 ganger 3: 3-4 ganger 4: 5 ganger eller flere	Andel som har svart 3-4	Ikke sig
Tenk på siste måned, hvor mange ganger har du vært med på aktivitet, møter, øvelse: - kulturskole/musikkskole Verdier 1: Ingen ganger 2: 1-2 ganger 3: 3-4 ganger 4: 5 ganger eller flere	Andel som har svart 3-4	Sig: 0.001 (Invers)
Tenk på områdene rundt der du bor. Hvordan opplever du at tilbudet til ungdom er når det gjelder? (flervalgsspørsmål) - Lokaler for å treffe andre unge på fritida (Fritidsklubb/Ungdomshus, etc) - Idrettsanlegg - Kulturtilbudet (kino, konsertscener, bibliotek, etc) - kollektivtransport - Fritidshus, ungdomsklubb, e.l. Verdier: 1: Svært bra 2: Nokså bra 3: Verken bra eller dårlig 4: Nokså dårlig 5: Svært dårlig	Andel som har svart 1-2 På hvert spm	Lokaler: Sig: 0.000 Idrettsanlegg: Sig: 0.014 (Invers) Kulturtilbud: Sig: 0.000 (Invers) Kollektivtransport: Sig: 0.001 (Invers)
Når du er sammen med venner, er du da som oftest sammen med Verdier: 1: En eller to faste venner 2: En el to faste venner som ofte er med i en gruppe andre ungdommer 3: En vennegjeng som holder sammen 4: Nokså tilfeldig hvem jeg er sammen med 5: Er ikke så ofte sammen med jevnaldrende	Andel som har svart 1	Sig: 0.016
Har du minst 1 venn som du kan stole på og betro deg til om alt mulig? Verdier: 1: Ja helt sikkert 2: Ja, det tror jeg 3: Det tror jeg ikke 4: Har ingen jeg vil kalle for venner for tiden	Andel som har svart 3-4	Ikke sig
Tenk deg at du har et personlig problem. Du føler deg utafør og trist og trenger noen å snakke med. Hvem ville du snakket med eller søkt hjelp hos? (flervalgsspørsmål) - Foreldre - Andre familiemedlemmer - Venner - Helsesøster eller skolehelsetjenesten - Lærer/andre på skolen Verdier 1: Helt sikkert 2: Kanskje 3: Nei	Andel som har svart 1-2 På hvert spm	Ville søkt hjelp hos - foreldre: Sig: 0.040 (invers) - venner: Sig: 0.005 (invers)
Hva er viktig for å få status i ditt vennemiljø? - Å drikke seg full Verdier: 1: Øker statusen mye 2: Øker statusen litt 3: Har ingen betydning 4: Minker statusen litt 5: Minker statusen mye	Andel som har svart 1-2	Sig: 0.000